

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DEVLETLER HUKUKU BİLİM DALI**

**ORTAKLIK MEVZUATI AÇISINDAN TÜRKİYE
CUMHURİYETİ UYRUKLUĞUNDAKİ GERÇEK VE TÜZEL
KİŞİLERİN AVRUPA BİRLİĞİ HUKUK DÜZENİNDE
AÇABİLECEKLERİ DAVALAR**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sercan REÇBER

BURSA 2009

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DEVLETLER HUKUKU BİLİM DALI

ORTAKLIK MEVZUATI AÇISINDAN TÜRKİYE
CUMHURİYETİ UYRUKLUĞUNDAKİ GERÇEK VE TÜZEL
KİŞİLERİN AVRUPA BİRLİĞİ HUKUK DÜZENİNDE
AÇABİLECEKLERİ DAVALAR

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sercan REÇBER

Danışman
Prof. Dr. Mehmet GENÇ

BURSA 2009

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... Anabilim/Anasanat Dalı,
..... Bilim Dalı'nda numaralı
.....'nın hazırladığı “.....
.....” konulu
..... (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma
sınavı,/...../ 20.... günü -saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda
adayın tezinin/çalışmasının(başarılı/başarısız) olduğuna
.....(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../ 20....

ÖZET

Yazar : Sercan Reçber
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı : Devletler Hukuku
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : ix +163
Mezuniyet Tarihi : /.... / 2009
Tez Danışman(lar)ı : Prpf.Dr.Mehmet Genç

ORTAKLIK MEVZUATI AÇISINDAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ UYRUKLUĞUNDAKİ GERÇEK VE TÜZEL KİŞİLERİN AVRUPA BİRLİĞİ HUKUK DÜZENİNDE AÇABİLECEKLERİ DAVALAR

“Ortaklık Mevzuatı Açısından Türkiye Cumhuriyeti Uyrukluğundaki Gerçek ve Tüzel Kişilerin Avrupa Birliği Hukuk Düzeni’nde Açabilecekleri Davalar” adlı yüksek lisans tez çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, entegrasyon olgusu, Avrupa Birliği hukuk düzeninin genel nitelikleri ve Türkiye-Avrupa Topluluğu arasında oluşturulan ortaklığın öngördüğü entegrasyon modeli incelenerek tezin teorik boyutu oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye-Avrupa Topluluğu ortaklığının hukuksal niteliği ve kurumsal yapısı, çalışmanın üçüncü bölümünde ise, ortaklık mevzuatı itibarıyla uyuşmazlıkların çözüm yöntemleri incelenmeye çalışılmıştır.

Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında Ankara Anlaşması ile oluşturulan ve daha sonraki tarihli düzenlemelerle geliştirilen ortaklık mevzuatı, taraflar arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü konusunda çeşitli yöntemler öngörmektedir. Bununla beraber ortaklık mevzuatının, uyuşmazlıkların çözümü konusunda, Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki gerçek ve tüzel kişilere yönelik olarak, etkin ve açık düzenlemeler içerdiği söylenemez. Avrupa Toplulukları Adalet Divanı tarafından tesis edilen birçok kararda da belirtildiği üzere, ortaklık mevzuatı Avrupa Birliği hukuk düzeninin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu anlamda, Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki gerçek ve tüzel kişilerin, Avrupa Birliği hukuk düzeninde kabul edilen dava türlerine, ortaklık mevzuatı çerçevesinde öngörülen haklarının kullanımı esnasında maruz kaldıkları olumsuzluklar ve uğramış oldukları zararlar nedeniyle başvurabilmeleri mümkün olabilmektedir. Bu çalışmada, bu tez savunulmaya çalışılırken, konuya istinaden açılmış bulunan kimi davalardan da örnekler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Avrupa Birliği, Entegrasyon, Ortaklık Mevzuatı, Ankara Anlaşması, Avrupa Birliği Hukuk Düzeni’nde Dava Türleri, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı, Yedaş Davası, Ön karar Yöntemi

ABSTRACT

Yazar : Sercan Reçber
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı : Devletler Hukuku
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : ix + 163
Mezuniyet Tarihi : /.... / 2009
Tez Danışman(lar)ı : Prof.Dr.Mehmet Genç

CASES, WHICH REAL PERSONS AND LEGAL ENTITIES THAT ARE NATIONALS OF THE REPUBLIC OF TURKEY MAY FILE, WITHIN THE LEGAL ORDER OF EUROPEAN UNION IN RELATION TO PARTNERSHIP LEGISLATION

Our MA thesis titled “Cases, Which Real Persons and Legal Entities That Are Nationals of the Republic of Turkey May File, within the Legal Order of European Union in Relation to Partnership Legislation” consists of three parts. In the first part of our study, the theoretical dimension has been tried to build by examining the notion of integration, general characteristics of the legal order of the European Union and the integration model envisaged by the partnership created between Turkey and European Community. The legal characteristic and the institutional structure of the partnership between Turkey and European Union has been analyzed in the second part; and the methods of settlement of disputes in the respect to the partnership legislation has been searched in the third part of our study.

The partnership legislation created by the Ankara Agreement between Turkey and the European Community and developed by the many other regulations envisages various methods for the settlements of disputes which may occur between the parties. Nevertheless, no one can say that the partnership legislation includes effective and clear regulations regarding to the real persons and legal entities that are nationals of the Republic of Turkey in the matter of settlement of the disputes. As indicated in many of the judgments given by the Court of Justice of the European Communities, the partnership legislation constitutes a part of the legal order of the European Union. Within this context, it is possible for the real persons and legal entities that are national of the Republic of Turkey to resort to the court for the cases accepted in the legal order of the European Union for the negatives they have been exposed to during their use of the rights envisaged within the framework of the partnership regulation and for the loss they have suffered. In this study, while we have tried to argue this thesis, we also have given examples from various cases based on this subject.

Key Words

European Union, Integration, Partnership Legislation, Ankara Agreement, Types of Cases in the Legal Order of European Union, Court of Justice of the European Communities, Yedaş Case, Method of Preliminary Ruling

ÖNSÖZ

Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında oluşturulan ortaklık mevzuatı taraflar arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümüne yönelik çeşitli yöntemler öngörmektedir. Öngörülen bu yöntemlerin gerçek ve tüzel kişilerin haklarının korunması konusunda yetersiz kalmaları durumunda, Avrupa Birliği hukuk düzeninde kabul edilen dava türlerinin, hakları ihlal edilen gerçek ve tüzel kişiler tarafından kullanılması mümkündür. Söz konusu çalışmada, açılmış bulunan davalardan da örnekler sunularak bu tez açıklanmaya çalışılmıştır. Konunun özelliği ve içeriği nedeniyle, daha çok Türkçe literatürden yararlanmak kaçınılmaz olmuştur. Ancak, konunun belirli kısımlarının oluşturulması, açıklanması ve yorumlanmasında yabancı literatürden de mümkün olduğunca yararlanılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca beni bugünlere hazırlayan, çalışmanın yazım aşamasında bana anlayışla yaklaşan ve destek veren aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AB ENTEGRASYON SÜRECİNİN BOYUTLARI

1. AB DÜŞÜNCESİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	7
1.1. 20. Yüzyıla Kadar AB'ne Yönelik Düşünce ve Uygulama Arayışları	8
1.2. 20. Yüzyılda AB'ne Yönelik Gelişmeler	12
2. ENTEGRASYON KAVRAMI VE FARKLI YAKLAŞIMLAR	20
2.1. Federal Yaklaşım	22
2.2. Kurumsalcı Yaklaşım	24
2.3. Fonksiyonel Yaklaşım	25
2.4. Neo-fonksiyonalizm	27
2.5. Hükümetlerarası Yaklaşım	28
2.6. Sosyal İnşacı Yaklaşım	29
2.7. Farklı Yaklaşımlar	29
3. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ ENTEGRASYON SÜRECİ VE AB HUKUK DÜZENİ	32
3.1. AB Hukuk Düzeninin Genel Yapısı	33
3.1.1. AB Hukuk Düzeninin Uluslarüstü Niteliği	36
3.1.2. AB Hukuk Düzeninin Özerkliği	37
3.1.3. AB Hukuk Düzeninin Üstünlüğü	39
3.1.4. AB Hukuk Düzeninin Doğrudan Etkisi	41
3.2. AB Hukuk Düzeninin Kaynakları	42
3.2.1. AB Hukuk Düzeninin Asli Kaynakları	43
3.2.2. AB Hukuk Düzeninin Türeme Kaynakları	45
3.2.2.1. Tüzükler	45
3.2.2.2. Yönergeler	47
3.2.2.3. Kararlar	48

3.2.2.4. Tavsiye ve Görüşler	49
3.3. Türkiye Cumhuriyeti-AB İlişkileri “Aşamalı Entegrasyon”	50
3.3.1. Ankara Anlaşması’nın Amacı ve Öngördüğü Bütünleşme Modeli	51
3.3.2. Müzakere Sürecinin Kapsamı	55

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE AT ARASINDAKİ ORTAKLIK İLİŞKİLERİ

1. ANKARA ANLAŞMASI İTİBARIYLA ORTAKLIK İLİŞKİLERİ VE ANKARA ANLAŞMASI’NIN GENEL NİTELİKLERİ	60
1.1. Çerçeve Anlaşma Niteliği	60
1.2. Ortaklık Dönemleri	63
1.2.1. Hazırlık Dönemi	63
1.2.2. Geçiş Dönemi	64
1.2.3. Son Dönem	65
1.3. Anlaşma Hükümlerinin Hukuksal Değerlendirilmesi	70
2. TÜRKİYE - AT ORTAKLIĞI’NIN KURUMSAL YAPISI	72
2.1. Ortaklık Konseyinin Oluşumu ve Yapısı	72
2.2. Ortaklığın Tali Organları	76
2.2.1. Ortaklık Komitesi	76
2.2.2. Karma Parlamento Komisyonu	77
2.2.3. Gümrük İşbirliği Komitesi	77
2.2.4. Gümrük Birliği Ortak Komitesi	78
2.2.5. Ortak Danışma Komitesi	79
2.3. Ortaklık Konseyinin Görev ve Yetkileri	79
2.4. Ortaklık Hukuku Kurallarının AB Hukuk Düzeninde Geçerliliği	82
2.5. Ankara Anlaşması’nın Uygulanmasında Ortaklık Konseyi Kararlarının Hukuksal Etkisi	84
3. GÜMRÜK BİRLİĞİ	87
3.1. Gümrük Birliği’nin Kapsamı	87
3.2. Gümrük Birliği Kararı’nın Hukuksal Sonuçları	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE - AT ORTAKLIK MEVZUATI İTİBARIYLA UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ

1. ANKARA ANLAŞMASI VE KATMA PROTOKOL İTİBARIYLA UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ	92
--	-----------

2. ORTAKLIK KONSEYİ'NİN 1/95 SAYILI KARARI İTİBARIYLA UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ	96
3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ UYRUKLUĞUNDAKİ GERÇEK VE TÜZEL KİŞİLERİNİN AB HUKUK DÜZENİNE DAYANARAK, AB YARGI YETKİSİNE BAŞVURMA HAKKI	98
3.1. AB Hukuk Düzeni'nde Kabul Edilen Dava Türleri	99
3.1.1. Tazminat Davaları	99
3.1.2. İptal Davaları	103
3.1.3. Ön Karar Yöntemi ile Açılacak Davalar	106
3.1.4. Hareketsizlik Davaları	112
3.1.5. İhlal Davaları	116
3.2. Türkiye ile Avrupa Toplulukları Arasındaki Ortaklık Mevzuatı Çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti Uyruklu Gerçek ve Tüzel Kişiler Tarafından ATAD'nda Açılan Davalar	119
3.2.1. Yedaş Davası	119
3.2.2. Ön Karar Yöntemi Çerçevesinde Açılan Davalar	130
3.2.2.1. Yurtdışında bulunan Türkiye Cumhuriyeti Uyrukluğundaki Gerçek ve Tüzel Kişilerin Ön Karar Yöntemini İşletebilmeleri	131
3.2.2.2. Türkiye'de Yaşayan Türkiye Cumhuriyeti Uyrukluğundaki Gerçek ve Tüzel Kişilerin Ön Karar Yöntemini İşletebilmeleri	146
SONUÇ:	149
KAYNAKÇA:	155
ÖZGEÇMİŞ:	163

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
AAET:	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
ABKHM:	Avrupa Birliği Kamu Hizmet Mahkemesi
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT:	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AK:	Avrupa Konseyi
AMB:	Avrupa Merkez Bankası
AP:	Avrupa Parlamentosu
AT:	Avrupa Topluluğu
ATAD:	Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
ATİDM:	Avrupa Topluluğu İlk Derece Mahkemesi
BM:	Birleşmiş Milletler
BAB:	Batı Avrupa Birliği
Der.:	Derleyen
MC:	Milletler Cemiyeti
NATO:	Kuzey Atlantik Paktı
OECD:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Organizasyonu
SBF:	Siyasal Bilgiler Fakültesi
İİBF:	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
yy.:	Yüzyıl

GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) örneğinde somutlaşan Avrupa bütünleşmesi, uluslararası örgütlenmeye devrimsel bir içerik kazandırmıştır. AB örgütlenmesini diğer uluslararası örgütlenmelerden ayıran en önemli farklılık, AB'nin üzerine kurulu olduğu andlaşmaların kimi düzenlemelerinin belirli alanlarda bu örgütlenmeyi uluslarüstü niteliğe sahip yetkilerle donatmasıdır. Bu boyut, Kurucu Andlaşmalar'da zımni ya da doğrudan belirtildiği gibi, ekonomik, siyasi, kültürel ve hukuki yapıların entegrasyonu (bütünleşme) hedefinde de belirginleşmektedir¹. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ile ekonomik alanda başlayan Avrupa bütünleşmesi siyasi, sosyal ve hukuki alanları da kapsamıştır.

Avrupa kıtasındaki bütünleşmeye yönelik gelişmeler ve bu bağlamda Birleşik Avrupa düşüncesi ve olgusu, Avrupa tarihinde yüzyıllardan beri var olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. AB örgütlenmesi bağlamında gerçeklik kazanan bütünleşme olgusu, birbirine rakip sosyo-ekonomik yapı ve farklı çıkarlara sahip Devletlerin, aralarındaki tarihsel- ekonomik karşılıklı bağımlılıklar, ortak değer ve beklentiler gibi benzeşme unsurlarından yararlanarak, kendileri ve Avrupa kıtası açısından ortak bir gelecek yaratmak için yürüttükleri bir örgütlenme sürecidir.

Entegrasyon sürecinde yaşanan hareketlilik ve genişleme sonucunda AB, 01.11.1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Andlaşması'yla (AB Kurucu Andlaşması) kurulmuş ve üç sütunlu bir yapıya kavuşmuştur. Bu bağlamda AB, Kurucu Andlaşması'nda düzenlenen konulara ilişkin, üye Devletler arasında bütünleşmeyi ve işbirliğini amaçlayan, ancak uluslararası hukuk kişiliği henüz olmayan bir yapıdır. Bu üç sütunlu yapıdan, birinci sütünü Avrupa Toplulukları, ikinci sütünü ortak dış politika, güvenlik ve savunma, üçüncü sütünü ise adalet, içişleri ve ceza alanı oluşturmaktadır. AB, Kurucu Andlaşması'nda öngörülen amaçları gerçekleştirebilmek için Avrupa Toplulukları'nın tüzel kişiliklerinden ve kurumlarından yararlanmaktadır². Bütünleşme

¹ Mehmet Genç, **Avrupa Topluluklarının Kurumsal ve Hukuksal Yapısı**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No: 72, 1993, s. 1.

² Kamuran Reçber, "Avrupa Birliği'nde Değişim İhtiyacı: Avrupa Toplulukları Ortadan Kalkıyor", **Global Strateji Enstitüsü Dergisi**, Kış 2008, Sayı 12, Yıl: 3, s. 83.

amacı doğrultusunda, Avrupa Toplulukları Kurucu Andlaşmaları'nda ve AB Kurucu Andlaşması'nda, AB bünyesinde benimsenen büyük revizyon (bkz., AB Kurucu Andlaşması 48. Md.) ve belirli durumlarda küçük revizyon (kurumlara tanınan yetki kullanma yetkisiyle) yöntemleriyle birçok değişiklik ve eklemeler yapılmıştır. Bu yöntemlerle, bütünleşme süreci genişlemiş ve pek çok alan da bu sürece dahil olmuştur.

Çalışmamızın hukuki bir yapıya sahip olmasından dolayı çok farklı boyutları olan bütünleşme olgusu, hukuk eksenli olarak değerlendirildiğinde, hukuk olgusunun Avrupa bütünleşme sürecine ilişkin, bugüne kadar yaşanan bütün bütünleşme deneyimlerinden farklı olarak, bütünleşme sürecinin oluşumu ve gelişiminde aktif bir rol oynadığı görülmektedir. Bu bağlamda, üye Devletlerin sınırlı alanlarla söz konusu olsa bile, egemenlik yetkilerinin bu alanlara ilişkin paylaşımı ve kullanımının Kurucu Andlaşmalar yoluyla oluşturulan uluslarüstü yapıya devredilmesi ve bu şekilde ortaya çıkan kurallara üye Devletler tarafından uyulması öngörülmektedir. Bu bağlamda, AB hukuk düzeninin³ özgün nitelikleri değerlendirildiğinde, söz konusu hukuk düzenini en iyi tanımlayan kavramın bütünleşme hukuku olduğu söylenmektedir⁴.

Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, AB bütünleşmesi ve AB hukuk düzeni kendine özgü (sui generis) bir yapıya sahiptir. AB, hukuki temelini oluşturan Kurucu Andlaşmalar itibarıyla yetkilendirildiği veya yetki kullanma yetkisiyle donatıldığı alanlarda, federal, konfederal ve üniter bir Devlet yapısını çağrıştıran özelliklere sahiptir. Bu özellikler bağlamında, Avrupa bütünleşme sürecine ilişkin genellemelerde bulunmak hataları beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede, AB bütünleşme sürecine ilişkin değerlendirmeler yapılırken, AB hukuk düzenindeki konfederal, federal ve üniter yapıyı çağrıştıran unsurların kendi içerisinde değerlendirilmesi gerekir.

³ Lizbon (Reform) Andlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle, AB yapılanması içinde birinci sütunu oluşturan Avrupa Toplulukları'na ilişkin tüm hususların yerini AB alacaktır. Eğer Lizbon Andlaşması düzenlemeleri planlandığı şekliyle 2009 yılının sonunda yürürlüğe girerlerse, AT hukuku yerine AB hukuku kavramı kullanılmaya başlanacaktır. Biz de çalışmamızda, AT hukuku ifadesi yerine AB hukuk düzeni kavramını kullanmayı tercih ettik. Zira bu kavramı kullanmakla bir yandan kavram karmaşasını önlemeyi amaç edindik, diğer yandan gelecekte etkin olarak kullanılmaya başlanacak olan bu kavramı çalışmamıza yansıtmayı hedefledik. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Ibid., s. 86-87.

⁴ Sanem Baykal, **Avrupa Birliği Hukukunda Tazminat Davası**, Ankara: Yetkin Yayınları, 2006, s. 15.

Hukuk olgusunun Avrupa bütünleşme sürecine ilişkin işlevinin yanı sıra üzerinde durulan diğer bir önemli konu da, AB hukuk düzeninin niteliği ve bu bağlamda uluslararası hukukun bir parçası olup olmadığı sorunudur. AB hukuku uluslararası hukukla benzerlikler içermesine rağmen, kendine özgü ve belirli alanlarda uluslar üstü niteliklere sahip bir hukuk sistemidir. Bu nitelikler ise uluslararası hukukun temel değil istisnai nitelikleridir. AB bütünleşme süreci, üye Devletlerin egemenlik yetkilerinin kısıtlanması esasına dayandığı için, AB hukuk düzeninin en önemli özelliklerinden birini, üye Devletlerin bir takım yetkilerini geri dönüşü olmayan bir şekilde AB'ne ve dolayısıyla kurumlarına devretmiş olmaları ve bunun sonucunda, bu alanlarda düzenleme yapamamaları oluşturmaktadır. Bu bağlamda, uluslarüstülüğün özelliklerinden birisi olarak, egemenlik yetkilerinin kısmen veya tamamen devredildiği alanlarda, üye Devletlerde doğrudan uygulanabilir nitelikteki hukuk kurallarının Birlik organlarınca oluşturulabilmesi gösterilebilir. Bu düzenlemelerin iç hukukta hüküm doğurabilmeleri için, iç hukukta öngörülen tamamlayıcı bir tasarrufa gerek yoktur. Bu özelliklere sahip Avrupa bütünleşme süreci, AB'ni geleneksel uluslararası kuruluşlardan farklılaştırmaktadır.

Bu bağlamda çalışmamızın birinci bölümü bütünleşme olgusuna ayrılmıştır. Birinci bölümde öncelikli olarak, Avrupa'daki bütünleşme hareketlerinin düşünsel ve eylemsel alandaki geçmişine değinilmiştir. Bu kapsamda en göze çarpan unsurlardan biri, Avrupa kıtasına yönelik düşünsel anlamdaki bütünleşme tasarılarının ilkçağlardan beri var olduğu gerçeğidir. Düşünsel ve eylemsel anlamdaki gelişim safhaları da tarihsel açıdan, ilk çağlardan 20. yüzyıla kadar olan süreç ve 20. yüzyıldaki gelişmeler şeklinde iki biçimde ele alınmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, AB örneğinde somutlaşan Avrupa'daki bütünleşme sürecinin öncelikli olarak, AKÇT örneğinde olduğu gibi ekonomik sektörlerde başladığı, diğer alanların da bunu izlediği görülmektedir. Çalışmamızın birinci bölümde, entegrasyon olgusuna ve bu çevrede ileri sürülen teorik yaklaşımlara değinilmiştir. Zira, AB hukuk düzeninin niteliğinin belirlenmesi sorunu AKÇT'nun kuruluşundan bu yana süre gelen bir tartışmadır. Bu bağlamda, AB hukuk düzeninin niteliğini belirlemeye yönelik bir takım teorik yaklaşımlar ileri sürülmekle beraber, bu teoriler esasen AB hukuk düzeninin niteliğinin açıklanması amacıyla çok,

AB bütünleşme sürecini açıklamak için ortaya atılmıştır. Çalışmamızın birinci bölümünde genel ve soyut anlamda, Avrupa bütünleşme sürecindeki kuramsal tartışmalara entegrasyon olgusunun kavramsal zenginliğini vurgulamak amacıyla değinilmiştir. Birinci bölüm kapsamında, Ankara Anlaşması ve bu Anlaşma çerçevesinde öngörülen aşamalı entegrasyon modeli genel ve soyut olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, Ankara Anlaşması'nın 28. Md.'sinde de belirtildiği gibi, Ankara Anlaşması'nın Topluluklara dolayısıyla AB'ne yönelik tam üyelik hedefini öngördüğü, fakat Anlaşma ve bu Anlaşmaya istinaden tesis edilen düzenlemelerin işlevsel hale getirilmediği için, entegrasyon olgusunun taraflar açısından işlevsel kılınmadığı belirtilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda, Türkiye ile AT/AB arasındaki ortaklık ilişkileri, ortaklık mevzuatı kapsamında genel ve soyut olarak değerlendirildiğinde, bu mevzuatın bir yandan hükümetlerarası işbirliği yöntemini diğer yandan da entegrasyon olgusunu içerdiği söylenebilir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Türkiye ile AT arasındaki ortaklık ilişkileri ele alınmıştır. Bu bağlamda, Ankara Anlaşması ve genel anlamda ortaklık mevzuatı, Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki gerçek ve tüzel kişilerin açabilecekleri davalar esas alınarak genel ve soyut olarak incelenmiştir. Konuya ilişkin olarak, Ankara Anlaşması itibarıyla ortaklık ilişkileri çerçevesinde Ankara Anlaşması'nın hukuksal değerlendirilmesi yapıp, Ankara Anlaşması'nın çerçeve nitelikte bir işlem olduğuna değinilmiş ve ortaklık dönemleri aktarılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda genel ve soyut anlamda ortaklık mevzuatı değerlendirildiğinde, yükümlülüklerin karşılıklı olarak yerine getirilmesi halinde, ortaklık ilişkisinin ve mevzuatının gelişmeye yönelik unsurları içinde barındırdığı ve bu doğrultuda taraflar arasında entegrasyon sürecini geliştirmeye uygun bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Zira, ortaklık mevzuatı AB hukuk düzenine yabancı değil aksine bu hukuk düzeninin bir parçasıdır. Bu husus, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın (ATAD) içtihatlarında açık olarak belirtilmektedir.

İkinci bölüm kapsamında, ortaklık mevzuatının iyi anlaşılması ve konuya ilişkin bütünlüğün sağlanması için, ortaklığın kurumsal yapılanması da incelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, Ankara Anlaşması'nın uygulanması bakımından ana organ

niteliğinde olan Ortaklık Konseyi'nin oluşumu ve yapılanması, tâli organları ve bunların görev ve yetkileri incelenmiştir. Bu bağlamda, Ortaklık Konseyi kararlarının hukuksal niteliği ve AB hukuk düzeni çerçevesindeki geçerliliğine değinilmiştir. Bu bölüm çerçevesinde son olarak, genel ve soyut anlamda Gümrük Birliği Kararı'nın kapsamı ve hukuksal sonuçları da konuyla bağlantılı olması nedeniyle irdelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, ortaklık mevzuatı itibarıyla Türkiye ile AT arasındaki uyuşmazlıkların çözümü konusu incelenmiştir. Bu bölüm kapsamında öncelikle, Ankara Anlaşması, Katma Protokol ve Gümrük Birliği Kararı itibarıyla uyuşmazlıkların çözüm yöntemlerine değinilmiştir. Bu doğrultuda, Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'si uyarınca uyuşmazlıkların çözümü konusunda bir yöntem belirlenmişse de söz konusu düzenlemenin soyut ve yetersiz olduğu ve bu bağlamda, gerçek ve tüzel kişilere ilgilendirebilecek uyuşmazlıklar konusunda da hiçbir hükmü içermediği belirtilmiştir.

Bu bölümde, Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'si ile Gümrük Birliği Kararı'nın ilgili düzenlemelerinin uyuşmazlıkların çözümü konusunda yetersiz kalmaları nedeniyle, bu mevzuat çerçevesinde mağdur durumda bulunan Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin, ortaklık mevzuatının AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturmasından dolayı, Birlik hukuk düzeninden kimi durumlarda yararlanabilecekleri vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, AB hukuk düzeni kapsamında açılacak dava türleri hakkında genel nitelikte bilgilerin aktarılmasına gayret gösterilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, ortaklık mevzuatı kapsamında, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişiler tarafından ATAD'da açılan davalardan örnekler sunulmuştur. Bu bağlamda, tazminat davası niteliğinde olan Yedaş davası ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bunun nedeni, bu davanın her ne kadar esas yönünden reddedilse de, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişiler tarafından koşullar gerçekleştiğinde, tazminat davalarının usul yönünden açılmasında hukuki bir engel bulunmaması yönünden taşıdığı önem ve emsal niteliğidir. Yedaş davası örneğinden hareketle, bu tür davaların Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişiler

tarafından açılması mümkündür. Üçüncü bölüm kapsamında ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişilerin ortaklık mevzuatından kaynaklanan haklarının etkin kullanımı doğrultusunda, AB yargısında ön karar yöntemini zorlamalarına ilişkin davalardan da örnekler sunulmuştur.

Yukarıda yapmış olduğumuz değerlendirmeler, açıklamalar ve verdiğimiz bilgiler doğrultusunda çalışmamızın ana tezini şu husus oluşturmaktadır. Ortaklık mevzuatı, uyuşmazlıkların çözümü konusunda çeşitli yöntemler öngörmekle beraber, bunlar çoğunlukla açıklıktan yoksundurlar ve çözüm üretmede etkin olamamaktadırlar. Ortaklık mevzuatı, ATAD tarafından tesis edilen pek çok kararda da belirtildiği gibi, AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, AB hukuk düzeninde kabul edilen dava türlerinin, AB kurumlarının ya da üye Devletlerin, AB hukuk düzenine aykırı tasarrufları sonucunda mağdur durumda bulunan Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişiler tarafından da kullanılması mümkündür. Bu tez, çalışmamızın üçüncü bölümü kapsamında verilen, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişiler tarafından AB yargısında açılan ve sonuçlandırılan dava örnekleriyle kanıtlanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AB ENTEGRASYON SÜRECİNİN BOYUTLARI

1. AB DÜŞÜNCESİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Tarihsel süreç içerisinde ağır bedeller ödeyerek, yüzyıllardan sonra siyasal-diplomatik, ekonomik-sosyal, askeri-stratejik bütünlüğünü oluşturma yolunda çok önemli gelişmeler kaydetmiş olan Avrupa veya Avrupalı Devletler, günümüz Dünyasında alternatif siyasal bir güç olarak kabul edilebilmenin nesnel koşullarını yaratmaya çalışmaktadırlar. Bu hedefin oluşumunda günümüzün ekonomik ve siyasi koşullarının yanı sıra tarihsel faktörler de etkili olmaktadır. Zira Birleşik Avrupa düşüncesi ve olgusu, etkileyici bir fenomen olarak Avrupa tarihinde yüzyıllardan beri var olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Devletlerinin birleşmesi ideali, yaşlı kıtanın tarihinde önemli bir olgu olarak değerlendirilmiş ve pek çok farklı politik, tarihsel ve ekonomik sistemin sürekli gelişimi ile gerçeklik kazanmıştır⁵.

Avrupa'daki bütünleşme süreci farklı tür ve düzeylerdeki uluslarüstü-ulusal, yerel-bölgesel, siyasal, ekonomik ve kültürel çıkarların sürekliliğine sahip dinamik bir pazarlık ve müzakere süreci kapsamında oluşmakta ve yeniden şekillenmektedir. AB'nin gereksinimleri doğrultusunda iç ve dış dinamikler harekete geçirilmekte, farklı çıkarların ortak bir noktada buluşturulmasına çalışılmaktadır⁶

AB örneğindeki bütünleşme; belirli bir coğrafyada birbiriyle sınır komşusu olan benzer ve rakip sosyo-ekonomik yapıdaki Devletlerin aralarındaki tarihsel ve ekonomik karşılıklı bağımlılıklardan, ortak değer ve beklentilerden yararlanarak kendilerine ortak bir gelecek belirlemek için yürüttükleri bir birleşme sürecidir. Bütünleşme süreci, birbirine öncül olacak, çeşitli aşamalarda, Devletlerin işbirliği koşullarını düzenleyen kurallar bütününe ifade etmektedir. Kurucu bir andlaşmayla başlatılan bu süreçte, işbirliğinin türüne ve gerekliliğine uygun kurumsal yapı oluşturulmakta, işbirliği

⁵ Kutluhan Bozkurt, "Avrupa Topluluğu'nun/ Birliğinin Oluşum ve Gelişim Sürecinde Hukuk Eksenini", **Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi**, Sayı 3, Eylül 2004, s. 6.

⁶ Sanem Baykal, "Avrupa Birliği'nin Geleceği: Meşruiyet Sorunu, Anayasallaşma Süreci ve Bütünleşmenin Nihai Hedefi Üzerine", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2004, s. 121.

“bütünleşme” yolunda ilerleyip diğer aşamalara geçtiğinde, her aşamaya uygun düşecek yeni anlaşmalar, kurumlar ve destekleyici yapılar oluşturulmaktadır⁷.

1.1. 20. Yüzyıla Kadar AB’ne Yönelik Düşünce ve Uygulama Arayışları

Genel ve soyut olarak değerlendirildiğinde Avrupa Devletlerini birleştirme ve bütünleştirme çabalarının ilk olarak 2. Dünya Savaşı’ndan sonra tarih sahnesine çıktığını varsaymak yanıltıcı olmaktadır. Tarihsel süreç incelendiğinde Avrupalıların bilinçsiz de olsa bu amaç doğrultusunda düşünceler ve tasarılar geliştirdiği ve somut çabalara yöneldikleri görülmektedir. Avrupa’da güvenlik esasına dayalı ittifak arayışlarına ilişkin ilk örnek olarak Pers genişlemesine karşı Atinalı’ların kurdukları “Attik- Delos Deniz Birliği” gösterilebilir⁸. İlerleyen dönemlerde Romalıların (Pax Romana-Roma Barışı), Kutsal Roma Germen İmparatorluğu’nun Hıristiyanlık unsurunu kullanarak yapmaya çalıştığı birleştirme çabaları tarihi açıdan örnek olarak verilebilir⁹.

Tarihsel süreç gözden geçirildiğinde Avrupa’yı birleştirmeye yönelik düşünsel tasarılar Ortaçağ’da da görülmektedir¹⁰. Bu tasarılarından bazıları sadece Katolik-Protestan birimler arasındaki örgütlenmeyi öngörürken, diğer örgütlenme modellerinin hukuki yapılanmayı, bu yapılanma içerisinde yer alan organları, organlar arasındaki

⁷ Beril Dedeoğlu, “Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci I: Tarihsel Birikimler”, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Beril Dedeoğlu(der.), 1. Baskı, İstanbul: Boyut Kitapları, 2003, s. 17.

⁸ Barış Özdal-Mehmet Genç, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın Türkiye- AB İlişkilerine Etkileri**, 1. Baskı, Bursa: Alfa Aktüel Yayınevi, Şubat 2005, s. 54.

⁹ Hülya Baykal, **Avrupa Toplulukları’nın Tarihsel Gelişimi**, İstanbul: Afa Yayınları, 1992, s. 11.

¹⁰ Bu anlamda Fransız hukukçu ve aynı zamanda Fransız kralına da danışmanlık yapmakta olan Pierre Dubois’nin 1306 yılında kaleme almış olduğu “Kutsal Toprakların Geri Alınması” başlıklı kitabındaki düşünceler Avrupa’nın bütünleştirilmesine yönelik düşünsel çabaların önemli örneklerinden birini oluşturmaktadır. Modern Avrupa Birliği kavramını da içerdiği belirtilen bu yapının haçlı ruhundan esinlenerek yazılmış olması ve Kudüs’ün geri alınması gerekliliğini savunmasına rağmen bu amaca ulaşılması yönünde gösterdiği yolların doğrudan Avrupa Bütünleşmesine işaret ettiği belirtilmektedir. Avrupa’da yaşanan çatışmaların ülkeleri zayıflattığı, tehditlere açık hale getirdiği ve bu durumların tekrarlanmaması için barışı temel alan örgütlenmenin gerektiği Dubois tarafından vurgulanmıştır. Söz konusu örgütlenmenin monarşik bir temele değil de uluslararası hakemliğe dayalı olması öngörülmüştür. Dubois ile aynı yüzyılda eserler yazan Dante, “Monarşi Üzerine” adlı kitabında kilisenin sahip olduğu ilahi yetkilere karşılık bütün Dünya’nın sınırsız yetkilere sahip bir imparatorun iradesinde birleştirilmesini savunarak evrensel bir örgütlenmenin zorunluluğundan bahsetmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Dedeoğlu, “Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci...”, op. cit., s. 24; Haluk Kabaalioğlu, **AB Kurumları ve Avrupa Hukukunun Uluslararası Özellikleri Işığında Avrupa Birliği ve Kıbrıs Sorunu**, İstanbul:Yeditepe Üniversitesi Yayınları, 1997, s. 22; Mehmet Genç, “Avrupa Örgütlenmesindeki Evreler”, **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1-2, Nisan -Kasım 1989, s. 90.

yetki dağılımını, örgütün hukuki işlemlerini, karar alış şekillerini ayrıntılı bir şekilde düzenlediği ve uluslararası hatta uluslararası örgütlenme modelleri sundukları söylenebilir¹¹.

Bu bağlamda Avrupa'da, Ortaçağ boyunca süren savaşların sona erdirilmesi ve kalıcı barışın sağlanması amacıyla, silahların sınırlandırılması ve silahsızlanma düşüncesinin olduğu ve bu düşüncenin de 19. yüzyılın başından itibaren ekonomik ve siyasal alanları da kapsayacak şekilde bugün var olan şekliyle AB düşüncesinin oluşumuna katkıda bulunduğu belirtilmektedir¹².

İlerleyen dönemlerde özellikle 15. yüzyılda yaşanan gelişmeler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'ya doğru genişlemesi Avrupa açısından büyük bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu gelişmeler karşısında Bohemya Kralı George Podebrad ile Papa II. Pius, 1459'da Avrupa'nın birleşmesi çağrısında bulunmuşlardır. Kral Podebrad bu konudaki görüşlerini 1463'de yazmış olduğu bir kitap da belirtmiştir¹³.

1618-1648 arasında meydana gelen Otuz Yıl Savaşları ve bu dönemin sonunda imzalanan Westphalia Andlaşması ile Avrupa'da egemen Devletler sistemi kurulmuş ve savaşlar arasında bir barış konferansı düzenlenmiştir¹⁴. Westphalia Barışı ile amaçlanan bir örgütlenme olmamasına rağmen düzenlenen barış konferansları, katılımdaki yoğunluk, anlaşmaların hazırlanış biçimi uygulanan diplomatik yöntemler bakımından önemli bir aşamayı işaret etmiştir. Ulusal yetkiye ilişkin olarak açıklık sağlama çabaları ve serbest ticareti özendirici uygulamalarda, örgütlenmeye getirilen önemli bir yenilik olarak değerlendirilmektedir¹⁵. Avrupa açısından yeni bir düzeni

¹¹ Genç, "Avrupa Örgütlenmesindeki...", loc. cit.

¹² Rıdvan Karlık, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 3.Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2007, s. 3.

¹³ Bu yapıtta somut bir örgütlenme modeline işaret edilmiş ve Avrupa Konfederasyonu önerilmiştir. Bu örgütlenmenin 5 yıllık seçim dönemleriyle yenilenen kişilerden kurulu, düzenli olarak toplanan bir meclis, kral ya da prenslerin oluşturduğu bir konsey ve uyuşmazlıkların çözümlenmesi konusunda da yetkili olacak bir adalet divanından oluşması öngörülmektedir. Bu örgütlenmenin günümüzdeki yapılanmaya oldukça benzediği söylenebilir. Dedeoğlu, "Avrupa Birliği Bütünleşme...", op. cit., ss. 25-26.

¹⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Oral Sander, **İlk Çağlardan 1918'e Siyasi Tarih**, 5. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 1997, ss. 72-74.

¹⁵ Genç, "Avrupa Örgütlenmesindeki...", op. cit., ss. 91-92.

ifade eden bu durumdan hareketle Avrupa'nın bütünleşmesi yönünde somut uygulanabilir tasarılar ileri sürülmüştür.

Bu bağlamda 17. yüzyıl'da Emeric Crucé, gümrüklerin azaltılması suretiyle uluslararası ticaretin geliştirilmesini ve Avrupa Devletler Birliği'nin kurulmasını önermiştir¹⁶. Bu konuda ki görüşlerini ileri süren bir başka düşünür olan Duc de Sully; Avrupa'da kalıcı barışın sağlanması için kuvvet dengesinin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiş ve uluslararası uyuşmazlıkların çözümü ve savunma konularında yetkili sürekli toplantı halinde olacak bir "Genel Konsey" öngörmüştür¹⁷. 1693 yılında William Penn tarafından kaleme alınan Avrupa'nın Şimdiki ve Gelecekteki Barışı Üzerine Deneme adlı eserde de bir Avrupa parlamentosu kurulması öngörülmüş ve örgütlenmenin ne şekilde yapılacağı belirtilmiştir¹⁸.

AB düşüncesinin tarihsel arka planına bakıldığında; Saint-Pierre ve Hugo'nun "Birleşik Avrupa Devletleri" kurulmasına ilişkin tasarısı¹⁹, Kant'ın "sonsuz barışın" sağlanmasına yönelik planı²⁰, ayrıca Montesquieu, Voltaire, Saint-Simon ve Proudhon

¹⁶ Ayrıca, Cruce savaşların önlenmesi ve kalıcı barışın sağlanması amacıyla, Venedik gibi tarafsız bir kentte bütün Devletlerin elçilerinden oluşan sürekli bir meclis kurulmasını öngörmüştür. Cruce, uyuşmazlıkların çözümüne yönelik olarak meclisin geniş yetkilere sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Cruce'nin bu barış tasarısının o tarihe kadar ileri sürülmüş düşünce ya da örgütlenme modellerinden farklılaşan ve onu özgün kılan yanının Hıristiyanlık eksenli olmayıp diğer ulusları da bu tasarıya dahil etmesi ve bu anlamda uluslararası bir örgütün kurulması gerekliliğini savunan ilk ayrıntılı eser olması gösterilebilir. Cruce'nin örgütlenme ile ticaret arasında kurduğu doğrusallıkta Avrupa Toplulukları'nın amaçlarını çağrıştırdığı belirtilmektedir. Bkz. Mesut Hakkı Çaşın-Uğur Özgöker-Halil Çolak, **Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi-Avrupa Birliği**, 1.Baskı, İstanbul: Nokta Kitap, Mayıs 2007, s.155; Genç, "Avrupa Örgütlenmesindeki...", op. cit., ss. 90-91.

¹⁷ Kabaalioğlu, "AB Kurumları ve Avrupa...", op. cit., ss. 24-25.

¹⁸ Genç, "Avrupa Örgütlenmesindeki...", op. cit., s. 91.

¹⁹ Victor Hugo; "Avrupa Birleşik Devletleri" konferansının Paris'teki toplantısında, Boston ile Philadelphia arasındaki bir savaşın akla aykırı olacağını belirtmiş, aynı durumun Avrupa Devletleri içinde geçerli olduğunu, Avrupa'nın tüm halklarının "Avrupa Kardeşliği" bünyesinde birleşmeleri gerektiğini belirtmiş ve bu öngörüğü daha da ileri taşıyarak, Dünya'da ABD ve Avrupa Birleşik Devletleri olmak üzere iki büyük güç olacağını belirtmiştir. Dedeoğlu, "Avrupa Birliği Bütünleşme...", op. cit., s. 33.

²⁰ Kant; 1795 tarihli "Ebedi Barış Üzerine" adlı çalışmasında, Avrupa'yla sınırlı olmayan bir Dünya barışından söz etmiş, bunun şartının da öncelikli olarak Avrupa Devletleri arasında barışın sağlanmasına bağlı olduğunu belirtmiş ve oluşturulan barışın da hukuk kurallarına bağlanması gerektiğini savunmuştur. Ibid., s. 31.

gibi bir çok düşünürün de siyasal liberalizm ve barışı esas alan bir entegrasyon fikrini savundukları görülmektedir²¹.

J.J Rousseau, Avrupa Devletlerinin genel bir sözleşme temelinde kalıcı ittifak oluşturmalarını önermiş ve oluşturulacak bu ittifakın klasik ittifaklardan farklı olarak bütün üye Devletleri bağlayıcı yasalar ve kurallar koyacak yetkilerle donatılmış olması gerektiğini vurgulamıştır. Rousseau'nun süreklilik ve geri dönülemez özellikleri temelinde değerlendirilebilecek bu ittifak önerisi, bütün üye Devletlerin çok sıkı bağlarla birbirine bağlanmasını öngörmüştür. İhtilafların çözümlenmesi bakımından daimi bir meclisin varlığı da öngörülmüştür²². Söz konusu oluşumda, sorunların çözümünün sağlanması açısından ortak bir bütçe oluşturulması ve başkanlığın eşit zaman aralıklarıyla üyeler arasında paylaşılması gerekliliği de belirtilmiştir. Rousseau'nun çalışması, Avrupa Birliği'nin düşünsel ve teorik alt yapısını hazırlayarak, Avrupa'da ulus Devletlerin birbiriyle eşgüdüm içinde ortak önlemler alacakları yeni bir Devletler modeli sistemini ortaya koymuştur²³.

Avrupa'nın bütünleştirilmesi doğrultusunda görüşlerini sunan düşünürlerden biri olan Emmanuel Kant ise yaşadığı dönemdeki siyasal çatışmalardan ve kendisinden önceki düşünürlerden etkilenecek, bir Devletler arası federasyonun kurulmasını önermiştir. Kant uluslararası uyuşmazlıkların hukuki yollardan çözüme kavuşabilmesi için gerekli organlara sahip uluslararası bir birliğin kurulmasını savunmakta, birlik hareketi içinde ulusal orduların dağıtılması ve her Devletin cumhuriyetçi bir yapıya sahip olması gerektiğini belirtmiştir²⁴.

Avrupa'daki birlik arayışları 1814'de Avusturya, Prusya, Rusya ve İngiltere arasında imzalanan Chaumont Andlaşması ile sürmüştür. Bu andlaşma ile söz konusu Devletler arasında 20 yıl sürecek bir ittifak öngörülmüş ve aynı zamanda bu andlaşma 1815 tarihli Viyana Kongresi'nin de küçük bir provasını oluşturmuştur. Viyana

²¹ İbrahim Canbolat, **Avrupa Birliği ve Türkiye-Uluslarüstü Bir Sistemle Ortaklık**, 4. Baskı, Bursa: Alfa Aktüel Yayınevi, 2006, s. 98.

²² Kabaalioğlu, "AB Kurumları ve Avrupa...", op. cit., s. 28.

²³ Canbolat, op. cit., s. 100.

²⁴ Mehmet Gönlübol, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayın No:236, 1975, s. 28.

Kongresi ile 19. yüzyıl boyunca devam eden ve Avrupa Ahengi olarak adlandırılan süreç başlamıştır. Bu süreç boyunca, Devletler Avrupa’da siyasal istikrarın sağlanması amacıyla Devletler hukukunun gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Bu girişim her ne kadar, daimi kurumlara ve karar alma yöntemlerine dayanmasa da sistemde yer alan büyük aktörlerin çıkarlarının uyuşması halinde bir araya gelebileceklerini göstermesi açısından tarihi bir öneme sahiptir. Söz konusu sürecin Avrupa’daki entegrasyon birikimine önemli katkılar sağladığı söylenebilir²⁵. 19. yüzyılda gerçekleşen Alman Gümrük Birliği’nin Avrupa’nın bütünleşme süreci açısından ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu belirtilebilir²⁶.

Bu örnekler bağlamında değerlendirildiğinde, Avrupa’da bölünmüş halde bulunan Devletlerin birleştirilmesine yönelik olarak Avrupa Birliği düşüncesinin tarihsel olarak geniş bir zaman dilimini kapsadığı görülmektedir. Tüm bu düşünce ve faaliyetlerde hedeflenen amaç ise Avrupa’da kalıcı bir barışın sağlanmasıdır. Alman Gümrük Birliği örneğinde de görülebileceği gibi Avrupa’da birlik düşüncesinin 19. yüzyılda somut olarak şekillendiği görülmektedir. Burada dikkati çeken özellik, öncelikli olarak ekonomik gereksinimlerin karşılanmasını hedefleyen bütünleşmelerin zamanla siyasal birliğe doğru gelişim sergilemeleri olarak gösterilebilir.

1.2. 20. Yüzyılda Avrupa Birliğine Yönelik Gelişmeler

20. yüzyıla ilişkin olarak Avrupa’da bütünleşme sürecine yönelik somut adımlar kurucularını ve üyelerinin büyük bir çoğunluğunu Avrupalı Devletlerin oluşturduğu Milletler Cemiyeti’nin (MC) kurulmasına rağmen devam etmiştir. Bu bağlamdaki ilk somut girişim Avusturya’lı diplomat Kont Richard Coundenhowe-Kalergi tarafından

²⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Dedeoğlu, “Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci...”, op. cit., ss. 35-36. Genç, “Avrupa Örgütlenmesindeki...”, op. cit., ss. 92; Kabaalioğlu, “AB Kurumları ve Avrupa...”, ss. 32-35.

²⁶ Alman Gümrük Birliği o dönemde 38 prensliğe bölünmüş durumda bulunan Almanya’da gerçekleşen, fikir babasının Friedrich List olduğu bir örgütlenmedir. Alman Gümrük Birliği çerçevesinde vurgulananlar; ülke endüstrisi tam olarak güçlenmediği sürece koruyucu gümrük uygulanması, iç pazarın güçlendirilmesi amacıyla endüstrileşmenin teşvik edilmesi, işgücünün etkin istihdamı için üretici güçlerin devletçe yönlendirilmesi ve endüstriyel ekonominin hür Devleti öngörmesi olarak belirtilebilir. Almanya’da üye prenslikler arasında gerçekleşen Gümrük Birliği oluşumu, bir boyutuyla üyelerin ekonomik alanda entegrasyonunu amaçlarken, öteki boyutuyla da üyelerinin dış ticarete yönelik çıkarlarını korumaktaydı. Canbolat, op. cit., s. 108; Dedeoğlu, “Avrupa Birliği Bütünleşme...”, op. cit., ss. 36-37.

kaleme alınan “Pan-Europa” adlı yapıt da belirtilen Avrupa Federasyonu tasarısıdır²⁷. Bu yapıtta Avrupa’da barışın sağlanmasının siyasal birliğin oluşumuyla gerçekleşebileceği belirtilmiştir. Bu döneme ilişkin olarak diğer önemli bir girişim de dönemin Fransa Başbakanı Aristide Briand tarafından 1929 yılında MC genel kurulunda ortaya atılan ve tartışılan Avrupa Federasyonu kurulmasını öngören tasarısıdır²⁸.

2. Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa bütünleşmesine yönelik örgütlenme arayışlarına öncelikli olarak damgasını vuran noktanın kıtada farklı ideolojik yapılanmaların ortaya çıkardığı siyasi-ekonomik farklılıklar ve bunun beraberinde getirdiği bölünmüşlük olduğu söylenebilir. Doğu Bloğunun çöküşüne kadar olan süreçte değin kıta çapında bütünleşme sağlanamamış, söz konusu bölünmeden kaynaklanan farklı örgütlenmeler birbirlerini siyasal ve ekonomik anlamda da rakip olarak görmüşlerdir.

Bu bölünme çerçevesinde Avrupa’da örgütlenme süreci ikili bir yapı göstermiş, Batı Avrupa merkezli olan yapılanmada içinde ABD’nin de yer aldığı entegrasyon amacını taşımayan işbirliği örgütlenmeleri kurulmuştur (OECD, NATO gibi). Diğer bir örgütlenme biçimi de siyasal işbirliği karakteri ağır basan sınırlı yetkilerle donatılmış bir örgüt olan Avrupa Konseyi örneğidir. Yine bu döneme ilişkin olarak, Winston Churchill’in 19 Eylül 1946 tarihinde Zürih Üniversitesi’nde yapmış olduğu konuşmada vurguladığı Avrupa’nın sınırlarının olabildiğince geniş tutularak barış ve güvenlik alınmasına dönüştürülmesi fikrini içeren Avrupa Devletler Birliği tasarısı da önemli bir girişim olarak vurgulanmaktadır²⁹.

²⁷ Özdal-Genç, op. cit., s. 57.

²⁸ Bu tasarıda Avrupa’da ekonomik bir birliğin kurulması öngörülmüş, gerek duyulması halinde de federal niteliklere sahip Avrupa Siyasal Birliği’nin kurulması öngörülmüştür. MC tarafından bu tasarının proje haline gelebilmesi için komisyon oluşturulmuş ve komisyonun hazırladığı proje 1930 yılında kabul edilmemiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Dedeoğlu, “Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci...”, op. cit., ss. 43-44; Genç, “Avrupa Örgütlenmesindeki...”, op. cit., s. 94; Kabaalioğlu, “AB Kurumları ve Avrupa...”, ss. 35-37.

²⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Genç, “Avrupa Örgütlenmesindeki...”, op. cit., ss. 95-99; Kabaalioğlu, “AB Kurumları ve Avrupa...”, ss. 45-48; Özdal-Genç, op. cit., ss. 60-62; Ülkü Azrak, **Avrupa Topluluklarında İdari Yargının Genel Esasları**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 3072, İstanbul:1982, ss. 2-5.

Bu döneme ilişkin uluslararası alanda yaşanan gelişmelere paralel olarak³⁰ Batı Avrupa'da örgütlenmiş işbirliğinin askeri ve siyasi alana doğru kaydığı görülmektedir. Bu gelişmeler ışığında 04.03.1947 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında Dunkerque Andlaşması imzalanmış, bunu 17.03.1948 tarihinde Belçika, Fransa, Hollanda, Lüksemburg ve İngiltere arasında imzalanan Brüksel Andlaşması izlemiştir. Brüksel Andlaşması'nın revize edilmesiyle 23.10.1954 tarihinde kendi üyeleri arasında kolektif meşru savunma, sosyal ve ekonomik alanlarda işbirliğini öngören Batı Avrupa Birliği (BAB) kurulmuştur. BAB'nin kendi kurucu andlaşması çerçevesinde kendisine verilen güvenlik ve savunma konusundaki görev ve yetkileri tam anlamıyla yerine getirmediği ve etkisiz bir örgüt olarak kaldığı belirtilmektedir³¹.

Genel ve soyut olarak değerlendirildiğinde, Avrupa bütünleşmesiyle ilgili olarak gerekçelerin artırılması mümkündür. Ancak, bu konuda üç temel neden belirtilmesi uygun olacaktır. Bunlar; SSCB'den algılanan siyasi ve askeri tehdit, ABD'den algılanan ekonomik tehdit ve son olarak da Batı Avrupa'da tarih boyunca yaşanan geleneksel Alman-Fransız gerginliğidir³².

Genel ve soyut anlamda değerlendirildiğinde, Avrupa'daki modern bütünleşme sürecinin 2. Dünya Savaşı'ndan sonra başladığı söylenebilir. Avrupa'daki bütünleşme girişimlerinin çıkış noktasının ekonomik alandaki işlevsel birliktelikler olması gerektiği ve söz konusu bu birlikteliklerin ilerleyen aşamalarda bütünleşmenin diğer alanlarını da kapsayacağı yönündeki görüşler, Avrupa'da Topluluklar döneminin başlamasını sağlamıştır.

Bu doğrultuda Avrupa'nın bütünleşmesi yönünde ilk önemli girişim dönemin Fransa Planlama Teşkilatı Başkanlığı'nı yapan Jean Monnet tarafından yapılan, savaş sonrası dönemde Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasının Almanya'nın Avrupa içinde

³⁰ Bu oluşuma neden olarak 1948 yılında SSCB'nin desteği ile Çekoslovakya'da gerçekleşen darbe gösterilmektedir.

³¹ Kamuran Reçber, "Batı Avrupa Birliği'nde Karar Alma Süreci" **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 3, 1998, s. 2.

³² Haluk Günöğür, "Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihsel Gelişimi (Dünü, Bugünü, Yarını)", **Avrupa Seminerleri**, TC Merkez Bankası Yayınları, 1996, s. 14.

bütünleşmesinden geçtiğini belirten uluslarüstü yetkilerle donatılmış Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu isimli örgüt önerisidir³³.

Robert Schuman, Jean Monnet'in bu fikrinden esinlenerek 09.05.1950 tarihinde ünlü deklarasyonunu yayınlamıştır. Jean Monnet'in tasarısına dayanan Schuman planı, Avrupa'da kalıcı barışın sağlanabilmesi için Fransız-Alman dostluğunun şart olduğunu belirtmiştir. Söz konusu plan; Alman ve Fransız çelik üretiminin tek bir idari yapı altında toplanmasını ve diğer Avrupa Devletleri'nin de bu oluşuma katılabileceklerini öngörmektedir. Planda, Avrupa'nın kalkınması açısından ana maddeler içinde yer alan kömür ve çeliğin daha geniş pazar olanaklarına kavuşacağı belirtilmiş ve sektörel bazda gerçekleşen bu işbirliğinin ilerleyen aşamalarda birlik yolunu açabilecek bir oluşum olabileceğine değinilmiştir. Söz konusu plan çerçevesinde altı Devletin³⁴ katılımıyla AKÇT, 18.04.1951 tarihinde İmzalanan Paris Andlaşması'yla oluşturulmuş ve bu Andlaşma 23.07.1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylece Schuman Planı'nda öngörülenler, 1952 yılında yürürlüğe giren AKÇT Kurucu Andlaşması ile gerçekleşmiştir.

AKÇT üyesi Devletler 1955'de Mesina'da ve 1956 yılında Venedik'te yaptıkları toplantılarda, savunma, tarım ve enerji alanlarında ortaya çıkan uyuşmazlıkların yeni kurulacak örgütlenmelerde düzenlenmesi kararına varmışlardır. Bu bağlamda savunma konusunda BAB, tarım konusunda Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve enerji konusunda da Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) yetkili kılınmıştır. Her iki topluluğun (AET ve AAET) kurulmasına yönelik Andlaşmalar 25.03.1957 tarihinde Roma'da imzalamıştır. 01.01.1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Andlaşmaları ile AKÇT'na üye olan altı Devlet enerji, tarım ve ulaştırma alanlarında ortak pazarı geliştirmeyi amaçlamışlardır. Söz konusu alanlarda Topluluk üyesi Devletler açısından, bütünleşme hedefi doğrultusunda tek bir piyasa oluşturulması amaçlanmıştır.

³³ İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu- Ulus Devleti Aşma Çabasındaki Avrupa'nın Türkiye'ye Yaklaşımı**, 1. Kitap, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993, ss. 42-43.

³⁴ Söz konusu andlaşmayı imzalayan Devletler; Fransa, Batı Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'tur.

Bu sürece ilişkin 01.12.1958 tarihinde yürürlüğe giren “Avrupa Toplulukları’nın Ortaklaşa Bazı Kurumlarına İlişkin Sözleşme” ile Genel kurullar ve Divanlar birleştirilmiştir. Bütünleşme sürecinin sonraki aşamalarında zaman zaman anlaşmazlıklar³⁵ ve tıkanmalar yaşansa da bunlar, 01.07.1967 tarihinde yürürlüğe giren ve içeriğini AET, AAET ve AKÇT’nun organlarının ortak faaliyet yürütmelerinin oluşturduğu Füzyon Andlaşması’nın imzalanmasına engel oluşturmamıştır. Bu andlaşma ile Konsey ve Komisyonlar birleştirilmiştir. 1968 yılında Gümrük Birliği’nin yürürlüğe girmesiyle birlikte üye Devletlerin gümrük sahaları tek bir alana indirgenmiştir.

Bütünleşme süreci çerçevesinde 1970’li yıllar ekonomik ve siyasal birliğin sağlanması yönündeki çalışmalara sahne olmuştur. 21.04.1970 tarihli 70/243 sayılı kararname Avrupa bütünleşmesine ilişkin önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bu kararda, Topluluklar için mali kaynak yaratılması öngörülmüştür. Bu kaynakları ise, tarım ve gümrük vergileri ile üye Devletlerin topladıkları KDV’lerin bir kısmının Topluluklara tahsis edilmesi oluşturmaktadır. Bütünleşme süreci açısından 27.10.1970 tarihli Davignon Belgesi de önem taşımaktadır. Bu belge, Topluluğun ortak bir dış politika oluşturması gerektiğini belirtmekte ve bunun doğrultusunda Avrupa Politik İşbirliği adlı bir kurumsal yapılanma önermektedir. Bu döneme ilişkin, 14.12.1973 tarihinde Kopenhag’da toplanan üye Devletlerin dışişleri bakanları, “Avrupa’nın Kimliği Belgesini” kabul ederek ilk olarak AB’ni oluşturma iradesini ortaya koymuşlardır. Bu döneme ilişkin bütünleşme yönünde önemli bir aşamayı da 20.09.1976 tarihli AP üyelerinin doğrudan seçimle belirlenmesine ilişkin Konsey kararı oluşturmaktadır³⁶. Ayrıca, Avrupa Toplulukları 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka’nın üye olmalarıyla resmen birinci genişlemesini de gerçekleştirmiştir.

³⁵ Bu dönemle ilgili olarak 1966 yılında yaşanan boş sandalye politikası anlaşmazlığı önem kazanmıştır. Bu anlaşmazlığın konusunu Fransa’nın tarım konusunda alınacak önlemler konusundaki ısrarı oluşturmuştur. Bunun sonucunda Fransa toplantılara katılmayarak oybirliği ile karar alınması gereken oturumlarda karar alınamamasına neden olmuştur. Boş sandalye krizi olarak adlandırılan ve yedi ay süren bu uzlaşmazlık 1967 yılında ortak tarım politikasının maliyetinin oybirliği ile Toplulukça karşılanması konusundaki Lüksemburg uzlaşısı ile son bulmuştur.

³⁶ Gülören Tekinalp-Ünal Tekinalp, **Avrupa Birliği Hukuku**, 2. Baskı, İstanbul: Beta yayınları, 2000, ss. 10-11.

1983 yılında Schengen Deklarasyonu'yla sermayenin serbest dolaşımı sağlanmış, taraf Devletlerin ortak sınırlarında kişilere yönelik olarak tüm vize ve gümrük işlemlerinin kaldırılması öngörülmüş, bunun yanında üçüncü ülke vatandaşlarına yönelik olarak, ortak vize ve gümrük işlemlerinin uygulanması öngörülmüştür. 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi, Avrupa bütünleşme süreci açısından dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. Avrupa bütünleşmesinin geleceği açısından çok önemli bir gösterge olarak ekonomik, parasal, siyasi birçok alanda bütünleşme hedeflenmiştir. 1980'li yıllar aynı zamanda Avrupa Toplulukları'nın güneye genişlemesine³⁷ de sahne olmuş, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in katılımıyla üye Devlet sayısı 12'ye yükselmiştir. 1950'lerden itibaren yaşanan bu gelişmeler 1990'ların başından itibaren Avrupa Toplulukları'nın üstünde bir Avrupa Birliği'nin oluşumunu somut olarak gündeme getirmiştir. Avrupa Toplulukları üyesi Devletler klasik Devletler Hukukunun yöntemleriyle bir araya gelerek Topluluk Kurucu Andlaşmaları'nda değişiklikler ve eklemeler yapmış ve aynı zamanda AB'ni de bir andlaşmayla (Maastricht Andlaşması) tesis etmişlerdir.

1990'lı yıllar Birliğin genişlemesi ve iç yapılanması ile ilgili önemli gelişmelerin yaşandığı yıllardır. 1993'te Ortak Pazar'ın yürürlüğe girmesi ve Kopenhag Zirvesi'nde genişleme ile ilgili olarak alınan kararlar bu gelişmelerin belli başlı olanlarından. Kopenhag'da, Birliğin Orta ve Doğu Avrupa'ya yönelik genişlemesi öngörülmüş ve bunun koşullarını da siyasi ve ekonomik nitelikli Kopenhag kriterleri³⁸ oluşturmuştur. Bu kriterlerle amaçlanan yeni katılımcı Devletlerden kaynaklanabilecek sorunların en aza indirgenmesidir.

³⁷ Yunanistan 1981, İspanya ve Portekiz ise 1986'da üye olmuştur.

³⁸ Bir Devletin AB'ye üye olabilmesi açısından aranacak ölçüt ve koşullar 1993 yılında Kopenhag'da Avrupa Konseyi'nin aldığı kararların içeriğini oluşturmaktadır. Genel ve soyut olarak değerlendirildiğinde bu koşullar ekonomik ve politik nitelikler taşımaktadır. Politik açıdan değerlendirildiğinde söz konusu kriterlerin genel anlamıyla istikrarlı bir demokrasinin varlığını öngördüğünü, hukuk devleti ve üstünlüğünü, insan haklarına saygı ve azınlıkların korunmasını esas aldığını belirtebiliriz. Ekonomik anlamdaki kriterlere de baktığımızda en genel anlamıyla işleyen ve sürekliliği olan piyasa ekonomisinin varlığı için gerekli koşulların sağlanması gösterilebilir.

01.11.1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Andlaşması'yla³⁹ oluşturulan AB üç sütunlu bir yapıya sahiptir. Birinci sütunu Avrupa Toplulukları, ikinci sütunu ortak dış politika, güvenlik ve savunma, üçüncü sütunu ise adalet, içişleri ve ceza alanı oluşturmaktadır. Bundan sonraki süreçte Avrupa Toplulukları Kurucu Andlaşmaları'nda ve AB Kurucu Andlaşması'nda birçok değişiklik ve eklemeler yapılmıştır. Bu andlaşmalar ile bütünleşme süreci daha ileri aşamalara ulaşmış ve pek çok alan bütünleşme sürecine dâhil edilmiştir. Bu andlaşmalar sırasıyla; Amsterdam, Nice ve Lizbon'dur.

02.10.1997 tarihinde imzalanan ve 01.05.1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Andlaşması⁴⁰ ile entegrasyon sürecini ilgilendiren bir çok alanda siyasal ve ekonomik içerikli kararlar alınmıştır. Bu karar alınan alanlar kısaca şu şekilde belirtilebilir; AB genişleme sürecinin değerlendirilmesi, serbest dolaşım hakkına ilişkin engellemelerin ortadan kaldırılması, daha etkin bir dış politika ve ortak savunmanın sağlanması, işsizlik sorunu, vatandaşlık hakları, genişleme sürecine ilişkin AB organlarının daha etkin çalışabilmesi amacıyla organların oluşum süresinin değerlendirilmesidir.

26.03.2001 tarihinde imzalanan Nice Andlaşması'nın en temel özelliği olarak hukuksal boyutuyla kurumsal değişiklikler bütünü olması gösterilmektedir. Bunun sebebi olarak, 2004 yılında gerçekleşmiş bulunan genişlemeye kurumsal yapılanmanın

³⁹Maastricht Andlaşması nitelik yönünden; Topluluk Kurucu Andlaşmaları'nda değişiklik meydana getiren, AB'ne özgü hedefleri gösteren, AB ile Topluluklar arasında farkları belirten, genel niteliği itibarıyla organsal yapı hakkında kurallara yer vermeyen bir andlaşma olarak da değerlendirilmektedir. Tekinalp-Tekinalp, op. cit., s. 41.

⁴⁰ Amsterdam Andlaşması ile Kurucu Andlaşmalara üyelik için gerekli görülen bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu bağlamda temel hak ve özgürlükler konusunda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uyulması önemle vurgulanmıştır. Bu ilkelere aykırı davranan Devletleri, AB Konseyi'ndeki oy hakkının alınmasına ilişkin yaptırım kararına varacak önlemler beklemektedir. Bu belirtilen nokta, Amsterdam Andlaşması'nın en önemli hükümlerinden birini oluşturmaktadır. Amsterdam Andlaşması ile üye Devletlerden herhangi birinde özgürlük ortamının zarara uğraması, hukuk Devleti ilkelerinin çiğnenmesi, demokrasinin askıya alınması ya da demokrasiden uzaklaşılması, insan hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi gibi durumlarda, yaptırım uygulanması zorunluluğundan hareketle bir işlem yapılması öngörülmüştür. Bu konuda Bkz, Kamuran Reçber-Çiğdem Aydın, "Avrupa Birliği'nde Üye Devletler Tarafından İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Durumunda Öngörülen Yaptırımlar", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, Sayı 1, Yıl 2004, ss. 89-115.

hukuksal boyutuyla uyarlanması gösterilmektedir⁴¹. Bütün organları içerecek biçimde yapılmış andlaşma ile, komisyonun “toplanma ve çalışma usulleri yeniden düzenlenmiş ve yeni üye olacak ülkeleri de kapsayacak şekilde genişletilmesine karar verilmiştir”. Aynı şekilde AP’ndaki üye sayısı yeniden belirlenmiş, Konsey’deki “oy ağırlığı dağılımı” ile karar alma sürecinin unsurlarından biri olan yeterli oy sayısı nitelikli çoğunluk esasıyla yeniden düzenlenmiştir.

Bütünleşme hedefi doğrultusunda 2001 yılı aralık ayında Laeken Zirvesinde AB liderleri arasında bir anayasanın oluşturulması konusunda görüş birliğine varılmış ve bu doğrultuda bir anayasal andlaşma⁴² metni hazırlanarak 29.10.2004 tarihinde Roma’da imzalanmıştır. İmzanın ardından onay süreci işlemeye başlamış, Fransa ve Hollanda’da yapılan referandum sonucunda anayasal andlaşma kabul edilmemiştir. Bununla birlikte Avrupa Para Birimi (EURO’nun) 01.01.2002 tarihinde 12 AB Devletinde yürürlüğe girmesi de bütünleşme sürecinin geldiği aşamanın önemli bir göstergesi olarak belirtilebilir.

Lizbon (Reform) Andlaşması⁴³ ile AB Kurucu Andlaşması ve AT Kurucu Andlaşması’nda değişiklik yapılmakla beraber anayasal andlaşma hükümlerinin büyük bir bölümü korunmaktadır. AB kurucu Andlaşması değişikliklere rağmen ismini

⁴¹ Ercüment Tezcan, “Avrupa Birliği’nde Reform Andlaşması’yla İlgili Tartışmalar”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, s. 165.

⁴² Anayasa taslağı ile öncelikli olarak hedeflenen, Maastricht ile başlayıp Amsterdam ve Nice Andlaşması ile devam eden entegrasyon sürecinin siyasi ve hukuki alanda ortaya çıkan eksikliklerin giderilmesi ve sürecin gereksinimlerinin karşılanması olarak belirtilebilir. Bkz. Mehmet Özcan, “AB Anayasası’nın AB Kurumsal Yapısı Üzerine Etkileri”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt 1, sayı: 1, 2005, s. 59.

⁴³ AB Kurucu Andlaşması ile AB’nin işleyişine ilişkin andlaşma, AB’nin üzerine kurulu olduğu uluslararası hukuk işlemleri olarak benimsenmiştir. Diğer bir ifadeyle, bu andlaşmalar (Reform Andlaşması aracılığıyla) yürürlüğe girdikleri takdirde, AB uluslararası hukuk kişiliğine sahip olarak kendi organları aracılığıyla söz konusu iki andlaşmaya dayanarak yetki kullanmaya başlayacaktır. AB, AT’nin yerine geçmekte ve onun halefi şeklinde kabul edilmektedir. Bugünkü şekliyle, AB hak ehliyetine sahip olmasına rağmen, fiil ve dava açma/ davaya taraf olma yetkisine sahip değildir. AB, daha çok yetkilerini AB Konseyi aracılığıyla kullanmaktadır. AB Kurucu Andlaşması’nın 4. Md.’sinde vurgulandığı gibi AB Konseyi’nin genel görevi; Birliğin gelişimi için gereken motivasyonu sağlaması ve genel politik eğilimleri belirlemesi olarak gösterilmektedir. Bu anlamda AB, ana organı niteliğindeki Konsey aracılığıyla siyasi içerikte kararlar almakta ve alınan bu kararlar Topluluk organları tarafından hukuki bir niteliğe büründürülerek uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu konuda özellikle Topluluklar hukukunda karar alma konusunda, Topluluk organlarının yetkileri belirlenmiştir. (AB Bakanlar Konseyi’nin tek başına karar alması/Komisyon’un girişimde bulunma yetkisi saklı kalmak kaydıyla, ortak karar alma/AT Kurucu Andlaşması’nın 251. Md.’si, işbirliği halinde karar alma/AT Kurucu Andlaşması’nın 252.Md.’si vb). Reçber, “Avrupa Birliği’nde Değişim...”, op. cit., ss. 86-87.

korumakla birlikte AT Kurucu Andlaşması'nın ismi "Birliğin İşleyişine İlişkin Andlaşma" olarak değiştirilmekte ve AB tüzel kişilik kazanmaktadır. Kurucu Andlaşmalar'da yer alan Topluluk kelimesi yerini Birlik kavramına bırakmaktadır. Aslında bu husus AB anayasası ile birlikte çözüme kavuşturulmuş olmasına rağmen AB anayasasının yürürlüğe girmesindeki belirsizlik nedeniyle bu konunun çözümlenmesi Reform Andlaşması aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu durumda, AB bünyesinde yer alan ve özellikle birinci sütunu oluşturan Topluluklara ilişkin tüm hususların yerini AB almaktadır⁴⁴. Bundan böyle Topluluklar hukuku yerine AB hukuku daha doğru bir ifadeyle AB hukuk sistemi kavramı kullanılmaya başlanacaktır⁴⁵. Ancak, Lizbon Andlaşması'nın yürürlüğe girebilmesi için üye Devletlerin iç hukuklarının öngördüğü prosedüre göre onaylanması gerekmektedir. 12.06.2008 tarihindeki referandumda İrlanda Lizbon Andlaşması'nı reddetmiş ve bir belirsizlik ortamı oluşturmuştur.

Bütün bu gelişmeler genel ve soyut olarak değerlendirildiğinde, günümüz itibarıyla 27 üyeli niteliği ile AB'nin, birçok alanda sağladığı bütünleşme ve oluşturmaya çalıştığı Avrupalılık kimliği altında bugüne kadar var olan tüm örgütlenme modellerinden niteliksel olarak farklı bir yapı oluşturduğu açıkça gözükmektedir. AB özellikle birinci sütunu oluşturan Avrupa Toplulukları ile (günümüzde AAET ve AT) belirli alanlarda entegrasyonu geliştirmiş durumdadır. Bu anlamda çalışmamıza açıklık kazandırmak ve teorik altyapısını güçlendirmek amacıyla entegrasyon kavramına ve bu konudaki farklı yaklaşımlara değinmek yararlı olacaktır.

2. ENTEGRASYON KAVRAMI VE FARKLI YAKLAŞIMLAR

AB ile somut ifadesini bulan bütünleşme süreci, Toplulukların kuruluş sürecinden itibaren birbirinden farklı türdeki alanların süreç boyunca birbirine eklenmesi ve genişlemesi sonucu oluşmuştur.

⁴⁴ Bu konuya ilişkin olarak Md. 2b; "Birlik, bu andlaşma ve Avrupa Birliği'nin işleyişine ilişkin andlaşma üzerine kurulmuştur. Bu iki andlaşma eşit hukuki değere sahiptir. Birlik, Avrupa Topluluğu'nun yerini alır ve onu sürdürür".

⁴⁵ Ibid., s. 86.

Bütünleşme sürecinin ilk aşamasını oluşturan, Avrupa Toplulukları, örgütlenmeye devrimsel bir içerik kazandırmış ve söz konusu içerik Toplulukların Kurucu Andlaşmaları ve daha sonra yapılan andlaşmalarda da somut ifadesini bulmuştur. Toplulukların Kurucu Andlaşmaları'nın belirlediği konularda üye Devletlerin açık veya üstü örtülü olarak ekonomik, siyasi, hukuki, sosyal ve kültürel yapılarının bütünleştirilmesi, yani entegrasyonu hedeflenmiştir⁴⁶.

Entegrasyonun kavramına ilişkin değişik tanımlar yapılmaktadır. En genel ifadesiyle entegrasyon; bir bütünü oluşturan unsurların birbirini tamamlayan uyumlu fonksiyonu olarak tanımlanabilir⁴⁷. Aynı bağlamda entegrasyon ya da bütünleşme; siyasi aktörlerin sadakatlerini, beklentilerini ve siyasi faaliyetlerini ulus Devletler üzerinden yetkili olabilecek yeni bir merkeze yöneltmeleri süreci olarak da tanımlanmaktadır⁴⁸. Yine diğer bir tanımlamaya göre entegrasyon; bütün halinde hareket etme yeteneğine ve olanağına sahip birimlerin ortaklaşa gerçekleştirdikleri dayanışma süreci olarak belirtilebilir⁴⁹. Bu açıklamalardan hareketle; bütünleşmenin doğal bir sonucunun, daha önceden var olan birimler üzerinde yetkilere sahip yeni bir siyasi topluluk oluşumu olduğu da ifade edilebilir. Benzer içerikteki bir tanıma göre de bütünleşme, Devletlerin birbirlerinden bağımsız olarak iç ve dış politikayı yönetme istemlerinden vazgeçip, ortak kararlar almayı ve karar alma yetkisini oluşturulan yeni merkezi organlara devretmeyi tercih ettikleri bir süreç olarak da değerlendirilebilir⁵⁰.

Avrupa Toplulukları'nın veya AB'nin üstlendiği entegrasyon fonksiyonu, üye Devletlerin egemenlik yetkilerinin tanımlanması konusundaki değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, üye Devletler Kurucu Andlaşmaların öngördüğü alanlarda, egemenlik yetkilerinin bir kısmını Topluluklara devretmiş ve bir takım yetkilerini ise kullanmaktan kaçınmışlardır. Ulusal egemenlik yetkilerinin belli

⁴⁶ Genç, "Avrupa Topluluklarının Kurumsal...", op.cit., s. 1.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ernst B. Haas, **The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950- 1957**, Stanford: Stanford University Pres, 1958, s.16.

⁴⁹ Ömer Göksel İşyar, "Avrupa Örgütlenme ve Bütünleşme Arayışları Örneğinde Uluslararası Entegrasyon Modelleri", **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 16, Sayı 2, 1998. s. 1.

⁵⁰ Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004, s. 2.

konulardaki devri Devletlerin, Devlet ülkesindeki yasama, yürütme ve yargı yetkisinin özerkliğini ve genelliğini sınırlamıştır⁵¹.

Avrupa Entegrasyon süreci ile ilgili kuramsal çalışmalar ve gelişmeler uzun yıllardır sürmektedir. Bu gelişme sürecinde ilk görülen düşünce veya fikir akımı olarak federalizm ve işlevselciliği vermek mümkündür. 1960'ların ikinci yarısından itibaren, Avrupa bütünleşmesine yönelik çalışmalar “yeni işlevselciliğe karşı hükümetlerarası yaklaşım” tartışması ekseninde gelişmiştir. İlk olarak federalizm ve işlevselciliğin etkisi sonucu yeni işlevselcilik akımı doğmuş, ardından da bu akıma tepki olarak hükümetlerarası/kurumsal liberalizm kuramı ortaya çıkmıştır.

1990'lı yıllardan itibaren eleştirel ve sosyal inşacı yaklaşımlardan etkilenen entegrasyon kuramları da beraberinde yeni tartışmalara yol açmıştır. Pozitivizm sonrası olarak adlandırabileceğimiz bu yeni dönemde, rasyonel kuramlar sorgulanmış, eleştirel kuram ile sosyal inşacı kuram geliştirilmiştir⁵².

2.1. Federal Yaklaşım

Federalizm, uluslararası hukuk sùjeleri arasındaki ilişkilerin özünü siyasal sorunların oluşturduğunu ve sorunların çözümünün de siyasal nitelik taşıdığını, söz konusu çözüm ya da çözümlerin ulus-Devlet anlayışının anayasal bir düzen eksenindeki federal karakterli oluşumlarla ortadan kaldırılabileceğini ve ulus Devlet anlayışının sona ermesiyle savaşın önleneyeceği ve kalıcı barışın sağlanacağı varsayımlarından hareket eden bir kuramsal yaklaşımdır⁵³. Ancak, bu düşünce kapsamında belirtilen federal yapının sosyal ihtiyaçlara cevap verebilen bir hukuki sistemde başarıya ulaşacağını da vurgulanması gerekir. Bu anlamda, federal yapıdaki yetkilendirme veya yetki kullanma yetkisinin unsurları son derece önemli olmaktadır.

⁵¹ Genç, “Avrupa Toplulukları'nın Kurumsal...”, op. cit., s. 2.

⁵² Nilüfer Karacasulu, “Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt 3, Sayı 9, Yıl 2007. ss. 85-86.

⁵³ Açıkmeşe, op. cit., s. 4.

Federalizm⁵⁴, ulus-Devlete doğrudan meydan okumanın ifadesi olarak da değerlendirilmektedir. Federal yaklaşımda güçlü bir Avrupa temsilciler meclisi kurularak Avrupa Devletler Federasyonunun kurulması amaçlanmaktadır⁵⁵. En genel anlamıyla Federalizm, kendi otonomilerine sahip bölgesel otoriteler ile merkezi iktidar arasındaki yetki paylaşımı olarak da ifade edilebilir.

Federal yaklaşımda bütünleşme, üye Devletlerin uluslarüstü otoriteye bir takım yetkilerini devretmesi⁵⁶ sonucu oluşmaktadır. Oluşan bu uluslarüstü otoritenin en önemli özelliği, Devletleri bağlayıcı nitelikte karar alma yetkisine sahip olması olarak gösterilmektedir. Özellikle dış ilişkiler, sosyo-ekonomik ve politik konular uluslarüstü otorite tarafından düzenlenmektedir. Bu yaklaşımın⁵⁷ ortaya koyduğu sistemin özünü, bir takım yetkilerin, merkezi otoritede, bir takım yetkilerin ise üye Devletlerde bulunduğu, yetki bölüşümünün federal anayasa ile belirlendiği bir sistem oluşturmaktadır. Bu sistemde sonuç olarak, üye Devletlerin merkezi otoriteye bağlandığı federal Devlet modeli gösterilmektedir⁵⁸.

⁵⁴ Günümüzde federalizm, boyutları çok fazlasıyla artan karşılıklı bağımlılığın bir sonucu olarak ya da ulus aşırı ilişkilerin genişlemesine paralel olarak da açıklanabilmektedir. Federalizm William Riker'e göre; "her birinin kendine özgü nitelikleri bulunan ve yasal olarak güvence altına alınmış otonomilerini koruyan en az iki yönetim düzeyini öngören siyasal sistem bütünüdür". Burada kurumsal bir ayırmadan ziyade yapısal bir ayırımın söz konusu olduğu belirtilmektedir. Bkz., Beril Dedeoğlu, "Avrupa'da Siyasal Bütünleşme: Birlik Modelinin Yeniden Düzenlenmesi", Faruk Sönmezoğlu (der.), **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, İstanbul: Der Yayınları, s. 363.

⁵⁵ Karacasulu, op. cit., s. 87.

⁵⁶ Federal yaklaşımda yetki devrinin dayanağı anayasa olmakta ve böylelikle üye Devletlerin çıkarlarının gözetilmesi ve birliğin kesin kurallara dayalı işleyişinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Yasama erki, entegre federasyon birimlerinin temsil edildiği ortak yapılanma şeklinde, eşitlik ve egemenlik ilkelerine dayandırılmaktadır. Yürütme erki ise üye Devletlerin demokratik katılımının esas alındığı, uygulama sürecinde üye Devletlerin belirleyiciliğinin, birliğin devamının zorunlu koşulunu oluşturduğu bir yapı olarak ifade edilmektedir. Yargı erkinin oluşumuyla, üye Devletler arasındaki uyuşmazlıkların çözümünün bütüncül, uyumlu bir hukuksal yapıyla çözülmesi amaçlanmaktadır. Bkz., Karakaş, "Avrupa Birliği'nde Siyasal...", op. cit., ss. 12-13.

⁵⁷ Uluslarüstü (Süpranasyonel) paradigma çerçevesinde Avrupa'lı federalistlerin oluşturdukları düşünce akımı, uzun dönemler bütünleşme idealinin merkezinde yer almıştır. Süpranasyonel karakter taşıyan ekonomik ve politik nitelikli entegrasyon, bu tip bütünleşmelerin en ileri safhasını oluşturmaktadır. Batı dillerinde "ulusüstü" veya "Devletüstü" anlamına gelen süpranasyonalizm "uluslararası ilişkilerde genel ve soyut olarak Devletlerin yetkilerinin alınarak onların üzerinde bağımsız yüksek bir otoriteye devredilmesini" ifade etmektedir.

⁵⁸ Hacer Soykan Adaoğlu, **Avrupa Topluluğu Hukukunun Üye Ülkelerde Uygulanmasında Ulusal Mahkemeler ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı İlişkisi**, http://tez2.yok.gov.tr/fmi/xsl/tez/liste_ve_detay_liste... (e.t. 15.10.2007.) Ankara, 2003, s. 14.

Bu teorik yaklaşımla ilgili olarak, günümüzde AB'ne ilişkin şu tespiti yapmak uygun olacaktır. AB bütünleşmesi ve AB hukuk düzeni sui generis (kendine özgü) bir yapıya sahiptir. AB, kendisini oluşturan Kurucu Andlaşmalar itibarıyla yetkilendirildiği veya yetki kullanma yetkisiyle donatıldığı alanlarda, federal, konfederal ve üniter bir Devlet yapısını çağrıştıran bir strükture sahiptir. Bu bağlamda AB bütünleşme sürecine ilişkin genellemeler yapmak hataları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, AB bütünleşme sürecine ilişkin olarak, AB hukuk düzenindeki federal, konfederal ve üniter yapıyı çağrıştıran unsurların kendi içerisinde değerlendirilmesi gerekir.

2.2. Kurumsalcı Yaklaşım

Kurumsalcı yaklaşım, ulus Devlet otonomisine yoğunlaşmasına ve ulus Devletlerin uluslararası hukuktaki belirleyiciliklerini kabul etmesine rağmen, uluslararası ilişkilerin gelişmesi sonucu ulus Devletlerin belirli alanlarda kurumsal yapılanmalarla desteklenmiş ve düzenlenmiş işbirliği veya kısıtlı entegrasyon modellerine katılmalarının mümkün olduğunu ileri sürmektedir⁵⁹.

Bu yaklaşıma göre bütünleşme, her biri farklı özelliklere sahip siyasal toplulukların, birimlerin kendi bağımsızlıklarını korudukları bir ilişki biçimidir. Henry, Friedrich ve Rougement tarafından ileri sürülüp geliştirilen bu yaklaşıma göre esas olan bütünleşmede, ulusal bağımsızlığı bozmayacak biçimde düzenlenmiş ortak ve yeni kurumların yaratılmasıdır⁶⁰.

Bu yaklaşımın savunucularının esas olarak benimsedikleri ilke, ulus Devlet fikrinin güçlendirilmesidir. Bu yaklaşımda ulus Devletlerin çatışmacı yapılarının sürdüğü ve Avrupa'nın geniş ölçekli kültür ve dil yapılarına sahip olduğu ve bu sayılan sebeplerden ötürü tek bir entegre sistem içerisinde bütünleşmenin gerçekçi görünmediği, Avrupa'da siyasal entegrasyonun bir ütopya olduğu ve Devletler arasında ilişki biçiminin işbirliğinin ötesinde olamayacağı belirtilmektedir. Yaklaşım, Birliğin

⁵⁹ Karakaş, "Avrupa Birliği'nde Siyasal...", op. cit., s. 23.

⁶⁰ Beril Dedeoğlu, **Adım Adım Avrupa Birliği**, 1. Baskı, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, Aralık 2006, s. 35.

politik uygulamaları ve gelişiminde, entegrasyon çalışmalarında, ulusal ve Topluluk düzeyinde alınan kararlarda ulusal hükümetlerin etkin olduğunu vurgulamaktadır.

Kurumsalcı modelin, 1960'lı yılların son döneminden itibaren Avrupa bütünleşmesinin karar alma mekanizmasını yoğun olarak etkilemeye başladığı ifade edilmektedir. Söz konusu etkinin somut örneği olarak da De Gaulle'ün "Kültürler Avrupa'sı" anlayışı gösterilmektedir. Kurumsalcı yaklaşımın farklı kültürlere sahip ulus Devletler anlayışına karşılık, küreselleşme sürecinin farklılıkları azalttığı tezi ileri sürülmektedir⁶¹.

2.3. Fonksiyonel Yaklaşım

Fonksiyonalizm, ulus Devletler arasında siyasal uyumu ve etkin işbirliği sağlanmasını amaçlayan bir kuramsal yaklaşımdır⁶². Bu yaklaşıma göre bütünleşme, işlevsel gereksinimleri karşılayan ve olası ihtiyaçlara da uygulanabilecek bir ortaklık yaratılmasıdır⁶³.

Fonksiyonel yaklaşım; siyasal anlaşmalar ve kurumsal yapılanmalar yerine, daha çok ekonomik ve teknik işbirliği üzerinde durmakta, bütünleşme idealine yönelik örgütlü işlevsel uygulamalarla, mevcut gereksinimlerin karşılanmasına yönelik ortaklıkların kurulmasını hedeflemektedir. Bu yaklaşımda göze çarpan unsur, teknik ve ekonomik etkileşimlerin yoğunlaştırılmasının amaçlanmasıdır. Fonksiyonalistler, entegrasyon sürecinde siyasal yapılanmanın aksine, yönetimlerin dağınık kaynakları akılcı kullanımının sağlanmasını desteklemektedirler. Bu yaklaşıma göre, Devletlerarası

⁶¹ Karakaş, **Avrupa Birliği'nde Siyasal Entegrasyon**, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2002, s. 27.

⁶² Ibid. s.16.

⁶³ Dedeoğlu, "Adım Adım Avrupa....", op. cit., s. 36.

ilişkilerin düzenlenmesi ve yürütülmesi uluslararası kurumların⁶⁴ yetki alanlarına bırakılmalıdır⁶⁵.

Fonksiyonel yaklaşımı savunanlar⁶⁶, AT'nın her alanı kapsayacak nitelikte yetkilere sahip olmadığını, sadece kurucu Andlaşmalarla belirtilen alanlarda yetkileri olduğunu ve bu sebeplerden ötürü bir Devlet olarak değil, sınırlı yetkilere ve özel amaçlara sahip bir yapılanma olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Fonksiyonel yaklaşım itibarıyla yetki devrinin olması gereken alanlar; yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi siyasi-politik niteliğe sahip olmayan, üye Devletlerin ulusal çıkarlarının söz konusu olmadığı teknik, ulaşım, sağlık gibi alanlardır. Söz konusu alanlarda bütünleşme sağlandıktan sonra politik alanlarda da bütünleşmeye geçilmelidir. Fonksiyonel yaklaşımı savunanlar, AT'nın federal bir yapıya doğru evriminin de ancak fonksiyonel yaklaşımla sağlanabileceği savını ileri sürmektedirler⁶⁷.

Fonksiyonalist yaklaşıma, uluslararası hukuk sùjeleri arasındaki ilişkileri siyasallaşmadan bağımsız olarak değerlendirdiği gerekçesiyle eleştiriler yöneltilmiştir. Entegrasyonun oluşumu için mutlaka siyasal irade gerektiğini savunanlar, salt teknokratların yönelimleri sonucunda bütünleşmeye gidilmesinin söz konusu olamayacağını belirtmişlerdir. Örnek olarak, işlevsel bir örgüt olan AKÇT'nu kuran

⁶⁴Fonksiyonel yaklaşımın savunduğu uluslararası kurumlar, otorite ve işlev transferini sürdüren yapılanmalardır. Toplumsal refahın ve istikrarlı bir şekilde büyümenin ulus-Devletlerin fonksiyonel entegrasyonu ile yaratılacağı düşünülmektedir. Bu yaklaşımda, ortak ihtiyaçların giderilmesi ve uluslararası toplum yaratılmasının başlangıcının uluslararası topluluklar tarafından sağlanacağı, düzenleme alanı ve yönelimleri bakımından Avrupa Toplulukları'nın söz konusu kurumsallaşmaya önemli bir örnek olarak değerlendirilebileceği belirtilmektedir.

⁶⁵ Karakaş, "Avrupa Birliği'nde Siyasal...", op. cit., s. 17.

⁶⁶ Fonksiyonalist yaklaşımın, bütünleşmenin siyasal araçlarla değil de teknokratik düzeyde sağlanacağı varsayımına paralel olarak, fonksiyonalizmi bir bütünleşme kuramı olarak sunan David Mittrany'ye göre de siyasal kaygılardan uzak, işlevsel temeller üzerinde kurulan bir bütünleşme modelinin Avrupa'da barış, istikrar ve refahı sağlayacağını belirtmektedir. Mittrany, belli bir teknik ya da işlevsel alandaki işbirliğinin başarıyla sonuçlanmasının, diğer alanlara da yansıyor, işbirliğine öncülük edeceğini belirtmekte ve buna dallanma-kollara ayrılma (ramification) adını vermektedir. Açıkmeşe, op. cit., s. 4. David Mittrany, "The Functional Approach to World Organization", **International Affairs**, Vol:24, No:3, July:1948, ss. 350-363.

⁶⁷ Adaoğlu, op. cit., s. 9.

Paris Andlaşması'nın imzalanmasında ve onaylanmasında teknokratların değil de siyasal süreçlerin belirleyici olması gösterilmiştir⁶⁸.

2.4. Neo-Fonksiyonel Yaklaşım

Neo-fonksiyonalizm⁶⁹; doğrudan doğruya federal bir anayasa çerçevesinde siyasal bütünleşmeyi öngören ve bu çerçevede ulus Devletlerin siyasal egemenliklerinden vazgeçmeme konusunda ne derece duyarlı oldukları gerçeğini göz ardı eden federalizmle, uluslararası hukuk süjeleri arasındaki ilişkileri siyasal süreçten bağımsız olarak ele alıp, salt teknokratik düzeyde bütünleşmenin gerçekleşeceğini hedefleyen fonksiyonalizmin yetersizlikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Ben Rasmond tarafından federal işlevselcilik olarak tanımlanan neo-fonksiyonalist⁷⁰ teori, tıpkı federalizm gibi nihai olarak siyasal bütünleşmeyi hedeflerken, buna ulaşmak için yöntemsel olarak federal karakterli anayasal düzenlemelere başvurulması yerine fonksiyonalizmde olduğu gibi işlevsel araçların kullanılmasını öngörmüştür⁷¹.

Neo-fonksiyonalist teori⁷² ileri sürüldüğü tarihten itibaren uluslararası hukuk süjeleri arasındaki ilişkileri açıklama gücüne sahip olmuş, ancak 1960'lı yılların

⁶⁸ Açıkmeşe, op. cit., s. 6.

⁶⁹ Neo-fonksiyonalist yaklaşımın amaçladığı modelin ulus Devletler için tutarlı bir fonksiyonel işbirliği olduğu ifade edilmektedir. Federalizme yakın öğeleri olduğu belirtilen neo-fonksiyonalizmin, federalizmin aksine anayasal düzenlemeleri öncelikli olarak ele almadığı, etkili siyasal oluşumların bulunduğu işlevsel ortaklıkların kurulmasını benimsediği ifade edilmektedir. Avrupa kıtasında kalıcı barışı sağlayıcı örgütlenmenin de uluslararası bir oluşumla sağlanacağı belirtilmekte ve bu bağlamda bürokrat, teknokrat ve baskı gruplarının Avrupa düşüncesinde sorumlulukları olduğu ve siyasal etkinlik boyutunun da bu anlama geldiği vurgulanmaktadır. Ibid., ss. 7-8.

⁷⁰ Neo-fonksiyonel yaklaşım, fonksiyonel yaklaşımın bütünleşmenin ortak noktadaki uzlaşma ile gerçekleşebileceği düşüncesine karşılık, toplumdaki çeşitli gruplar arasındaki rekabetin ve çıkar çatışmasının uluslararası bütünleşmeyi sağlayacağını ileri sürmektedir. Neo-fonksiyonel yaklaşım, rekabet ve çekişmenin aşılabilmesini, Devletlerin uluslararası bir oluşum altında bir araya gelmelerine ve sorunun çözümünü bu oluşuma bırakmalarına bağlamaktadır. Ekonomik ve politik bütünleşmenin sağlanması, politik ve ekonomik güçlerin bir araya gelmesiyle sağlanacağından, Devletler bu alandaki yetkilerini uluslararası bir oluşuma devretmeli ve bunun sonucunda da oluşumun kendi karar mekanizmalarını yaratması sağlanmalıdır. Adaoğlu, op. cit., s. 10.

⁷¹ Ibid., ss. 6-7.

⁷² AB bütünleşmesini neo-fonksiyonalist yaklaşım itibarıyla değerlendirdiğimizde, yaklaşımın önemli unsurlarını bu bütünleşme olgusunda görebilmekteyiz. Kömür ve Çelik sektörüyle başlayan işbirliği süreci, ayrı bir örgüt kanalıyla atom enerjisi alanında yoğunlaşmış diğer taraftan AET içinde Gümrük Birliği ve Ortak Pazarın tamamlanması ile sonuçlanmış, çevre ve teknoloji politikalarında yeni gelişmeler yaşanmış ve Avrupa bütünleşme hareketinin derinliği 1999'tan itibaren ekonomik ve parasal birlik düzeyine ulaşmıştır. İrfan Kaya Ülker, **Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme**, Birinci Baskı, Ankara: Gündoğan Yayınları, Mayıs 2002, s. 36.

ortalarına doğru uluslararası ilişkilerde veya uluslararası hukuk süjeleri arasında yaşanan gelişmeler karşısında yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu yetersizliği sorgulayan hükümetlerarası yaklaşım 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren etkin bir açıklama gücüne kavuşmuştur.

2.5. Hükümetlerarası Yaklaşım

Hükümetlerarası yaklaşım, federalist ya da neo-fonksiyonalist yaklaşımlarca vurgulanan, Topluluğun merkezietęi ve uluslarüstü oğelerine karşı ileri sürülen bir teorik yaklařımdır⁷³. Hükümetlerarası yaklařımda⁷⁴ bütünleşme olgusunun, ulusların bütünlük ve egemenliklerinin korunması eğilimleriye uzlaşmazlıklar içermediği aksine bu unsurları tamamladığı görüşü savunulmaktadır.

AB'ne uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler ekseninden bakan bu yaklaşımda, esas belirleyici oğe olarak yetki sahibi olan hkmetler gösterilmektedir. Bu bağlamda, hkmetler aracılığıyla Devletlerin etkin olması ve AB'ni yönlendirmesi söz konusu olmakta, bu karşılıklı etkileşim sonucunda da Birliğin hkmetlere müzakereleri olanaklı hale getiren bir ereve sunması söz konusu olmaktadır. Bu çerçevede hkmetler bir araya gelip, görüşmeler yapmakta ve kendi çıkarları doğrultusunda pazarlık etmekte ve kararlar almaktadır.

Hükümetlerarası yaklaşımın diğer bir önemli özelliği olarak çıkar farklılıklarıyla bölünmüş bir toplumda, farklı çıkarları temsil eden seçkinlerin, farklılıkları ve sınırları koruyan ve dengenin istikrarsızlığa yol amaması konusunda görüş birliğine vardıkları bir çıkar bütünleşmesi anlayışını AB'ne taşımaları olarak gösterilebilir. Hkmetlerin

⁷³ Armağan Emre akır, **Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları**, Birinci Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi, Eylül 2001, s. 19.

⁷⁴ Hükümetlerarası yaklaşımda, Devlet içindeki politika oluşturma süreçleri incelenmemekte ve bütünleşme olgusu da çok karmaşık bir süreç olarak ele alınmamaktadır. Devletler çıkarları uygun olduğu lde bir araya gelmekte, ancak kendi egemenliklerini ve bütünlüklerini koruma koşuluyla hareket etmektedirler. Bu türden bir birliktelikte, ortak kurumların sayısı ve yetkileri en alt düzeyde tutulmaya çalışılmaktadır. Hükümetlerarası yaklaşımda da Klasik realistler gibi alçak-yüksek politika ayrımı benimsenip; alçak politika alanlarında yani çıkar çatışmalarının olmadığı alanlarda entegrasyona izin verilebileceği belirtilmektedir. Buna karşılık, bu yaklaşıma göre ulusal kimliğe ait unsurların ön planda olduğu para, dış politika, savunma gibi alanlarda ulusal çıkarlar hayati önem taşıdığından Devletler bu alanlarda egemenliklerini kaybetmeyi göze alamamakta, yüksek politika olarak nitelenen bu alanlarda işbirliğinin ve entegrasyonun mümkün olmadığı belirtilmektedir.

bu yaklaşımda, Avrupa düzleminde çıkarları temsil eden seçkinlere karşılık geldikleri belirtilmektedir⁷⁵.

2.6. Sosyal İnşacı Yaklaşım

Sosyal inşaacı yaklaşım⁷⁶ 1990'lardan sonra uluslararası ilişkiler disiplinindeki sosyal kuram alanındaki çalışmalardan esinlenilerek oluşturulan ve diğer yaklaşımları tamamlayıcı nitelikte değerlendirilen bir görüş olmaktadır.

Sosyal inşaacı yaklaşım, diğer yaklaşımlardan farklı olarak, kurumlar ve politikalardan daha çok kimliğin "Avrupalılılaşması" üzerine yapılan çalışmaları en önemli konu olarak kabul ederek, bu konu çerçevesinde dilin rolü ve söylemler üzerinde yoğunlaşmaktadır⁷⁷. Diğer yaklaşımlarda AB çok zayıf bir güvenlik aktörü olarak algılanırken, sosyal inşaacı yaklaşımda AB'ne salt askeri açıdan bakılmamakta, AB, paylaşılan ortak normlara dayalı bir güç olarak değerlendirilmektedir⁷⁸.

2.7. Farklı Yaklaşımlar

Yukarıdaki bölümde genel özellikleriyle belirtmeye çalıştığımız yaklaşımlardan farklı olarak günümüzde AB'nin kendi bünyesinde de farklı entegrasyon dereceleri oluşmaya başlamıştır. Avrupa entegrasyon sürecinin gelecekteki kurumsal

⁷⁵ Aykut Çelebi, **Avrupa: Halkların Siyasal Birliği**, Birinci Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2002. ss. 54-55.

⁷⁶ Avrupa entegrasyon sürecini açıklamayı amaçlayan sosyal inşaacılık yaklaşımında incelenilen araştırma alanları dört grupta toplanmaktadır. Bunlar sırasıyla; uluslararası sistemde devletlerin sosyal etkileşimleri, ulusal normların uluslararası politika üzerindeki sonuçları, AB içindeki normların ve sosyal ilişkilerin, iç politikadaki değişimlere etkisi ve "Avrupalılılaşma" süreci, yönetim imajlarının, Avrupa'daki politik aktörler ile ilgisi olmaktadır. Sosyal inşaacı yaklaşım, diğer yaklaşımlardan farklı olarak, kurumlar ve politikalardan daha çok kimliğin "Avrupalılılaşması" üzerine yapılan çalışmaları en önemli konu olarak kabul ederek, bu konu çerçevesinde dilin rolü ve söylemler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sosyal İnşacı yaklaşım doğrultusunda, Avrupalılılaşma sürecine ilişkin daha geniş bilgi için bkz. Thomas Risse, "Neo-Functionalizm, European Identity and the Puzzles of European Integration", **Journal of European Public Policy**, Vol: 12, No:2, 2005. ss. 291-309. Karacasulu, op. cit., 94-95.

⁷⁷ Thomaz Diez, "Speaking Europe: The Policy of Integration Discourse", **Journal of European Public Policy**, Vol: 6, No: 4, 1999, ss. 598-613.

⁷⁸ Sosyal inşaacı yaklaşıma göre, Avrupa'da çıkarılara dayalı rasyonel hareketlerden ziyade ortak kimlik oluşturmaya yönelik hareketler önemli olmakta bu anlamda AB'nin "normatif bir güç" olabileceği öngörülmektedir. Özellikle kimlik oluştururken demokrasi, hukuk devleti, insan hakları gibi normların yerleştirilmesi önem taşımaktadır. AB bu normların yeni Devletlere veya üye adayları Devletlere yerleştirilmesi için önkoşul prensibini uygulamaktadır. bkz., Karacasulu, op. cit., s. 99.

yapılanmasının nasıl olacağı tartışması Avrupa'daki siyasi ve hukuki tartışmaların ana eksenini oluşturduğu söylenebilir. Bu tartışmalarda kullanılan en önemli kavramın “esneklik” olduğu belirtilmektedir. Bu kavram bir taraftan AB'nin gelecekteki yapısına ilişkin Birlik ve üye Devletler arasındaki ilişkiler çerçevesinde kullanılmakta, diğer taraftan da AB'ne günümüze değin değişik nedenlerle üye olamayan Devletlerle ilişkiler çerçevesinde kullanılmaktadır⁷⁹.

Bu tartışmalar ekseninde kullanılan kavramlarda değişiklik göstermektedir. Hukuki çerçevede incelendiğinde, Nice Andlaşması'nda AB, üyelik çerçevesinde kontrol edilebilen “güçlendirilmiş işbirliğini” öngörmektedir. Ayrıca AT Kurucu Andlaşması'nın 11. ve 11a Md.'lerinde ifade edilen esneklik Avrupa Toplulukları için, AB Andlaşması'nın 43. ve 45. Md.'lerinde ifade edilen esneklik kavramının genel olarak AB için geçerli olduğu söylenebilir.

Bu kavramlardan birini oluşturan, “Çok vitesli” AB kavramı, içerdiği entegrasyon derecelendirmeleri ile çeşitli andlaşmalarda ifadesini bulmuştur. Çok vitesli Avrupa yaklaşımı, tüm üye Devletler açısından geçerli olan düzenlemelerin bir veya birkaç üye Devlet için zamanla sınırlı olarak uygulanmamasına ilişkindir.

Bu bağlamda entegrasyon biçimleri arasında şöyle bir sınıflandırmaya gidilmesi mümkündür. Bunlar:

a) Kademeli Entegrasyon: Aşamalı entegrasyon ile karıştırılmaması gerektiği belirtilmektedir. Bu modelde kimi üye Devletler, bazı siyasi alanların entegrasyonunda daha yavaş ilerlemeyi tercih edebilirler. Bu kavramdan hareketle “çok vitesli Avrupa” ve “çekirdek Avrupa⁸⁰” düşünceleri oluşturulmuştur.

⁷⁹ Ayşe Füsün Arsava, “Hangi Avrupa İçin Ne Kadar Esneklik”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2001, s. 33.

⁸⁰ Çekirdek Avrupa düşüncesinde sadece entegrasyon isteği değil, aynı zamanda entegrasyon kapasitesi de göz önünde bulundurulmaktadır. Bu düşünce soğuk savaşın sona ermesinden sonra evrim geçirerek, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin de katılımını öngörerek “Orta merkezli bir Avrupa'ya” dönüştürülmüş ve bu sayede entegrasyonun güçlendirilerek, yeni siyasi alanlara taşınmasının sağlanabileceği belirtilmiştir.

b) Farklılaşmış Entegrasyon: Burada derecelendirme kriteri zaman değil, mekansal entegrasyon yoğunluğudur. Söz konusu modelde entegrasyon konusunda istekli olan üye Devletler, entegrasyon konusunda istekli olmayan Devletlerin muhalefetine rağmen ilerleyebilmekte, yeni entegre olunan bu alanlarda entegrasyona katılmayan Devletlerin herhangi bir karar hakkı bulunmamakla birlikte, katılım yolu da kapalı olmamaktadır.

c) A la Carte Avrupa Düşüncesi: Bu yaklaşımda AB üyesi Devletler katılmak istedikleri alanları ve politikaları kendileri seçebilmekte, tematik özgürlük ve serbestlik esas alınmakta ve amaçlananın, entegrasyondan farklı olarak hükümetlerarası işbirliğinin sağlanması ve Devletlerin egemenliklerinin korunması olduğu belirtilmektedir. Bu entegrasyon biçiminde tüm alanlarda işbirliği esaslı özel düzenlemeler mümkün olabilmekte ve amaçlananın da politik ve hukuki birlik oluşturma olmadığı ifade edilmektedir⁸¹. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere yaklaşımın özünü; üye Devletlere konusunu, ortak politikaların oluşturduğu seçim hakkı oluşturmaktadır. Bu seçim hakkının sınırını da en alt seviyede de olsa üye Devletler tarafından ortak amaçlar içersinden en temel olanın benimsenip uygulanması oluşturmaktadır. Avrupa bütünleşmesi, çok vitesli Avrupa yaklaşımının aksine hükümetlerarası nitelikte değerlendirilmekte ve tüm alanları kapsamaktadır. Avrupa bütünleşmesi, çok vitesli Avrupa yaklaşımının aksine müktesebat çerçevesinde gerçekleşebileceği gibi dışında da gerçekleşebilmektedir⁸².

AB hukuku bağlamında da değerlendirildiğinde, AB hukuk sisteminin ilgili üye Devletlerin farklı entegrasyon kapasitesini içeren hükümlere yer verdiği görülmektedir. Bu kısmı, AB Andlaşması'nın Başlık VII'yi oluşturan güçlendirilmiş işbirliğine ilişkin

⁸¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Cemal Karakaş, "Türkiye'nin AB Üyeliği Tartışması: AB-Türkiye İlişkilerinde Aşamalı Entegrasyon", **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt:3, Sayı:9, Yıl 2007, ss. 9-10; Karakaş, "Avrupa Birliği'nde Siyasal...", op. cit., ss. 34-37; Açıkmeşe, op. cit., ss. 30-32; Alexander Stubb, "A Categorization of Differentiated Integration", **Journal of Common Market Studies**, Vol: 34, No: 2, 1996, ss. 283-295.

⁸² Elif Uçkan Dağdemir, "Avrupa Birliği'nin Bütünleşme Sürecinde Esneklik Kavramı: Amsterdam Andlaşması Çerçevesinde Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 56, Sayı: 2, Yıl: 2001, ss. 24-25. A la carte Avrupa yaklaşımına, İngiltere'nin ekonomik ve parasal birliğin üçüncü aşamasında yer almama ve sosyal protokole katılmama tercihi ile, Danimarka'nın ekonomik ve parasal birliğin üçüncü aşamasında yer almaması tercihi örnek olarak gösterilebilir.

43-45. Md.'ler⁸³ oluşturmaktadır. Bunun dışında, AT Kurucu Andlaşması'nın 11. Md.'si ve üçüncü sütünde yer alan hükümler yer almaktadır. Bu hükümlerde genel olarak hangi amaçlar ve koşullar altında üye Devletlerin, AT/AB ile güçlendirilmiş işbirliği yapabileceği belirtilmiştir⁸⁴.

AB hukuk sisteminin bu gibi hükümlerinden anlaşılacağı üzere, Birlik hukuk sisteminin entegrasyon sürecine ilişkin farklı yöntemlerin uygulanabilmesi açısından hukuki bir çerçeve sunduğu söylenebilir. AB gibi klasik Devletler hukuku örgütlenmelerinden önemli farklılıklar içeren bir örgütlenmenin bünyesindeki üye Devletler ve aynı zamanda üye aday Devletlerin farklılıklarını(ekonomik-siyasi-kültürel-hukuki vb.) dikkate alıp ve bu gibi farklılıkların entegrasyon sürecini kesintiye uğratmaması açısından ilgili andlaşmalarda hukuki anlamda da farklı entegrasyon dereceleri ve güçlendirilmiş işbirliği gibi esasları öngörmesi entegrasyon sürecinin devamı açısından da büyük önem taşımaktadır.

3. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ ENTEGRASYON SÜRECİ VE AB HUKUK DÜZENİ

Türkiye-AB ilişkilerine ilişkin yaşanan gelişmeler, Türkiye-AB arasındaki entegrasyonun hangi yaklaşım çerçevesinde olacağı tartışmasını da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmada öne çıkan yaklaşımlar, hükümetlerarası işbirliğine dayalı bir entegrasyon modeli ile uluslararası düzeyde bir entegrasyon modeli olarak değerlendirilebilir. Ancak, burada vurgulamak gerekir ki Türkiye ile AT, dolayısıyla AB arasında oluşturulan Ortaklık mevzuatı (özellikle Ankara Anlaşması'nın ilgili düzenlemeleri) genel ve soyut olarak değerlendirildiğinde, bir yandan hükümetlerarası işbirliği yöntemini diğer yandan da entegrasyon olgusunu içermektedir. Böyle olmakla birlikte Ankara Anlaşması ve bu Anlaşmaya istinaden tesis edilen işlemler Ortaklık Konseyi kararlarıyla etkin hale getirilemedikleri için (emeğin serbest dolaşımı vb.)

⁸³ Genel ve soyut anlamda değerlendirildiğinde bu maddelerin aralarında güçlendirilmiş işbirliği yapmak isteyen üye Devletlere, andlaşmalarda öngörülen organ ve usullere uygun bir şekilde güçlendirilmiş işbirliği yapma hakkı vermektedir. Güçlendirilmiş işbirliğinin AB'nin amaçlarını teşvik etmeye ve onun çıkarlarını korumaya yönelik olacağı vurgulanmaktadır.

⁸⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Ayşe Füsün Arsava, "Hangi Avrupa İçin...", op. cit., ss. 37-40.

işbirliği veya entegrasyona dayalı alanlar taraflar açısından işlevsel olamamaktadır. Halbuki, Ankara Anlaşması incelemeye tâbi tutulduğunda görülecektir ki, bu Anlaşma AB Kurucu Anlaşması'nın bir minyatürü niteliğindedir. Ankara Anlaşması'nın 28. Md.'sinde öngörülen Türkiye'nin AB'ne tam üyeliği bu kısımda vurgulayacağımız gibi yaşanan bir takım olgu veya gelişmeler nedeniyle şart veya şartlara bağlanmıştır.

Türkiye-AB ilişkileri entegrasyon sürecine ilişkin gelişmelere ve bu bağlamda Ortaklık mevzuatının ilgili hükümlerine değinmeden önce entegrasyon sürecinin önemli bir parçasını oluşturan AB hukuk sisteminin ana özelliklerinin ve kaynaklarının belirtilmesi çalışmamız açısından fayda sağlayacaktır. Ayrıca bu özellikler ve kaynaklar bağlamında genel bir değerlendirme yapılırken ATAD'nın bu bağlamda önem taşıyan kararlarına da genel anlamda atıflarda bulunulacaktır.

3.1. AB Hukuk Düzeninin Genel Yapısı⁸⁵

Uluslararası alanda amaçladığı entegrasyon düzeyi ve buna bağlı olarak geliştirdiği örgütlenme modeliyle bugüne kadar yaşanan bütün örgütlenme deneyimlerinden esaslı farklılıklar taşıyan AT/AB örgütlenmesi bu çerçevede oluşturduğu hukuk düzeni ile de kendine özgü bir nitelik taşımaktadır. Hukuk olgusu Avrupa bütünleşme sürecinde⁸⁶, bugüne kadar yaşanan bütünleşme deneyimlerinden

⁸⁵ Önceki sayfalarda Avrupa Toplulukları ile ilgili açıklamaların yapıldığı yere şu açıklama konulmalıdır. Günümüzde AB üç sütunlu bir yapı üzerine kuruludur. Birinci sütünü Avrupa Toplulukları, ikinci sütünü Ortak dış politika, güvenlik ve savunma, üçüncü sütünü ise adalet, içişleri ve cezai konular oluşturmaktadır. Bu anlamda kavramsal olarak Avrupa Toplulukları hukuku terimi yerine AB hukuk düzeni veya sistemi terimini kullanmayı tercih edeceğiz. Bkz. Haluk Günöğür, **Avrupa Birliği'nin Hukuk Düzeni**, Ankara: Avrupa Ekonomi Danışma Merkezi, 2007, ss.; 4-5; Reçber, "Avrupa Birliği'nde Değişim...", op. cit., s. 81.

⁸⁶ Aynı zamanda Avrupa bütünleşmesi hukuka saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerini esas alan ve bu temel üzerinden hareket eden bir bütünleşme modeli olarak da değerlendirilmektedir. AB aracılığıyla Avrupa çapında yaşanan entegrasyon süreci niteliksel açıdan insanlığın bugüne kadar gerçekleştirdiği en başarılı entegrasyon modellerinden biri olarak belirtilmektedir. AB bünyesinde somutlaşan Avrupa bütünleşme hareketinin en önemli özelliği diğer uluslararası örgütlenmelerden farklı olarak amaçlarını kendine özgü bir hukuki yapı kurarak gerçekleştirmiş olmasından kaynaklanmaktadır. AB'nin bütünleşme sürecinde hukuk, bütünleşme aracı olarak kendine özgü bir yapıya sahip olmuştur. Toplumsal örgütlenmeyi en kapsamlı biçimde düzenleyen hukuk olgusu ulusal ve uluslararası hukuktan farklı olarak, AB hukuk düzeni çerçevesinde entegrasyon, hukuku boyutlarıyla da yer alabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, Topluluklar yetkilendirildikleri alanlarda uluslararası örgüt olarak nitelendirilmekte ve gerçek anlamda ilk kez böyle bir örgütlenme modelinin yaratıldığı belirtilmektedir. Bkz., Tuğrul Arat, "Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliği'nin Yeri", **Ankara Üniversitesi Hukuk**

farklı olarak bütünleşme sürecinin oluşumunda ve gelişiminde aktif bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, sınırlı alanlarla söz konusu olsa dahi üye Devletlerin egemenlik yetkilerinin paylaşılması ve söz konusu yetkilerin kurucu andlaşmalar yoluyla oluşturulan uluslarüstü yapıya devredilmesi ve bu şekilde ortaya çıkan kurallara üye Devletler tarafından uyulması öngörülmektedir. Bunun sonucunda üye Devletlerin ulusal hukukları kaçınılmaz olarak birbirine yakınlaşmaktadır. Ortak bir hukuk düzeni yaratılması sonucu oluşacak uyum ve yakınlaşma olgularıyla birlikte, karşılıklı güven ve aidiyet duygusunun bütünleşmeyi derinleştirmesi ve sağlanan hukuk yoluyla bütünleşmenin toplumsal, demokratik ve normatif meşruiyetinin de güçlendirilmesi amaçlanmıştır⁸⁷. Hukukun, Avrupa entegrasyon sürecinde lokomotif görevi gördüğü ve bu işlevin devam edeceği belirtilmektedir⁸⁸.

Bu bağlamda; AB hukuk düzeninin özgül nitelikleri değerlendirildiğinde söz konusu hukuk düzenini en iyi tanımlayan kavramın bütünleşme hukuku olduğu söylenebilir. AB hukuk düzeni ile uluslararası hukuk arasında mutlak bir ayırmadan söz edilmemekle beraber, AB hukuk düzeni kendine has hukuki niteliklere sahip olduğu görülmektedir. Buradaki temel ayırım ise söz konusu iki hukuk düzeninin amaçlarından kaynaklanmaktadır. Devletlerin egemen eşitliği üzerine kurulu bulunan uluslararası hukuk veya klasik anlamda Devletler genel hukuku işbirliğini amaçlarken, AB bünyesindeki Topluluklar ise entegrasyonu amaçlamaktadır. Entegrasyon olgusu ise kurucu ve onlarda değişiklik meydana getiren andlaşmalarda, Avrupa Topluluklarına dolayısıyla AB kurumlarına devredilen egemenlik yetkilerinin tesisi üzerine kurulmuştur⁸⁹.

AB'nin bütünleşme hedefi doğrultusunda oluşan ve buna yön veren AB hukuk düzeni uluslararası hukuktan farklılaştığı bir noktada her iki hukuk düzeninin süjelerinde kendini göstermektedir. Uluslararası hukukun süjelerinin esas olarak

Fakültesi Dergisi, Cilt 44, Sayı 1-4, Yıl 1995, s. 588; Tuğrul Arat, "Avrupa Toplulukları Hukuku", **Avrupa Birliği El Kitabı**, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları, 1995, s. 34.

⁸⁷ Sanem Baykal, "Avrupa Birliği Hukukunda...", op. cit., s. 15.

⁸⁸ Thomas M.J. Mollers, "The Role of Law in European Union", **The American Journal of Comparative Law**, Vol 48, No 4, Autumn 2000, s. 681.

⁸⁹ Ayşe Işıl Karakaş, **Avrupa Topluluğu Hukuk Düzeni ve Ulus Devlet Egemenliği**, İstanbul: Der Yayınları, 1993, ss. 22-23.

Devletler, kimi zaman da uluslararası örgütler olmasına karşılık, AB hukuk düzeninin süjeleri daha geniş kapsamlı olarak üye Devletler, Topluluğun/Birliğin organları ve üye Devlet ya da Devletler uyruğunda bulunan özel ve tüzel kişilerdir. Buradaki en önemli farklılık Birliğe üye olan Devletlerin uyruğunda bulunan gerçek ve tüzel kişilerin hak sahibi olarak gösterilmesidir.

AB hukuk düzeni ile uluslararası hukuk arasındaki en önemli farklardan birisi de söz konusu hukuk düzenlerinin kaynakları arasında ortaya çıkmaktadır. Uluslararası hukukun kaynakları; andlaşmalar (yazılı kaynaklar), örf ve adet kuralları, hukukun genel ilkeleri, mahkeme içtihatları ve öğretilerdir. Buna karşın AB hukuk düzeninin kaynakları ise aşağıda detaylı olarak belirteceğimiz gibi, Toplulukları kuran temel andlaşmalarla, bu andlaşmalar ışığında yapılan diğer andlaşmalar(birincil hukuk normları), AT/AB organlarının andlaşmalardan doğan yetkilerini kullanarak tesis ettikleri “tüzük, yönerge ve kararlar”(ikincil hukuk normları) ve diğer yardımcı kaynaklardır⁹⁰. AT/AB hukukunun kaynakları arasında yer alan ve bu hukuk düzeninin süjelerini doğrudan doğruya ya da dolaylı biçimde bağlayan ikincil hukuk normları, çok istisnai durumlar dışında⁹¹ uluslararası hukuka yabancı nitelikte değerlendirilmektedir.

Bu iki hukuk düzeni arasında “kaynakların yürürlüğe girmesi ve bağlayıcılığı” açısından da önemli farklar bulunmaktadır. Uluslararası hukukun temel kaynağı olan “andlaşmalar”, bu andlaşmalara taraf olan Devletlerce onaylandıktan sonra yürürlüğe girer ve akit tarafları bağlar. Buna karşılık, AB hukuk düzeninin ikincil normlarından olan tüzüklerin yürürlüğe girmeleri, yetkili organlarca kabul edilip AB Resmi Gazetesi’nde yayınlanmalarıyla sonuç doğurmaktadırlar.

⁹⁰ Bu yardımcı kaynaklara; bağlayıcı niteliği bulunmayan tavsiye ve görüşlerle, Topluluğun üçüncü Devletlerle yaptığı anlaşmalar örnek verilebilir.

⁹¹ Bu konuya ilişkin istisna olarak BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan bağlayıcı kararlar gösterilebilir. BM Kurucu Andlaşması’nın 25. Md.’de örgüt üyelerinin bu andlaşma uyarınca Güvenlik Konseyi’nin kararlarını kabul etmek ve uygulamak konusunda mutabıktırlar.

3.1.1 AB Hukuk Düzeninin Uluslarüstü Niteliği

AB hukuk düzeninin en özgün yanlarından biri uluslarüstü⁹² niteliğidir. Örneği bulunmayan bir hukuk sistemi olarak değerlendirilebilecek olan AB hukuk düzeni, üye Devletlerin iç hukuklarında sahip oldukları “egemenlik yetkilerinin bir bölümünü Avrupa Toplulukları’na devretmeleri sonucunda oluşmuştur”. “Devletlerin egemen eşitliği” üzerine kurulu bulunan uluslararası hukuktan farklı olarak, AB hukuk düzeni söz konusu sistem içerisinde yer alan Devletlerin “egemen yetkilerinin kısmen devri” ve belirli alanlarda da “tamamen devri⁹³” olgusu üzerine kurulmuştur⁹⁴.

AB bütünleşme sürecinin, üye Devletlerin sahip olduğu egemenlik yetkilerinin kimi alanlarda kısmen, kimi alanlarda tamamen devri olgusu üzerine kurulu olan bu anlayış ATAD tarafından da benimsenmektedir. Bu anlayış, klasik egemenlik anlayışının bölünmez ve devredilemez niteliklerine karşıt, yetki bölüşümünü ve bölüşülen bu yetkinin üye Devletler tarafından ortaklaşa kullanımını içermektedir. AB’ne yetki bırakılan alanlarda, üye Devletlerin yetki devri, geri dönüşü mümkün olmayan bir niteliktedir. AB’nin yetkisine giren alanlarda üye Devletlerin düzenleme yapma yetkilerini devretmeleri de, yasama yetkisinin kısıtlanması sonucunu doğurmaktadır. Bu bağlamda, egemenlik devri kısıtlı alanları içerse de entegrasyon sürecinin yapısal niteliklerinden dolayı başka alanlara da genişleyen, onları da içeren dinamik bir yapı görünümü sergilemektedir⁹⁵.

AB içinde karar verme ve yapı üzerine odaklanmış siyaset bilimcilerinin aksine hukukçular uluslarüstülüğün entegrasyon sürecindeki dinamik yönüne vurgu

⁹² Uluslarüstülük ya da uluslar arası örgütlenme ise şöyle tanımlanmaktadır;

“Uluslarüstü örgüt; bir andlaşmayla kurulan, üyelerinin kendisine egemenlik yetkilerinin bir bölümünün kullanımını devrettikleri, oyçokluğu ile bağlayıcı hukuk normları belirleyebilen, belirlenen hukuk normları örgüte üye Devletlerin ulusal hukuklarında doğrudan ya da dolaylı biçimde uygulanan ve hukuksal sonuçlar doğuran bir kuruluştur”. Günuğur, “Avrupa Birliği’nin Hukuk...”, op.cit., s. 17.

⁹³ Genel ve soyut olarak Avrupa Toplulukları Kurucu Andlaşmaları açısından, AB’nin uluslarüstü hukuk yapısına sahip olduğu alanlar şunlardır; Mal, sermaye, kişi ve hizmetlerin serbest dolaşımı olarak tanımlanan dört temel özgürlük alanı ile tarım, ticaret, rekabet, enerji gibi ortak politika alanlarıdır.

⁹⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Genç, “Avrupa Topluluklarının Kurumsal...”, op.cit ss. 24-28; Reçber, “Türkiye ve AB...”, op. cit., ss. 149-153; Günuğur, “Avrupa Birliği’nin Hukuk...”, op.cit., ss. 19-24.

⁹⁵ Adaoğlu, op. cit., ss. 18-19.

yapmaktadırlar. Normatif süpranasyonalizm olarak da ifade edilen bu yaklaşımda belirli veya yetkilendirilmiş alanlarda, uluslarüstü bir örgütlenme olarak tanımlanan Avrupa Toplulukları'nı farklılaştırmanın sadece kararların hazırlık ve kabul edilme aşamaları değil, aynı zamanda hukukun nasıl uygulandığıdır. Hukuki olarak ifade edilen normatif süpranasyonalizm, AB normlarının ulusal hukuklara mutlak bir üstünlüğünü belirtmektedir. Bu bağlamda AB hukuk düzeninin ulusal hukuklardan üstün olduğu ve doğrudan uygulanabilir (özellikle tüzükler itibarıyla) niteliği belirtilmektedir⁹⁶.

AB hukuk düzeninin uluslarüstü⁹⁷ niteliklerinden biri de, AT/AB organlarının üye Devletlerde doğrudan uygulanma özelliğine sahip hukuk kuralları tesis edebilmeleridir. Bu hukuk kurallarının hüküm doğurabilmeleri için ayrıca iç hukukta bir tasarrufa da gerek bulunmamaktadır. Uluslarüstü niteliklerden biri de, söz konusu uluslarüstü hukuk sisteminin üye Devletler tarafından uyulmasını zorlayacak yapılanmayla donatılmış olmasıdır. Bu anlamda klasik uluslararası örgütlenmelerden farklı olarak, AB bünyesinde daha etkin bir denetim mekanizmasının tesis edildiğini belirtebiliriz.

3.1.2. AB Hukuk Düzeninin Özerkliği

AB hukuk düzeninin temel özellikleri, AB ile üye Devletler arasındaki ilişkinin ana çerçevesini belirlemektedir. ATAD'nın; "AT Andlaşması, üye Devletlerin hukuk sistemleri ile bütünleşen ve yargı yerlerini bağlayan kendi hukuk sistemini kurmuştur" şeklindeki ifadesiyle AB hukuk düzeninin iç hukuk karşısındaki özerkliğini, doğrudan

⁹⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Kemal Başlar, "Avrupa Birliği'nin Normatif Süpranasyonelliği", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 30, Sayı 3, Eylül 1997, ss. 4-5; Joseph Weiler, "The Community System-Dual Character of Supranationalism", **Yearbook of European Law**, 1982, s. 271.

⁹⁷ AB hukuk düzeninin uluslarüstü niteliklerle tanımlanmasının bir nedeni de AT Kurucu Andlaşması'nın 205. Md.'de belirtildiği gibi Konsey'de alınan kararlarda oy çokluğu yönteminin kullanılmasıdır. AT Kurucu Andlaşması'nın 249. Md.'sinde belirtilen ve AB hukuk düzenini türev nitelikteki kaynaklarından olan tüzük, yönergeler kural dışılıklar saklı kalmak kaydıyla oy çokluğu veya ağırlıklı çoğunlukla alınabilmektedirler. Bu anlamda tüzüklerin üye Devletlerin ülkelerinde doğrudan uygulanma kabiliyetine sahip olması ve yönergelerin varılacak sonuçlar açısından üye Devletleri bağlaması (derhal uygulanabilir niteliktedirler.) önemli olmaktadır.

uygulanmasını ve önceliğini belirtmiştir. Bu özellikler doğrultusunda iki hukuk sisteminin birbirini tamamladığı belirtilmektedir⁹⁸.

ATAD kararlarında da sürekli olarak ifade edilen bu yaklaşım; AB hukuk düzeninin, ulusal ve uluslararası hukuk düzenlerinin getirebileceği tüm sınırlamaların dışında ayrı bir hukuk sistemi olduğunun belirtilmesidir. AB hukuk düzeninin özerk karakterine yapılan söz konusu bu vurgu, AB hukuk düzeninin “üstünlüğü”, “doğrudan uygulanabilirliği”, “doğrudan etkisi” gibi önemli kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özerklik, ATAD’nın Costa/ENEL⁹⁹ kararında açıkladığı üzere, AB hukuk düzeninin temel ilkelerinden biridir. Özerklik ilkesiyle, AB hukuk düzeni ile üye Devlet hukuklarının birbirinden farklı niteliklere sahip iki ayrı düzen olduklarını belirtilmektedir. AB hukuk düzeni özerk olarak, kendi kendini üretecek ve denetleyecek araçlara (örneğin; tesis edilen tasarruflar ve ATAD kararları) sahiptir. Özerklik ilkesi sonucunda AB hukuk düzeni, hem kendi normlarının içeriğini, hem de bunların üye Devletlerde uygulanma ve yorumlanma ilkelerini belirler. Özerkliğin AB hukukunun gelişme aşamasında, AB yararına bir işlev üstlendiği söylenebilir. AB hukuk düzeninin ayrı bir düzen olarak algılanması, onun ulusal hukuk gözüyle anlaşılması; boşlukların ulusal kavramlarla, her bir üye Devlette farklı biçimde doldurulmamasını ve bir örnek uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Özerklik ilkesi, AB hukuk düzenine ayrı ve yeni bir hukuk düzeni kimliği verirken, aynı zamanda onu üye Devletlerin müdahalelerinden bağımsız ve uzak tutmaktadır. ATAD Foto-Frost¹⁰⁰ kararında, “üye

⁹⁸ Adaoğlu, op. cit., s. 21.

⁹⁹ C- 6/64, Flaminio Costa- ENEL., 03.06.1964.

Bir İtalyan avukatı, ülkede elektrik sanayini millileştiren ilgili kanunun, Topluluk hukukuna aykırı olduğunu iddia ederek ulusal yargı organında dava açmış ve sorun ön karar yöntemiyle Adalet Divanı’na götürülmüştür. Söz konusu davada İtalyan hükümeti, İtalyan mahkemelerinin, İtalyan hukukunu uygulaması gerektiğini savunmuştur. Adalet Divanı’nın konuya ilişkin değerlendirmesi ise şu şekildedir:

“Diğer uluslararası andlaşmaların aksine AET Andlaşması, yürürlüğe girmesi ile üye devletlerin hukuk sistemlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelen ve mahkemelerin uygulamakla yükümlü olduğu kendi hukuk düzenini yaratmıştır. Kendi kurumları, tüzel kişiliği ve uluslararası düzeyde hukuki ehliyeti ve temsil kabiliyeti olan ve daha da önemlisi Topluluğa üye devletlerin egemenliklerinin kısıtlanmasından veya Devletlerin yetkilerini Topluluğa devretmesinden kaynaklanan gerçek yetkilere sahip ve hiçbir suretle kısıtlı olmayan bir Topluluk yaratmakla, üye devletler kısıtlı alanlarla olsa bile kendi egemen haklarını sınırladılar ve hem kendilerini hem de vatandaşlarını bağlayan bir hukuk sistemi ortaya çıkardılar. Andlaşmadan kaynaklanan hukuk, bağımsız bir hukuk kaynağıdır ve özel ve özgün niteliğinden ötürü, nasıl ifade edilirse edilsin Topluluk hukukunun niteliği ve Topluluğun kendi hukuki temeli zedelenmeden iç hukuk hükümleriyle değiştirilemez.” Bkz., Kabaalioglu, op.cit., s. 115.

¹⁰⁰ C-314/85, Foto-Frost/Hauptzollant Lübeck-Ost, 22.10.1987.

Devlet mahkemeleri Topluluk işlemlerini geçersiz kılma yetkisine sahip değildir” derken, özerklik ilkesinin AB hukuk düzenini ulusal müdahalelerden bağımsız kılan yönünü vurgulamaktadır¹⁰¹.

3.1.3. AB Hukuk Düzeninin Üstünlüğü

AB hukuk düzeninin, uluslararası hukuk ve iç hukuktan farklı olarak kendi özgün yapısı içinde, ekonomik bütünleşmeden siyasal birliğe yönelen bütünleşme sürecindeki işlevinin üstünlük ve doğrudan uygulanma gibi bazı temel özelliklere sahip olmasıyla mümkün olduğu belirtilmektedir. AB hukuk düzeni, ulusal hukukların kayıtsız şartsız üstünde bir konumda değerlendirilmekte ve kişiler için doğrudan haklar ve borçlar yaratıcı nitelikte değerlendirilmektedir¹⁰².

AB hukuk düzeninin üstünlüğü olgusu, AB hukuk düzeninde yer alan normlar ile ulusal hukuk hükümlerinin çatışması halinde söz konusu olmaktadır. Üstünlük ilkesi söz konusu çatışmada, AB hukuk düzeninden kaynaklanan hükümlerin ya da işlemlerin uygulanması anlamına gelmektedir. Üstünlük ilkesi uluslararası bir örgütlenme modeli olan AB'nin işleyişi bakımından gerekli bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır.

AB hukuk düzeninin iç hukuk karşısında üstünlüğünü ortaya koyan Costa/ENEL kararı uluslararası hukukun iç hukuka üstünlüğünden daha farklı bir yaklaşımı dile getirmiştir. Bu kararda, uluslararası hukuktaki üstünlüğe iç hukuk alanındaki üstünlük de eklenmiştir. Costa/ENEL kararında ATAD, uluslararası hukuka herhangi bir gönderme yapmadan, Avrupa Toplulukları ya da kavramsallaştırdığımız AB hukuk düzeninin kendine özgü yapısı ve işleyişi sonucu ortaya çıkan bir temel nitelik olarak üstünlüğünü belirtmiştir. Costa/ENEL kararında¹⁰³ ATAD'nın; üstünlük doktrini

¹⁰¹ Bertil Emrah Oder, **Avrupa Birliği'nde Anayasa ve Anayasacılık**, Birinci Baskı, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, Mayıs 2004, ss. 214-216.

¹⁰² Karakaş, “Avrupa Topluluğu Hukuk...”, op. cit., s. 91.

¹⁰³ Kararda AET Kurucu Andlaşması'nın uluslararası andlaşmalardan farklı olarak, yürürlüğe girdiği andan itibaren üye Devletlerin hukuk sistemleriyle bütünleştiği ve yargı yerlerini bağlayan özgün bir hukuk düzeni içerdiği belirtilmektedir. Bu bağlamda Topluluk hukuku hükümleri ile iç hukuk hükümlerinin çatışması halinde Topluluk hukuku hükümleri uygulanacak ve iç hukuk kuralının önceliğine ve sonralığına bakılmaksızın, Topluluk hukukuyla çatışan iç hukuk hükmü uygulanamayacaktır. Kısacası bu kararlar Devletlerin egemenliklerini terk ettikleri alanlarda düzenleme yapma, tasarrufta bulunma hakları kalmamaktadır.

çerçevesinde dile getirdikleri şu şekilde belirtilebilir: kendi hukuki yapılanmasını yaratan AET Kurucu Andlaşması; özgün yapısından dolayı üye Devlet hukuk sistemlerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. AET Kurucu Andlaşması'ndan kaynaklanan hükümlerin ulusal hukuk kuralları karşısında geçersizliğini belirtmek, Topluluk hukuku niteliklerinin yok sayılması anlamına gelmekte ve Andlaşmayla oluşan hukuksal düzeni sarsmaktadır. AB bünyesinde Topluluklara tanınan alanlarda sınırlama olacağından ötürü, ulusal hukuk kurallarının bu alanlarda AB hukuk düzeni ile uyumlu olması gerekmektedir¹⁰⁴.

ATAD Simmenthal¹⁰⁵ kararında, Costa/ENEL kararındaki yorumunu daha da geliştirerek hem Andlaşmanın hem de doğrudan etkili Topluluk işlemlerinin yürürlüğe girmesiyle, bunlarla çatışan ulusal hukuk hükümlerinin kendiliğinden uygulanamaz hale geldiğini, Topluluk hukukuna veya belirttiğimiz AB hukuk düzenine aykırı ulusal yasa hükümlerinin üstünlük doktrini çerçevesinde koruma görmeyeceğini belirtmektedir¹⁰⁶. Burada kesin uygulanamaz nitelikteki bu kuralların sakat değil fakat hukuksal etkiden yoksun olduğu belirtilmektedir.

Üstünlük doktrini çerçevesinde AB hukuk düzeni bireyleri ön plana çıkartmakta, bu hukuk düzeninden kaynaklanan hakların iç hukukta etkin bir şekilde uygulanabilmesi için ulusal makamların AB hukuk düzeni kurallarını ulusal kurallar karşısında üstünlüğünü gözetmek ve hayata geçirmekle yükümlü kılmaktadır. Çatışan hükümler bağlamında, sadece soyut ve genel nitelikli işlemler değil aynı zamanda somut işlemlerin de değerlendirilebileceği söylenebilir.

AB hukuk düzeninin önceliği kendi varlık nedenini oluşturmakta ve bu düzenin üstünlüğü olgusunun simgesi niteliğini taşımaktadır. Üstünlük ilkesi sayesinde AB hukuk düzeni normları, aykırı nitelikteki ulusal normlar yerine uygulanmakta ve böylece üstünlük(öncelik) ilkesi sadece Topluluklar dolayısıyla AB kurumlarıyla üye Devletler arasındaki ilişkilerde değil, aynı zamanda üye Devletlerin iç hukuklarında da sonuçlar doğurmaktadır. Üstünlük, ulusal yargıç tarafından resen gözetilmek ve

¹⁰⁴ Tekinalp-Tekinalp, op.cit., ss.147-148; Karakaş, "Avrupa Topluluğu Hukuk...", op.cit., ss. 93-94.

¹⁰⁵ C-106/77, Amministrazione delle Finanze dello Stato-Simmenthal, 09.03.1978.

¹⁰⁶ Tekinalp-Tekinalp, op.cit., ss. 148.

uygulanmakla birlikte, menfaati bulunan özel ve tüzel kişiler tarafından da görülen davalarda “def’i” olarak ileri sürülebilmektedir¹⁰⁷.

3.1.4. AB Hukuk Düzeninin Doğrudan Etkisi

AB hukuk düzeninin doğrudan etkisi kavramıyla anlatılmak istenen, Avrupa Toplulukları dolayısıyla AB’nin yasama karakteri gösteren işlemlerinin kişilere, ulusal mahkemelerde ileri sürebilecekleri haklar verip vermediği konusudur. ATAD’nın doğrudan etki konusuna ilişkin vermiş olduğu içtihatlar, AB hukuk düzeninin etkinliğinin esasını oluşturduğu ve AB hukuk düzeninin gelişimine büyük oranda katkı sağladığı belirtilmektedir. Bir AB hukuk düzeni normunun, AB hukuk düzeni içerisinde doğrudan etkisi konusunda sorunların çözüm yeri de ATAD’dır. ATAD, üye Devletlerin AB hukuk düzeninden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmeleri açısından kişilere doğrudan etkili, ulusal mahkemelerin koruduğu ve tanıdığı hakları sağlamakla bütünleşmenin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. ATAD söz konusu doğrudan etki taşıyan hükümlerin tüm üye Devletlerde ortak bir uygulamaya kavuşmasını sağlamıştır¹⁰⁸.

AB hukuk düzeninin doğrudan etkisi ilkesi, kural olarak gerçek ve tüzel kişileri korumakta ve onlara üye Devletler karşısında ileri sürebileceği haklar sunmaktadır. Bu ilke aynı zamanda üye Devletlere de bir takım yükümlükler getirmektedir. Üye Devletler bu ilke doğrultusunda, gerçek ve tüzel kişilerin AB hukuk düzeninden kaynaklanan haklarını etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamaları gerekmektedir. Üye Devletler bu ilkeye aykırı olarak AB hukuk düzeninin etkin bir şekilde uygulanmasının önlenmesi doğrultusunda faaliyette bulunamazlar¹⁰⁹.

AB hukuk düzeninin doğrudan etkisi ilkesinin ilk olarak Van Gend en Loos¹¹⁰ davasında benimsendiği söylenebilir. İlk olma niteliğinin yanı sıra belirleyici olma

¹⁰⁷ Günuğur, “Avrupa Birliği’nin Hukuk...”, op.cit. ss. 69-70.

¹⁰⁸ Kabaalioğlu, op.cit., ss. 121-122.

¹⁰⁹ M.Emin Zararsız, “Avrupa Topluluğu Hukukunun ‘Doğrudan Etkisi’ Prensibi ve Türk Hukukunda Muhtemel Sonuçları”, **Yeni Türkiye**, 2000/35, ss. 718-719.

¹¹⁰ C-26/62, WV Algemene Transport-en Expeditie Onderneming Van Gend Loos/Netharland İnkland Revenue Administration, 05.02.1963. Bu kararda Topluluk Hukukunun yeni bir hukuk düzeni

özelliğini de taşıyan bu kararda, AB hukuk düzeninde gerçek ve tüzel kişilerin üye Devletlerin haklar ve yükümlülüklerine sahip olduğu belirtilmektedir. Böylece gerçek ve tüzel kişiler doğrudan uygulanma özelliğine sahip bir hükmü, kendi iç hukuklarında da ileri sürme hakkına sahip olmaktadır.

ATAD, Simmenthal davasında da AB hukuku kurallarının, yürürlüğe giriş tarihinden itibaren, üye Devletlerde eksiksiz ve uyum içinde uygulanacağına karar vermiştir. Bu bağlamda belirtilmesi gereken önemli bir nokta da, AB hukuk düzenini oluşturan her hükmün doğrudan etkiye sahip olup olmayacağına belirtilmesidir. AB hukuk düzeninin hükümlerinin doğrudan uygulanma kabiliyetine sahip olabilmeleri için açık nitelikte olması yani belirsiz nitelikte olmaması ve şart içermemesi gerekmektedir. Doğrudan uygulanabilmenin olabilmesi için ayrıca söz konusu hükmün ulusal hukukta aracı tasarruflarının yapılmasını gerektirmeyen nitelikte olması gerekmektedir¹¹¹.

3.2. AB Hukuk Düzeninin Kaynakları

AB hukuk düzeninin kaynakları genel ve soyut olarak değerlendirildiğinde vurgulanması gereken nokta, AB hukuk düzeninin klasik anlamda uluslararası hukuktan farklılıklar taşıdığıdır. Yukarıda belirttiğimiz gibi Uluslararası hukukun kaynaklarını andlaşmalar, uluslararası örf ve adet kuralları, hukukun genel ilkeleri, mahkeme içtihatları ve öğreti oluşturmaktadır. Bu belirtilenler, AB hukuk düzeninin kaynakları arasında yer almakla birlikte, AB hukuk düzeninin kaynaklarının önemli bir bölümünü AB sisteminde yetki kullanma yetkisine sahip organların yaptığı tasarruflar oluşturmaktadır. AB hukuk düzeninin kaynakları arasında bulunan ve bu hukuk düzeninin süjeleri üzerinde doğrudan doğruya ya da dolaylı biçimde bağlayıcılık etkisi bulunan ikincil (türeme) hukuk kaynakları çok istisnai durumlar dışında uluslararası hukuka yabancı nitelikte kaynaklar olarak değerlendirilmektedir.

oluşturduğuna vurgu yapılmakta ve üye Devletlerin sınırlı alanlarda da olsa, Topluluk hukuk düzeni lehine ulusal egemenlik haklarını kısıtladıkları vurgulanmaktadır. Topluluk hukuk düzeninin sadece üye Devletleri değil aynı zamanda üye Devletlerin uyrukluğundaki gerçek ve tüzel kişileri de kapsadığı ve Topluluk hukukunun bireylere yükümlülükler getirmekle beraber haklar da tanıdığı belirtilmektedir.

¹¹¹ Zararsız, op.cit., s. 720.

3.2.1. AB Hukukunun Düzeninin Asli Kaynakları

Asli kaynaklar, AB hukuk düzeninin temel ilke ve kurallarının yer aldığı mevzuattır. Asli kaynakları; kurucu andlaşmalar, kurucu andlaşmalarda değişiklik meydana getiren andlaşmalar, söz konusu andlaşmaları tamamlayan ekler ve protokoller ve katılım andlaşmaları oluşturmaktadır.

Kurucu andlaşmalar; 18.04.1951 tarihinde imzalanan, AKÇT’nu kuran Paris Andlaşması ile, 25.03.1957 tarihinde imzalan AET’nu ve AAET’nu kuran Roma Andlaşması’dır. Kurucu andlaşmalarda değişiklik meydana getiren andlaşmalar ise; 01.12.1958 tarihinde yürürlüğe giren “Avrupa Toplulukları’nın Ortaklaşa Bazı Kurumlarına İlişkin Sözleşme”, 01.07.1967 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Toplulukları için Müşterek Konsey ve Komisyon Kurulmasına İlişkin Andlaşma (Füzyon), 01.07.1987 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi, 07.02.1992 tarihinde imzalanan Maastricht Andlaşması, 02.10.1997 tarihinde imzalanan Amsterdam Andlaşması ve 26.03.2001 tarihinde imzalanan Nice Andlaşması’dır.

ATAD’nın çeşitli dönemlerde vermiş olduğu kararlarda vurguladığı gibi, andlaşmalar anayasal nitelikte kabul edilmekte ve bütünleştirici unsurlar olarak değerlendirilmektedir¹¹². AB hukuk düzeni açısından ana kaynak durumunda bulunan ve anayasal nitelikte değerlendirilen kurucu andlaşmalar, aynı zamanda ikincil mevzuatın bunlara yönelik aykırı nitelikte hükümler taşıyamayacağı kaynak statüsündedir. Kurucu nitelikteki üç andlaşma, klasik uluslararası andlaşmalarının taşıdığı gibi karşılıklı hak ve yükümlülükler yaratmakla kalmamış, aynı zamanda kendine özgü bir hukuki düzen ve kurumsal yapı oluşturmuşlardır. Kurucu andlaşmalar aynı zamanda, yetkileriyle hedeflenen amaçlara ulaşılması bakımından tüzel kişiliğe sahip bir örgütlenme modeli ortaya çıkarmış ve bu niteliği ile statü kurucu bir durum oluşturmuşlardır¹¹³. AB hukuk düzeninin önceliği ve üstünlüğü ilkesi uyarınca uluslararası andlaşmalar ve üye Devletler arasında yapılan andlaşmalar, kurucu andlaşmalara ve onlarda değişiklik meydana getiren andlaşmalara aykırı olamazlar.

¹¹² Adaoğlu, op.cit., s.29.

¹¹³ Günüşür, “Avrupa Birliği’nin Hukuk...”, op. cit., s. 148.

AB hukuk düzeninin asli kaynaklarının yorumlanması ve uygulanması da kendine özgü nitelikler taşımaktadır. Klasik uluslararası andlaşmaların yorumlanması ve uygulanması konusunda uluslararası hukuk kaynaklarına (Tahkim, Uluslararası Adelet Divanı vb.) başvurulurken, AB hukuk düzeninde bu yetki, AT Kurucu Andlaşması'nın 220. Md.'si itibarıyla klasik anlamda kabul edilen uluslararası yargı organlarından farklı olarak bu örgütlenme çerçevesinde oluşturulan ATAD'na ve bu yargı organına bağlı olarak kurulan Avrupa Toplulukları İlk Derece Mahkemesi'ne (ATİDM) aittir. ATAD'nın söz konusu işlevi yerine getirmesinin amacı AB hukuk düzeninin birliğini sağlamaktır.

AB hukuk düzeninde akdedilen ve geçerlilik kazanan andlaşmalar arasında bir üstünlük ve sıralamanın olmadığı ATAD kararlarında da belirtilmiştir. ATAD tarafından, andlaşmalarda öngörülen amaçların gerçekleştirilmesi ve uygulanan politikalar bakımından herhangi bir önceliğin bulunmadığı, hedeflerin eşit düzeyde ve emredici olduğu belirtilmiştir¹¹⁴.

Andlaşmalarda yer alan hükümlerin doğrudan etkili olabilmesi için; ilgili hükümlerin açık ve kesin nitelikte olup, hiçbir şarta bağlı olmaması ve üye Devletlerin veya AB hukuk düzenindeki kurumların başka bir işlemine ihtiyaç duyulmayacak açıklıkta olması gerekmektedir. Eğer öngörülen hüküm iç hukuk açısından bir aktarım işlemini gerektiriyorsa yani bu bağlamda takdir yetkisi tanıyorsa doğrudan etkiden söz etmek mümkün değildir¹¹⁵.

ATAD; üye Devletler ve onların hukuk sùjeleri bakımından andlaşma hükümlerini, hukuk sùjelerine doğrudan yönelik hükümler, üye Devletlere yasaklama getiren hükümler ve bir girişimde bulunma yükümlülüğü getiren hükümler olmak üzere üçe ayırmaktadır¹¹⁶.

¹¹⁴ Ibid., s. 155.

¹¹⁵ Kabaalioğlu, op. cit., s. 122.

¹¹⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Günuğur, "Avrupa Birliği'nin Hukuk...", op. cit., s. 164.

3.2.2. AB Hukuk Düzeninin Türeme Kaynakları

AB örgütlenmesini klasik anlamda işbirliğini amaçlayan uluslararası örgütlenmelerden ayıran belirgin farklardan biri, asli kaynakların doğrudan uygulanabilir hükümlerinin yanında, AB bünyesinde yetki kullanma yetkisi ile donatılan organların andlaşmalara dayalı olarak tesis ettikleri tasarruflarla türeme normlar ihdas edebilmeleridir¹¹⁷.

AB hukuk düzeninin türeme kaynakları; düzenleme yapma yetkisine sahip AB bünyesindeki organlarının (Konsey, Komisyon, Avrupa Parlamentosu gibi) yaptıkları işlemlerdir. Bu organların bütünleşme yönündeki hedefleri gerçekleştirebilmeleri için hukuki işlemler yapmaları gerekmektedir. Buradaki türeme kelimesinin anlamı ise söz konusu kaynakların, kurucu andlaşmaya bağımlılığını ya da andlaşmalardan kaynaklandığını göstermektedir. Her ne kadar kurucu andlaşmalarda bu yetkiden açıkça söz edilmese de bu yetki bir yasama veya uygulamaya yönelik düzenleme/ler tesis edilmesi halinde (uygulama tüzüğü veya yönergesi gibi) yürütme işlemi niteliğindedir¹¹⁸.

3.2.2.1. Tüzükler

Tüzükler, genel kapsayıcı niteliklere sahip, tüm yönleriyle bağlayıcı, üye Devletlerde doğrudan uygulanan hukuk işlemleridir¹¹⁹. AT Kurucu Andlaşması'nın 249.Md.'sinde¹²⁰ belirtildiği üzere tüzük çıkarmaya yetkili organlar olarak, Konsey,

¹¹⁷ Genç, "Avrupa Topluluklarının Kurumsal...", op.cit., s. 203.

¹¹⁸ Arat, "Avrupa Toplulukları...", op.cit., s.48; Günugur, "Avrupa Birliği'nin Hukuk...", op. cit., s. 200; Kabaalioğlu, op. cit., s. 106.

¹¹⁹ Tüzüklerin yayınlanmalarından itibaren 20 gün ya da tüzükte belirtilen tarihte tüm üye Devletlerde yürürlüğe girmeleri söz konusu olmaktadır. Türev hukuk kaynakları içerisinde belirleyici nitelikte olan tüzükler AB hukuk düzeninin yasama yetkisinin somutlaştığı, iç hukukla benzerlikler taşıdığı ve hatta iç hukuk düzenlemeleriyle çatışması halinde, iç hukuk düzenlemelerine göre üstün konumda kabul edilen işlemler olmaktadır.

¹²⁰ Bakanlar Konseyi tarafından çıkarılan tüzükler; kanunlar gibi genel ve soyut nitelik taşımasına rağmen, Komisyon tarafından çıkarılan tüzükler ise uygulamaya yönelik olarak tesis edilip, esas olarak Bakanlar Konseyi tarafından çıkarılan tüzüklerin uygulanmasını veya açıklanmasını sağlamak üzere tesis edilirler. AB bünyesindeki kurumların yaptığı tasarrufların tüzük niteliğinde olması için ilgili kurucu andlaşmanın belirtilen konuda bir tüzük çıkarma yetkisi vermesi gerekmektedir. Yetki kullanma yetkisinin kaynağı ilgili kurucu andlaşma olmakta, böyle bir yetkilendirme söz konusu olmadan tüzük niteliğinde işlem yapılmışsa, söz konusu işlem tüzük olarak değerlendirilmemektedir.

Komisyon ve Konsey ile ortaklaşa hareket ederek bu yetkiyi kullanabilecek olan AP gösterilmiştir.

Tüzüklerin bağlayıcılık kazanmaları açısından üye Devletlere tebliğine gerek yoktur. AB Resmi Gazetesi'nde yayınlanmış olmaları tebligat anlamına gelmektedir. Özellikleri itibarıyla doğrudan uygulanmaları zorunluluk taşımakta ve ulusal bir yasa normu ile çatışmaları halinde ulusal hukuk normlarının yerini almaktadırlar. Tüzüklerin iç hukuka yönelik diğer bir etkisi de kendilerine aykırı nitelikteki normların uygulanmasını durdurmalarıdır¹²¹.

Tüzüklerin özellikleri arasında, üye Devletlerde uygulanmaları bakımından herhangi bir iç hukuk işlemine gerek görülmemesi de bulunmaktadır¹²². Bu konuda ATAD, Devletlere kaçınma yükümü de yükleyerek, iç hukukta bu tasarruflara aykırı olabilecek işlemleri tesis etmeme yükümlülüğü de getirmektedir. Bu özellikleriyle tüzükler, AB hukuk düzeninin en etkili tasarrufları olarak değerlendirilmekte ve tüm üye Devletlerde aynı şekilde ve aynı anda kurallar yaratarak, hukuk birliğini sağlayıcı işlev görmektedirler¹²³. ATAD, tüzüklerin uygulanabilmeleri açısından bir iç hukuk işleminin yapılmasının, tüzüklerin AB hukuku düzeninin karakterini yansıtmamasını engelleyeceği ve tüzüklerin iç hukuk metni olarak algılanması sonucuna yol açacağını belirtmektedir. Bu bağlamda uygulanması bakımından herhangi bir iç hukuk işlemine ihtiyaç duyulmaması tüzükleri yönergelerden farklılaştıran en önemli nitelik olarak değerlendirilmektedir. Tüzüklerin uygulanması anlamında, iç hukukta bir işlemin yapılmaması gerektiği kuralının istisnasını, AB bünyesindeki yetkili organ veya organlar tarafından tesis edilen tüzüğünün böyle bir noktayı öngörmüş olması oluşturmaktadır¹²⁴.

¹²¹ Günuğur, "Avrupa Birliği'nin Hukuk...", op. cit., s. 181.

¹²² C-34/73, Variola-Administroziane Italiano dele Finanze, 10.10.1973. ATAD, Leonasio ve Variola kararlarında tüzüklerin doğrudan uygulanabilirliğinin; yürürlüğe girmeleri ve uygulanabilmeleri açısından ulusal hukukta aracı bir işleme gerek duyulmaması anlamına geldiğini belirtmiştir. AT/AB tüzükleri; öngördükleri amaç ve nitelikleri uyarınca, genel uygulamaya sahip, doğrudan etkili, bireyler tarafından ulusal makamlar önünde ileri sürülebilecek hükümler taşımakta ve haklar yaratmaktadırlar. Tekinalp-Tekinalp, op.cit., s. 131.

¹²³ Adaoğlu, op.cit., s. 31.

¹²⁴ Kabaalioglu, op. cit., ss. 129-130.

Bu bağlamda, AB hukuk düzeninin sahip olduğu kaynaklar içinde yer alan tüzüklerin, ulusal mahkemeler önünde de koruma kapsamında değerlendirilebilecek kişisel haklar yaratmaktadır.

3.2.2.2. Yönergeler

AT Kurucu Andlaşması'nın 249. Md.'sinin üçüncü bendin de belirtildiği üzere yönergeler, sonuçları açısından yöneldiği tüm üye Devletleri bağlayan tasarruflardır. Yönergeler tüm üye Devletlere değil de muhataplarına yönlendirilmekle birlikte, kararlardan farklı olarak özel ve tüzel kişilere yönlendirilmeleri söz konusu olmamaktadır. Yönergelerin iç hukuka geçirilmesi zorunluluk taşımakla beraber¹²⁵, bu konuda tanınan süre 1 ile 3 yıl arasında değişmektedir¹²⁶.

Yönergenin uygulanmasına yönelik olarak, iç hukuk hükümlerine uygunluğu bağlamında ATAD; kişilerin ulusal düzeydeki mahkemelerde yönergeyi ileri sürebileceklerini belirtmektedir. ATAD gerçek ve tüzel kişilerin; yetkili ulusal mercilerin yönergenin uygulanmasına ilişkin olarak şekil ve yöneme ilişkin takdir yetkisini yönergenin amacı ve içeriğine ilişkin olarak kullanılıp kullanılmadığı konusunda, iç hukuk çerçevesinde yönergeyi ileri sürme hakkının bulunduğu belirtmektedir¹²⁷.

ATAD, yönergelerin belirlenen süreler içerisinde iç hukuka aktarılması durumunda, ulusal yargıcın, özel kişilerin ilgili yönerge hükümlerine istinaden ileri sürdükleri, ilgili yönerge hükümlerine aykırılık oluşturan ulusal yasa hükümlerinin

¹²⁵ Yönergelerin iç hukuka aktarımı konusunda muhatap üye Devletlere şekil ve yöntemi seçme konusunda serbestlik tanınmıştır. Fakat bu seçim yetkisinin de sınırları bulunmaktadır. Her şeyden önce söz konusu aktarma işleminin yönergenin amacı ve içeriğiyle ilgili olması ve amacı kısıtlayıcı, genişletici ya da değişiklik yaratıcı nitelikte olmaması gerekmektedir. Yönergenin amacı ve içeriği doğrultusunda iç hukuka aktarımının gerçekleşmesi sonucunda, ulusal mahkemelerin yönergenin uygulanması amacıyla yapılan tasarrufları, yönergenin öngördüğü amaç doğrultusunda yorumlamaları gerekmektedir.

¹²⁶ Adaoğlu, op.cit., s. 32.

¹²⁷ Karakaş, "Avrupa Topluluğu Hukuk...", op.cit. s. 72.

uygulanmaması talebini, yönergede yer alan yükümlülüğün açık ve şarta bağlı olmaması durumunda değerlendirmesini öngörmektedir¹²⁸.

ATAD, Van Duyn¹²⁹ kararında yönergelerin doğrudan etkisini kabul etmekle beraber, bunu yönergelerin niteliğinden kaynaklanan doğal bir sonuç olarak da değerlendirmemektedir. Bu bağlamda yönerge ile tüzük arasında fark bulunmaktadır. Yönerge hükmü açık, koşulsuz ve takdir yetkisine yer vermeyen bir yükümlülük içeriyorsa doğrudan etkiye sahip olmakta ve her somut olayda bu durumun ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir¹³⁰.

3.2.2.3. Kararlar

AT Kurucu Andlaşması'nın 249. Md.'sinde belirtildiği üzere Konsey ve Komisyon tarafından tesis edilen kararlar muhatapları bakımından bağlayıcı nitelik taşımaktadırlar. Yürürlüğe girmeleri ise muhataplarına tebliğ edilmeleriyle olmaktadır. İlgililerine tebliğ edilmeyen kararlar bağlayıcılık taşımazlar.

Kararlar genel uygulama niteliğine sahip bulunmayan tasarruflardır. Yalnızca yöneldiği kişiler bakımından zorunlu nitelik taşıyan tasarruflardır. Bu kararlar, bir veya birkaç üye Devlete yönelik alınabileceği gibi, gerçek ve tüzel kişilere yönelik de alınabilirler. Tüzüklerin sahip olduğu tüm yönleriyle bağlayıcılık özelliğine kararlar da sahiptirler. Kararları, tüzüklerden ayıran en önemli fark ise kararların birel nitelik taşımalarıdır. Kararlar tüzükler gibi emredici nitelikte genel norm olmayıp, belirli konularla sınırlı olan, belirli üye Devletlere ya da kişilere yönelik tesis edilen normlardır¹³¹.

¹²⁸ Ibid. Bkz. C-148/78, Tullio Ratti, 5.04.1979.

¹²⁹ C-41/74, Yvonne Van Duyn-Home Office, 4.12.1974.

¹³⁰ Tekinalp-Tekinalp, op.cit., s. 134.

¹³¹ Üye Devletlere yönelik alınan kararlar; Konsey ve Komisyon tarafından çoğunlukla tarım, mali sorunlar, enerji, dış ticaret ve gümrük gibi konularda AB hukuk düzeninin üye Devlet hukuk sistemleriyle bütünleştirilmesi ve uyumu amacıyla çıkarılmaktadır. Üye Devletlere yönelik alınan kararlar, ulusal makamları olduğu kadar bireyleri de bağlayarak, onlar açısından da hak ve yükümlülükler doğurabilirler. ATAD; Grad kararında, üye Devletlere yönelik alınan kararların doğrudan etkisini benimsemekte ve Topluluk kararlarının etkilerinin Topluluk tüzükleriyle özdeş olmamakla beraber, söz konusu durumun karar hükümlerinin ulusal makamlar önünde ileri sürülmesine engel oluşturmadığını belirtilmektedir.

Kararlar yönergelerden farklı olarak yalnızca sonuçları açısından değil, tüzükler gibi tüm boyutlarıyla bağlayıcı olduklarından ayrıntılı hükümler içermekte ve amaçlara ulaşılması açısından gerekli yöntemleri de belirtmektedirler. Muhataplarını üye Devletlerin oluşturduğu kararlar ise yürürlüğe girebilmeleri açısından gerekli iç hukuk işlemlerini yapabilme yetkisini Devletlere tanımaktadırlar. Söz konusu yetki takdir niteliğinde olmayıp, alınan kararların uygulamaya konulup konulmamasını içermemektedir. Kararlar tek kişiye yönelik olarak da alınabilmektedir. Kararların doğrudan uygulanma özelliğinin bulunmaması onları tüzüklerden farklılaştırmaktadır¹³².

3.2.2.4. Tavsiye ve Görüşler

AT Kurucu Andlaşması'nın 249. Md.'sinde belirtildiği üzere tavsiye ve görüşler bağlayıcı olmayıp, AB hukuk düzeninde yer alan normların yorumlanmasında yol gösterici nitelik taşımaktadırlar.

ATAD; tavsiye ve görüşlerin ulusal hukukun yorumlanmasında, değerlendirilmesi ve dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir¹³³. Ayrıca AT Kurucu Andlaşması'nın 211. Md.'sinde Komisyon'un¹³⁴, andlaşmada açıkça gösterilmesi ya da kendisinin gerekli görmesi halinde, andlaşmada yer alan konular hakkında tavsiye ve görüşlerini bildireceği belirtilmiştir. Ayrıca bağlayıcı nitelik taşımadıklarından ötürü tavsiye ve görüşler yargısal denetime tâbi değildirler. Ancak, ATAD'nın içtihadı genel olarak değerlendirildiğinde hukuki sonuç doğuran tavsiye ve görüşlere karşı AB yargısında iptal davası açılabileceği kabul edilmektedir.

Kararların da bu niteliğe sahip olabilmeleri açık, koşulsuz nitelikte olmalarına ve takdir yetkisine yer vermemelerine bağlıdır. Tekinalp-Tekinalp, op.cit., ss. 140-141.

¹³² Günuğur, "Avrupa Birliği'nin Hukuk...", op. cit., s. 192.

¹³³ Adaoğlu, op.cit., s.33.

¹³⁴ Komisyon tarafından tesis edilen ve bağlayıcı bir özelliği bulunmayan tavsiyeler bir üye Devlette yeni yasal düzenlemelerin olması ya da mevcut düzenlemelerde değişiklik olması durumunda ortaya çıkacak sorunların ve AB hukuk düzenine ilişkin uyumsuzlukların giderilmesi amacıyla sıklıkla çıkartılmaktadırlar. Tavsiyelerin özellikle rekabet alanında kullanımları söz konusudur. Bu bağlamda tavsiye ve görüşlerin hukuki bütünleşmeye katkılarının ulusal yasaların AB hukuk düzeniyle uyumlulaştırılması sürecinde ortaya çıktığı söylenebilir. Bütünleşme hedefi doğrultusunda hukuki anlamda bağlayıcı nitelik taşımaları da yol göstericilik özellikleriyle katkı sağlamaktadırlar. Bkz., Günuğur, "Avrupa Birliği'nin Hukuk...", op.cit., s.195; Karakaş, "Avrupa Topluluğu Hukuk...", op. cit., s. 75

Konsej ve Komisyon görüşlerinden farklı olarak ATAD'nın görüşleri hukuksal sonuçlar doğurabilecek nitelikte değerlendirilmektedir. Bu bağlamda örnek olarak, AB bünyesinde Topluluğun bir üçüncü Devlet ile yapacağı andlaşmanın Kurucu Andlaşmalara uygunluğu konusunda ATAD tarafından verilen olumsuz görüş bağlayıcı nitelik taşımakta ve söz konusu andlaşma, Kurucu Andlaşmalarda bu doğrultuda değişiklik yapıldıktan sonra yürürlüğe girmektedir. AP ve Komisyonun da bağlayıcılık taşıyan görüşleri bulunmaktadır¹³⁵. Yukarıda genel hatlarıyla aktarmaya çalıştığımız AB hukuk düzenine Türkiye Cumhuriyeti entegre olmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin AB ile olan ilişkilerinin entegrasyon olgusu açısından incelenmesi uygun olacaktır.

3.3. Türkiye-AB İlişkileri “Aşamalı Entegrasyon”

Kuruluşundan itibaren Batı uygarlığına ulaşma ve çağdaşlaşma amaçlarını benimseyen Türkiye, bu amaçlara ulaşabilmek için Avrupa'yla bütünleşmeyi kendisine hedef olarak seçmiştir. Bu doğrultuda Avrupa'da gerçekleşen bütünleşme hareketlerine yönelik ilgisini de sergilemiştir. Bu bağlamda, Avrupa Toplulukları dolayısıyla AB ile olan ilişkisini de yaklaşık yarım yüzyıldır sürdürmektedir. İçinde oldukça fazla değişkeni barındıran bu ilişki Türkiye açısından her zaman belirleyici olmuştur. Türkiye'nin AB'ne katılım süreci diğer üye Devletlere göre daha uzun bir zamanı içerecek olsa da 3.10.2005 tarihinde başlayan tam üyelik müzakerelerinin de gösterdiği gibi oldukça fazla mesafe kaydedildiği de bir gerçektir.

Çalışmamızın bu başlığı altında Türkiye-AB ilişkilerinde¹³⁶ entegrasyon olgusu, ortaklık mevzuatı çerçevesinde genel olarak değerlendirilmeye çalışılacaktır. Türkiye ile AB arasındaki ortaklık ilişkileri, ilgili anlaşmaların ve mevzuatın hukuksal analizi, bu

¹³⁵ Günuğur, “Avrupa Birliği'nin Hukuk...”, op.cit., ss. 196-197.

¹³⁶ Türkiye Cumhuriyeti'nin AT (eski adıyla AET) ile ilişkisi Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle resmen başlamıştır. Ankara Anlaşması ve buna istinaden tesis edilen bir çok işlem ortaklık mevzuatı kapsamında; Türkiye ile AT arasındaki ilişkileri belirlemiştir. Çalışmamızda AB'nin kurulması ile “Türkiye Cumhuriyeti-AB ilişkileri” terimini kullanmayı tercih edeceğiz. Ancak kimi durumlarda, “Türkiye Cumhuriyeti-AT ilişkileri” kavramını kullanmamız da kaçınılmaz olacaktır. Bkz., Reçber, “Avrupa Birliği'nde Değişim...”, op. cit., ss. 86-87.

çerçevede oluşturulan kurumsal yapılanma çalışmamızın ikinci bölümünde ele alınacaktır.

3.3.1. Ankara Anlaşması'nın Amacı ve Öngördüğü Bütünleşme Modeli

Yaklaşık yarım yüzyıllık bir geçmişe sahip olan Türkiye-AT/AB ilişkilerinin kaynağını ortaklık mevzuatı oluşturmaktadır. Bu sebeple Türkiye'nin AB ile olan ilişkileri sadece üye adaylığı süreci ile açıklanamaz. AT ile tesis edilen Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle hukuksal anlamda başlayan ve üyelik hedefini de içeren ortaklık ilişkileri, AB'nin kurulmasıyla tesis edilen üye adaylığı sürecinde de devam etmektedir. 03.10.2005 tarihinde benimsenen tam üyelik müzakere çerçeve belgesiyle Türkiye-AB ilişkilerinin ne şekilde olacağı da somut bir içeriğe kavuşturulmuştur.

Türkiye -AT/AB ilişkileri esas olarak ortaklık mevzuatı kapsamında yoğunlaşmış olsa da, Türkiye'nin AB'ne tam üyelik hedefinin de ortaklık mevzuatından ayrı düşünülmemesi gerekir. Ankara Anlaşması'nın hükümlerine bakıldığı takdirde, ortaklık mevzuatının öngördüğü şartların yerine getirilmesi koşuluyla Türkiye'nin tam üyeliğini içeren düzenlemeleri Ankara Anlaşması da içermektedir¹³⁷.

Ankara Anlaşması, 12.09.1963 tarihinde imzalanıp, tarafların iç hukuklarında öngörülen usule göre onaylanıp 01.12.1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle, Türkiye ile AT arasındaki hak ve yükümlülük içeren ilişkiler ortaklık mevzuatı çerçevesinde yürütülmüştür. Türkiye ile AT ortaklık mevzuatının asli normlarını Ankara Anlaşması, bu anlaşmanın ekleri durumunda bulunan protokoller, katma protokol ve eki olan tamamlayıcı protokoller ve uyum anlaşmaları oluşturmaktadır. Asli normlara dayanarak Ortaklık Konseyi tarafından tesis edilen tasarruf ve düzenlemeler de türeme normları oluşturmaktadır¹³⁸.

¹³⁷ Kamuran Reçber, **Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri**, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2. Baskı, Temmuz 2008, s. 1.

¹³⁸ Ibid., s. 9.

Ankara Anlaşması düzenlemeleri itibarıyla, genel ve soyut bir değerlendirme yapıldığında, Türkiye ile AT arasında bütünleşmenin amaçlandığı söylenebilir¹³⁹. Ankara Anlaşması'nın 2. Md.'si anlaşmanın amacını ve genel çerçevesini belirtmektedir. Türkiye ile AT'nun bu anlaşma çerçevesinde benimsediği yaklaşım ise, Türkiye'nin AT ile ortaklık kurması ve bu ortaklığın tedrici (aşamalı) bir şekilde gelişimi sonucu AT/AB'ne tam katılımın gerçekleştirilmesidir.

Ankara Anlaşması'nın 2 Md.'sinin 2. Bendi gereğince, Ankara Anlaşması'nın 2. 3. 4. ve 5. Md.'leri birlikte değerlendirildiğinde, bu maddelerin Türkiye'nin AT'na tam üyeliğine yönelik hazırlığının normatif kaynağını oluşturduğu söylenebilir¹⁴⁰.

Türkiye'nin, AT ile kurduğu ortaklık, öncelikle taraflar arasında sanayi ürünlerine dayanan ve bunun aşamalı olarak tamamlanmasını öngören bir Gümrük Birliği'ni hedeflemekle beraber¹⁴¹ aynı zamanda, tarafların karşılıklı hak ve yükümlülüklerini yerine getirmeleri koşuluna bağlı olarak, Türkiye'nin Ankara Anlaşması'nda belirtilen dönemlere (hazırlık, geçiş ve son) uygun bir şekilde aşamalı entegrasyonunu amaçlamaktadır.

Bu anlamda Ankara Anlaşması'nın Türkiye ile AT arasında Gümrük Birliği'nin kurulmasıyla beraber taraflar arasında "ortak pazar"ın oluşturulmasını da sağlayıcı önlemlerinin alınmasını kapsayan bir uluslararası hukuk işlemi olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Ankara Anlaşması ve bu anlaşmaya dayanarak oluşturulan tasarruflarla, Türk hukukunun da aşamalı bir şekilde AT hukuk düzenine uyumlu bir hale getirilmesi hedeflenmektedir¹⁴².

Genel ve soyut olarak değerlendirildiğinde Ankara Anlaşması'nın içeriğinde kişilerin, sermayenin, malların ve hizmetlerin rekabet kuralları çerçevesinde serbestçe

¹³⁹ Anlaşmanın amacı, 2. Md. 1.fkr.' da şu şekilde belirtilmiştir. "*Anlaşma'nın amacı Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış bir kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasında ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektedir*".

¹⁴⁰ Mehmet Genç, "Avrupa Topluluklarına Tam Üyeliğimiz Halinde Egemenlik Yetkilerinin Devri Sorunu", **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: XI, Sayı: 1-2, Mart- Kasım, 1990, s. 83.

¹⁴¹ Tuğrul Arat, "Avrupa Birliği ile...", op. cit., s. 589.

¹⁴² Reçber, "Türkiye- Avrupa Birliği...", op.cit., s. 9-10.

hareket edebilecekleri bir ekonomik alanın yaratılması için programsal nitelikte hükümler yer almaktadır. Anlaşmanın esasını oluşturan Gümrük Birliği'nin yanında işçilerin serbest dolaşımı, yerleşme serbestisi, tarım ürünleri, rekabet ve vergiler, ekonomi politikalarının yakınlaştırılması ve uyumlulaştırılması, sermaye ve ödemelerin serbest dolaşımı konusunda hükümler ihdas edilmiştir. Ayrıca ortaklık mevzuatında, işbirliğinin sağlanması ve uyumsuzlukların çözümü açısından gerekli olan kurumsal yapılanma da öngörülmüştür.

Ankara Anlaşması'nın hükümleri incelendiğinde öngörülen aşamalı bütünleşme hedefine yönelik olarak, bu sürecin hangi dönemleri kapsadığı, içeriği ve akit tarafların sahip olduğu hak ve yükümlülükler çerçeve bir nitelikte belirtilmiştir. Bu bağlamda, Ankara Anlaşması'nın 7. Md.'si itibarıyla, akit taraflar bu Anlaşmadan doğan sorumluluklarını yerine getirilebilmeleri açısından gerekli tedbirleri almakla yükümlüdürler. Bu madde aynı zamanda akit tarafların, Anlaşma hedeflerinin gerçekleştirilebilmesini tehlikeye düşürebilecek her türlü işlemde sakınmaları yükümlülüğünü de düzenlemektedir.

Ankara Anlaşması'nda benimsenen bütünleşme sürecine ilişkin önemli bir hükmü Anlaşmanın 28. Md.'si oluşturmaktadır. Ankara Anlaşması'nın 28. Md.'si "*Anlaşma'nın işleyişi, AT Kurucu Anlaşması'ndan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye'ce üstlenebileceğini gösterdiğinde, akit taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılımı olanağını incelerler*" şeklindedir. Bu hükmün sadece bir niyet bildirimi şeklinde değerlendirilmemesi gerekir. Bu hüküm tarafların zamanı geldiğinde ve şartları oluştuğunda yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüğünü belirtmektedir. Üstelik, akit taraflar Ankara Anlaşması'nın 7. Md.'sine istinaden bu sonucun gerçekleşmesini mümkün kılacak koşulların oluşmasına engel olmamak ve bu doğrultuda gerekli tedbirleri alma yükümlülüğü altındadırlar. Söz konusu yükümlülük Türkiye'nin, AT'na tam üye olmasının sağlanmasına ilişkindir. Bu konuya ilişkin tarafların yerine getirmesi gereken yükümlülükler genel olarak şunlardır: Türkiye açısından; gümrüklere ilişkin ilgili tarife ve uyumları gerçekleştirmek, ortaklık sisteminin belirlediği alanlarda mevzuatını ve politikalarını AT sistemine yakınlaştırmak ve uyumlulaştırmaktır. AT'nun yükümlülüğü ise; Türkiye tarafından gerçekleştirilecek bu konulara ilişkin

çalışmalarda, ihtiyaç duyulan her türlü yardımın sağlanmasıdır. Akit taraflar, ortaklık sisteminin iyi işleyebilmesi açısından Ortaklık Konseyi aracılığıyla, Ortaklık mevzuatına uygun bir şekilde gerekli önlemleri de alabilirler¹⁴³.

Ankara Anlaşması'nın 28. Md.'sinde yer alan bu hüküm, sadece Atina Anlaşması'nda (AT ile Yunanistan arasında ortaklık kuran Anlaşma) yer almaktadır. Bu anlaşmalar dışında Topluluğun yapmış olduğu hiçbir anlaşmada bu hükümlere yer verilmemiştir. Dayandıkları entegrasyon modelleri ve gelişimleri itibarıyla, Ankara ve Atina Anlaşmaları'nın taşıdığı farklı özellikler, ATAD tarafından verilen kararlarda da belirtilmiştir. Bu anlaşmalar, ortak olan üçüncü Devleti Gümrük Birliği yoluyla üyeliğe hazırlamanın ötesinde entegrasyon sürecinin gelişmesine ve derinleşmesine elverişli niteliktedirler. Bu anlaşmalarla yaratılan statü güçlü ortaklık rejimi olarak da değerlendirilmektedir. Bugün AB'ne üye durumda bulunan Yunanistan dışında bu statü çerçevesinde ilişkileri yürüten tek Devlet Türkiye'dir¹⁴⁴.

Ortaklık rejiminin geçiş dönemini ilgilendiren Katma Protokol Ankara Anlaşması'nın 4. Md.'si ve Geçici Protokol'un 1. Md.'sine istinaden 23.11.1970 tarihinde imzalanmış, 01.01.1973 tarihinde de yürürlüğe girmiştir.

Katma Protokol 64. Md.'lik içeriğiyle çerçeve nitelikte bir anlaşma olarak değerlendirilen Ankara Anlaşması'na göre daha ayrıntılı düzenlemeler içermekte ve bu niteliği ile bir uygulama anlaşması görünümü sergilemektedir.

Katma Protokol, Ankara Anlaşması'nda öngörülen aşamalı entegrasyon modeline uygun bir şekilde Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesine yönelik ayrıntılı düzenlemeleri ihtiva etmektedir. Katma Protokol'ün ilgili düzenlemelerine bakıldığında kişilerin, hizmetlerin, sermayenin ve malların serbest dolaşımına, ulaştırma, vergilendirme, rekabet, ticaret ve ekonomi politikalarının uyumlulaştırılmasına ve

¹⁴³ Reçber, "Türkiye –Avrupa Birliği...", op.cit., ss. 17-18; Arat, "Avrupa Birliği ile Türkiye ...", op. cit., s. 589; Tuğrul Arat, "Türkiye'de AT Mevzuatına Uyum Çalışmaları", **Avrupa Birliği El Kitabı**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1995, ss. 235-236; Hacı Can, "Türkiye'nin AB ile Bütünleşme Sorunları", **Türkiye- AB İlişkileri; Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, Ertan Efegil- Mehmet Seyfettin Erol (der.), Ankara: Orion Yayınevi, 2007, ss. 288-289.

¹⁴⁴ Arat, "Avrupa Birliği ile Türkiye ...", op. cit., ss. 589-590.

entegrasyonuna ilişkin düzenlemeleri kapsamaktadır. Katma Protokol'ün 62. Md.'sinde belirtildiği üzere bu Protokol Ankara Anlaşması'nın ayrılmaz bir parçasıdır¹⁴⁵. Özellikle Katma Protokol çerçevesinde öngörülen işçilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, ortaklık mevzuatı çerçevesinde öngörülen entegrasyon sürecinin hukuki ifadesi niteliğindedir.

Ankara Anlaşması'nın 5. Md.'si son dönemin Gümrük Birliği'ne dayandığını belirtmiştir. Gümrük Birliği Kararı¹⁴⁶ 22.12.1995 tarihinde 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararıyla kabul edilmiştir. Bu dönemde, akit tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonun aşamalı bir şekilde güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu dönemde, dış ticaret politikalarının uyumlu hale getirilmesi anlamında; tarım ürünleri alanında gelişmenin sağlanması, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin dolaşımının sağlanması konusunda somut faaliyetlerde bulunulması öngörülmüş ve Türkiye'nin rekabet hukuku ve uygulamalarını Topluluk sistemiyle uyumlu hale getirmesi hedeflenmiştir.

3.3.2. Müzakere Sürecinin Kapsamı

AT'na üye olabilmenin koşullarını düzenleyen AT Kurucu Andlaşması'nın 237. Md.'sinin ilgası sonucunda, Topluluklara ve AB'ne tam üye olabilmenin koşulları, AB Kurucu Andlaşması'nın 49. Md.'sinde¹⁴⁷ düzenlenmiştir. Bu maddede belirtilen koşulların yerine getirilmesi halinde Türkiye, AB'ne dolayısıyla AT'na üye olabilecektir. Ortaklık mevzuatında yer alan düzenlemelerin gerçekleştirilmesi halinde, AB'ne ve AT'na tam üye olmadan da birçok noktada ortak pazarın oluşumu

¹⁴⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Reçber, "Türkiye – Avrupa Birliği...", op.cit., ss. 12-13.

¹⁴⁶ 1/95 sayılı karar 66 maddeden oluşmaktadır. Kararın ekinde 17 Bildiri ve 10 Ek mevcuttur.

¹⁴⁷ AB Kurucu Andlaşması'nın 49. Md.'si şu şekildedir.

"6.Md.'nin 1.Prg.'ında belirtilen ilkelere saygı duyan her Avrupa Devleti, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir. Başvurusunu; Komisyon'a danıştıktan sonra ve üyelerinin salt çoğunluğuyla karar verecek olan Avrupa Parlamentosu'nun uygun görüşü alındıktan sonra, oybirliği ile karar verecek olan Konsey'e iletir.

Kabul koşulları ve bu kabulün Birliğin dayandığı Andlaşmalar ile ilgili olarak beraberinde getirdiği uyarlamalar, üye Devletler ile talep sahibi Devlet arasında bir anlaşmanın konusunu oluşturur. Söz konusu Anlaşma, kendi anayasal usullerine göre bütün üye Devletlerin onayına sunulur."

gerçekleştirilebilir. Bunun şartı da doğal olarak ortaklık mevzuatı çerçevesinde karşılıklı hak ve yükümlülüklerin yerine getirilmesidir¹⁴⁸.

Türkiye ile AB arasında katılıma yönelik müzakerelerin başlatılması, üye adaylığı sürecinin en önemli aşaması olarak değerlendirilebilir. Burada, AB tarafından benimsenen 35 başlık altındaki konu hakkında Türkiye'nin kaydettiği ilerlemeler, yapması gereken yükümlülükler müzakerelere konu olmaktadır. Bu 35 başlık altındaki müzakerelerin en kısa sürede sonuçlandırılması, Türkiye'nin AB'ne tam üyeliğini hızlandırıcı bir etki yapacaktır. Ancak çeşitli gelişmeler sonucunda müzakere sürecinde aksamalar¹⁴⁹ olabilmektedir¹⁵⁰.

Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlaması üzerine AB içinde yaşanan tartışmalar, Türkiye'nin AB'ne entegrasyon sürecinin çok farklı alternatifleri içinde barındıran, açık uçlu bir süreç olduğu yönünde değerlendirilmektedir¹⁵¹. Bu çerçevede, Türkiye'ye yönelik olarak tam üyelik verilmeden imtiyazlı ortaklık şeklinde yapılanmaların gündeme getirildiği görülmektedir. AB'nin kurulduğundan itibaren yaşadığı diğer genişleme süreçlerinden¹⁵² farklı olarak Türkiye'nin çok daha özel bir durumu ifade ettiği ve koşullar taşıdığı belirtilebilir. Zaman zaman dile getirilen AB'nin hazmetme (özümseme) kapasitesi de bu anlayışın açık bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Hazmetme kapasitesine yönelik ifadeler içeriği doldurulamayan genel ve soyut bir kriter olarak da değerlendirilebilir¹⁵³.

¹⁴⁸ Reçber, "Türkiye – Avrupa Birliği...", op.cit., ss. 267-268.

¹⁴⁹ Bu aksamalara örnek olarak AB Konseyi'nin 2006 Aralık ayında aldığı karar ile 8 başlıkta üyelik müzakerelerinin askıya alınması gösterilebilir.

¹⁵⁰ Reçber, "Türkiye – Avrupa Birliği...", op.cit., ss. 250-251.

¹⁵¹ Hacı Can, "Türkiye'nin AB ile...", op. cit., s. 306; Ercüment Tezcan, "Helsinki'den 3 Ekim'e Giden Süreç Üzerine Saptamalar", **Türkiye- AB İlişkileri; Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, Ertan Efeğil- Mehmet Seyfettin Erol (der.), Ankara: Orion Yayınevi, 2007, s. 322; Karakaş, "Türkiye'nin AB Üyeliği...", op. cit., s. 5.

¹⁵² AB genişleme sürecinde, Türkiye'nin olası üyeliği ile ilgili olarak Avusturya'nın ilk olarak üyeliğe alternatif yollar belirleme isteğinde de görüleceği biçimiyle, Türkiye'nin durumunun klasik AB genişleme sürecinde farklı, özel bir durum ve dönüm noktası teşkil ettiği söylenebilir. Müzakere sürecinin açık uçlu oluşu, müzakerelerin AB tarafından askıya alınma olasılıklarının çokluğu, bugüne kadar yaşanmış olan klasik genişleme sürecinde çok önemli bir anlayış farklılığının olduğunun açık gösterenleri şeklinde değerlendirilebilir.

¹⁵³ Kamuran Reçber, **Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin Analizi**, 1.Baskı, Bursa: Alfa Aktüel Yayınevi, 2006, s. 8.

Bu bağlamda, Tam üyelik müzakere çerçeve belgesinin “müzakereleri düzenleyen genel ilkeler” başlığının 1 No’lu paragrafında da açıkça belirtildiği gibi tam üyelik müzakerelerinin gelişimi ve alacağı zamanın Türkiye’nin kendine özgü nitelikleri temelinde, Türkiye’nin tam üyelik koşullarını ve gereklerini karşılama yönünde kaydedeceği ilerlemelere bağlı olarak gelişeceği vurgulanmaktadır¹⁵⁴.

Ayrıca, Türkiye’ye ilişkin müzakere sürecine yönelik üç önemli unsur bulunmaktadır. Bu unsurlardan ilki; komisyon tarafından müzakere sürecine ilişkin bir takım performans kriterlerinin belirlenmesidir¹⁵⁵. İkinci unsur, müzakere sürecinin tamamlanması ve onay aşamasında üye Devletlerin Türkiye’nin AB’ye girişi konusunda referandum yapma hakkının bulunmasıdır. Üçüncü olarak, Türkiye’ye ilişkin olarak katılım aşamasında Konsey kararına göre; AB’nin genişleme sürecinde ilk defa olmak üzere “uzun geçiş dönemleri, istisnalar, özel düzenlemeler ya da kalıcı koruma önlemleri” olabileceği belirtilmektedir¹⁵⁶. Söz konusu önlemler kişilerin serbest dolaşımı, yapısal politikalar ya da tarım gibi alanlarda söz konusu olabilecektir¹⁵⁷.

Bu bağlamda belirmemiz gerekir ki, tüm bu sürecin tamamlanması ve AB’ne tam üyeliğin gerçekleşmesi için en erken tarih 2014’dür. Fakat, yukarıdaki kısımlarda da belirttiğimiz gibi Ankara Anlaşması ve bu çerçevede ortaklık mevzuatı uygulandığı takdirde Türkiye zaten pek çok alanda AB ile bütünleşmesini sağlamış olacaktır. Bu bağlamda, ortaklık mevzuatı ile üye adaylığı kapsamında tesis edilen haklar ve üstlenilen yükümlülükler birbirini tamamlayıcı niteliktedir.

Türkiye bu süreç boyunca hukuk sisteminin AB hukuk düzenine uyumu konusunda önemli aşamalar da kaydetmiştir. Bu bağlamda, AB hukuk düzeninin normlarının (özellikle tüzükler vb.) doğrudan uygulanabilirliği ve bağlayıcı özellikleri dikkate alınarak bu hukuk düzeninin bir parçasını oluşturan ortaklık mevzuatı bağlamında, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin AB yargısı itibarıyla

¹⁵⁴ Ibid., s. 5.

¹⁵⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesinin 3 No’lu paragrafı.

¹⁵⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesinin 12 No’lu paragrafı.

¹⁵⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. 16-17 Aralık 2004 Tarihli Avrupa Birliği Konseyi Zirve Toplantısı Sonuç Bildirgesi Madde 23. Fıkra 2.

hak sahibi süjeler olduğu belirtilebilir. Bu da Türkiye ile AB arasındaki bütünleşme sürecinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE AT ARASINDAKİ ORTAKLIK İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin AT/AB ile bütünleşme süreci 31.07.1959 tarihinde AET'na yapılan başvuru ile başlamıştır¹⁵⁸. Türkiye-AT/AB arasındaki ilişkiler bir yandan AET ile 1960'lı yıllardan itibaren kurulan Ortaklık mevzuatı, diğer taraftan da AB ile 1999 yılından itibaren kabul edilen üye adaylığı kapsamında devam etmektedir. Ortaklık mevzuatından kaynaklanan ortaklık ilişkileri, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol çerçevesinde yürütülmektedir. Ortaklık mevzuatına dayanılarak oluşturulan Gümrük Birliği Kararı ise 31.12.1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹⁵⁹.

Türkiye ile AT/AB arasında yaşanan yaklaşık yarım yüzyılı bulan bu süreç boyunca olumlu ya da olumsuz pek çok gelişme yaşanmıştır. Bu süreçte Türkiye-AT ilişkileri daha çok ortaklık mevzuatı kapsamında değerlendirilse ve yürütülse de, Türkiye'nin nihai hedefi olan AB'ne tam üyeliğin bu ortaklık mevzuatından ayrı düşünülmemesi gerekmektedir. Bu bağlamda, AB'nin Türkiye ile başlattığı tam üyelik müzakereleri her ne kadar açık uçlu olarak değerlendirilse de, Türkiye'nin AB'ne tam üye olması doğrultusunda kendisine üye adaylığı statüsü verildiği de yadsınamaz bir gerçektir. Aynen, önceki bölümde de belirttiğimiz gibi Ankara Anlaşması'nın amacı olarak değerlendirebileceğimiz tedrici(aşamalı) entegrasyon, ortaklık mevzuatının öngördüğü koşulların yerine getirilmesi şartıyla, Türkiye'nin tam üyeliğini içeren düzenlemelere de yer vermektedir.

Bu bölümde, Türkiye ile AT arasındaki ortaklık ilişkileri, Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki gerçek ve tüzel kişilerin açabilecekleri davalar olgusu göz önünde bulundurularak genel ve soyut olarak incelenmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede, ortaklık

¹⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti'nin bu başvurusuna ilişkin pek çok neden sayılmakla beraber belli başlıları şunlardır; Tanzimat döneminden beri yaklaşık iki yüzyılı kapsayan batılılaşma çabaları, Topluğun ABD karşısında sahip olduğu denge işlevi, Soğuk savaş döneminde tecrit edilmeden kurtulma ve NATO üyesi olması nedeniyle, Batı bloğundaki yerini ekonomik entegrasyon yoluyla sağlamlaştırma ve Yunanistan'ın AET'na katılım başvurusudur.

¹⁵⁹ Reçber, "Türkiye- Avrupa Birliği...", op. cit., s. 1.

mevzuatı ve bu mevzuatı oluşturan düzenlemelerin; Ankara Anlaşması, Katma Protokol ve Gümrük Birliği Kararı'na istinaden genel bir değerlendirilmesi yapıp, Türkiye ile AT arasındaki kurumsal işbirliğine değinilip, Ortaklık Konseyi'nin yapısı ve genel anlamda Ortaklık Konseyi kararlarının hukuki niteliği incelenecektir.

1. ANKARA ANLAŞMASI İTİBARIYLA ORTAKLIK İLİŞKİLERİ VE ANKARA ANLAŞMASI'NIN GENEL NİTELİKLERİ

1.1. Çerçeve Anlaşma Niteliği

Türkiye tarafından 31.07.1959 tarihinde o zamanlardaki adıyla AET (AT) ile, AET Kurucu Anlaşması'nın 238. Md.'sine istinaden bir Ortaklık Anlaşması yapmak amacıyla başvuruda bulunulmuştur. Taraflar arasında 28.09.1959 tarihinde başlayan görüşmeler, 25.06.1963'te Brüksel'de parafe edilen ve 12.09.1963 tarihinde Ankara'da imzalanan, 01.12.1964 tarihinde tarafların iç hukuklarında öngörülen usule göre onaylanıp yürürlüğe giren Ankara Anlaşması'yla sonuçlanmıştır. Ankara Anlaşması'nın öncelikli amacını taraflar arasında ekonomik bütünleşmenin sağlanması ve sonraki süreçlerde siyasal bütünleşmenin hedeflenmesi oluşturmaktadır. Anlaşmanın lafzı ve ruhuyla beraber, kurulan ortaklığın yapısı da incelendiğinde aşamalı bir bütünleşmenin hedeflendiği söylenebilir.

Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle Türkiye ile AT arasındaki hak ve yükümlülük içeren ilişkiler ortaklık mevzuatı çerçevesinde yürütülmüştür. Türkiye ile AT ortaklık mevzuatının asli normlarını Ankara Anlaşması, bu anlaşmanın ekleri durumunda bulunan protokoller, katma protokol ve eki olan tamamlayıcı protokoller, uyum anlaşmaları oluşturmaktadır. Asli normlara dayanarak Ortaklık Konseyi tarafından tesis edilen tasarruf ve düzenlemeleri de türeme normları oluşturmaktadır¹⁶⁰.

Ankara Anlaşması 33 maddeden oluşan bir çerçeve niteliğindedir. Ankara Anlaşması'yla taraflar arasındaki ilişkilerin genel ilkeleri belirlenmiş ve öncelikli olarak Türkiye ekonomisinin kalkındırılması, güçlendirilmesi ve bu doğrultuda ekonomik

¹⁶⁰ Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., ss. 7-8.

entegrasyonun sağlanması hedefi benimsenmiştir. Ayrıca, Anlaşmanın 2. Md.'de belirtildiği şekliyle ortaklık; hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır.

Türkiye ile AT arasında “ortaklık” kuran Ankara Anlaşması genel hatları itibarıyla, bir “Gümrük Birliği” anlaşması olarak da değerlendirilmektedir. Bu Anlaşmada, tarafların karşılıklı olarak gümrük sıfırlamasına gidecekleri ve Türkiye'nin, AT'nun ortak gümrük tarifesine uyacağı belirtilmektedir. Ortaklık ilişkileri bakımından karar tesis edilmesi durumunda bunu yapmaya yetkili organ Ortaklık Konseyi'dir. Ortaklık rejiminin uygulanması veya yorumlanması konusunda uyuşmazlık çıkması durumunda, Ankara Anlaşması'nda öngörülen şartlara uygun olarak Ortaklık Konseyi'nin alacağı karar çerçevesinde uyuşmazlığın hakem usulüne götürülmesi de mümkündür¹⁶¹.

Türkiye-AT ortaklığının genel çerçevesini belirleyen Ankara Anlaşması, programsal nitelikteki hükümlere de yer vermiştir. Söz konusu bu hükümler AET Kurucu Andlaşması'nın ilgili düzenlemelerine istinaden oluşturulmuştur. İlgili hükümlerde kişilerin, hizmetlerin, malların ve sermayenin ortak bir rekabet anlayışı çerçevesinde serbestçe hareket edebilecekleri bir ekonomik alan öngörülmüştür. Anlaşmanın 10. Md.'si itibarıyla, aşamalı olarak kurulması öngörülen Gümrük Birliği, taraflar arasında önemli bir amaç olarak benimsenmiştir¹⁶².

Ankara Anlaşması'nda yer alan düzenlemeler itibarıyla, akit tarafların ortaklık rejiminin uygulanmasının sağlanması açısından iki temel yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu yükümlülüklerden birincisini Anlaşmanın 7. Md.'sinde düzenlenen “*sözleşmeye sadakat*”¹⁶³ borcu, diğerini ise 9. Md.'de de belirtilen “*ayrımçılık yasağının*”¹⁶⁴ oluşturduğu söylenebilir.

¹⁶¹ Arat, “Türkiye’de AT Mevzuatına ...”, op. cit., s. 234.

¹⁶² Hacı Can-Çınar Özen, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku**, Ankara: Gazi Kitapevi, 2005, ss. 24-25.

¹⁶³ Anlaşmanın 7. maddesi şu şekildedir.

Akit taraflar, bu anlaşmadan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlayıcı her türlü genel ve özel tedbirleri alırlar.

Ankara Anlaşması, süreklilik oluşturan bir hukuki ilişki yaratması nedeniyle kurumsal nitelikli hükümler de içermektedir. Anlaşmanın 6. Md.'sinde, ortaklık rejiminin uygulanması ve gelişiminin sağlanması için akit taraflar arasında Ortaklık Konseyi'nin kurulması öngörülmüştür. Anlaşmanın 22. Md.'deki düzenleme itibarıyla, ortaklık rejiminin yürütülmesini sağlamak üzere geniş yetkilerle donatılan Ortaklık Konseyi'nin, taraflar açısından bağlayıcılık oluşturan kararları da alma yetkisine sahip olduğu belirtilmektedir. Anlaşmanın 24. Md.'sinin 3. Prg.'ı da, Ortaklık Konseyi'nin yardımcı organlar oluşturabilme yetkisini düzenlemektedir. Bu yetkinin kapsamını, Ortaklık Konseyi'nin görevlerini yerine getirebilmesini sağlayacak, aynı zamanda Anlaşmanın iyi yürütülmesinin unsurları olan işbirliği ve devamlılık açısından gerekli olan komite/ler kurma yetkisi oluşturmaktadır.

Ankara Anlaşması, Gümrük Birliği niteliklerine sahip olmakla beraber anlaşmanın özünü Türkiye'nin Avrupa Toplulukları'na üye olmasını sağlayacak gerekli ekonomik ve yapısal düzenlemeler oluşturmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, Anlaşmanın 28. Md.'si; *“Anlaşmanın işleyişi, AT Kurucu Anlaşması'ndan doğan yükümlerin tümünün Türkiye'ce üstlenilebileceğini gösterdiğinde, akit taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler”* şeklindedir. Söz konusu hüküm taraflar bakımından zamanı geldiğinde ve şartları oluştuğunda yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüğü belirtmektedir. Türkiye'nin, AT'na üyeliğinin gerçekleşebilmesi açısından Türkiye'nin yükümlülükleri; gümrükler konusunda belirlenen tarifelerin ve uygulamaların gerçekleştirilmesi ile ortaklık statüsünün belirlediği alanlarda ilgili mevzuatın ve politikaların AT sistemine uyumunu ve entegrasyonu oluşturmaktadır. Topluluğun bu konudaki yükümlülükleri ise; Türkiye'nin bu entegrasyonu gerçekleştirmesi açısından gerekli olan mali destek dahil her türlü yardım olanaklarını sağlamak olarak belirtilmiştir¹⁶⁵. Tarafların ortaklık mevzuatına uygun olarak yükümlülüklerini karşılıklı olarak yerine getirdikleri takdirde son aşamada

Taraflar, Anlaşma hedeflerinin gerçekleşmesini tehlikeye düşürebilecek her türlü tedbirden sakınırlar.

¹⁶⁴ Anlaşmanın 9. maddesi şu şekildedir.

Akit taraflar, Anlaşmanın uygulanma alanında, 8.Md.'nin uygulanması ile ilgili olarak ortaya konabilecek özel hükümler saklı kalmak üzere, uyrukluk dolayısıyla her türlü ayırımın, AT Kurucu Anlaşması'nın 12.Md.'sinde anılan ilke uyarınca yasak olduğunu kabul ederler.

¹⁶⁵ Arat, “Türkiye'nin AT Mevzuatına ...”, op. cit., s. 235.

Türkiye'nin, AT'na tam üyeliğinin gerçekleşmesiyle Ankara Anlaşması'nın son bulacağı söylenebilir.

1.2. Ortaklık Dönemleri

Türkiye ile Topluluk ve üye Devletler arasında mevcut olan ekonomik gelişme farklılığı, ortaklık rejiminin aşamalı olarak gerçekleştirilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu sürecin ortaya çıkarmış olduğu diğer bir zorunluluk da, Topluluk tarafından Türkiye'nin mali ve ekonomik yardımlarla desteklenmesidir. Bu açıdan ortaklık rejimi birbirini tamamlaması öngörülen hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere üç aşama olarak belirlenmiştir. Hazırlık döneminden geçiş dönemine geçilmesi kendiliğinden olmamakta, bunun taraflar arasında saptanması gerekmektedir. Ayrıca, Ankara Anlaşması'nda son dönemin bitimine ilişkin bir tarih belirtilmemiştir.

1.2.1. Hazırlık Dönemi

Hazırlık döneminin konusunu; Türkiye ekonomisinin Topluluk yardımlarıyla güçlendirilmesi oluşturmuştur. Bu yardımlarla hedeflenen, Türkiye ekonomisinin ortaklık rejimine ilişkin geçiş ve son dönem aşamalarına geçilmesi bakımından zorunlu unsurların yerine getirilmesidir.

Hazırlık dönemine ilişkin, Ankara Anlaşması'na ek nitelikte tesis edilen 11 maddeyi kapsayan Geçici Protokol ile, 9 maddeden oluşan Mali Protokol, Ankara Anlaşması'nın 3. Md.'sinde belirtilen hazırlık dönemi boyunca Türkiye'ye tanınan ekonomik ve mali ayrıcalıkları düzenlemektedir¹⁶⁶.

Hazırlık dönemi boyunca öngörülen karşılıklı yükümlülüklerde Türkiye lehine bir dengesizlik söz konusu olmuştur. Bu dönemde Topluluk, dört geleneksel tarım ürününe (kuru üzüm, kuru incir, fındık ve tütün) tarife kolaylıkları ve kredi sağlamıştır. Buna karşılık geçiş döneminde Türkiye'nin somut bir hukuksal yükümlülüğünden söz etmek olası değildir. Türkiye geçiş ve son döneme ilişkin olarak, ekonomisini güçlü bir yapıya kavuşturmak anlamında taahhütlerde bulunmuştur.

¹⁶⁶ Reçber, "Türkiye – Avrupa Birliği...", op. cit., s. 10.

Hazırlık döneminin süresi prensip olarak Anlaşmada 5 yıl olarak belirtilmesine rağmen, fiili olarak 9 yıl sürmüştür. Türkiye 1968 yılında beklenen ekonomik katkıları sağlamadığı gerekçesiyle hazırlık döneminin uzatılmasını istemediğini belirtmiş ve Ankara Anlaşması'nın 3. Md.'sindeki düzenlemeye dayanarak geçiş döneminin yürürlük kazanması amacıyla gerekli görüşmelerin yapılması talebini Topluluğa iletmıştır.

1.2.2. Geçiş Dönemi

Türkiye'nin herhangi bir somut yükümlülüğünün bulunmadığı hazırlık dönemini, Türkiye'nin de belli yükümlülüklerinin bulunduğu geçiş döneminin izleyeceği zaten Ankara Anlaşması'nın 2. Md.'sinin 3. Prg.'nda belirtilmiştir.

Bu bağlamda, Katma Protokol, Ankara Anlaşması'nın 4.Md.'si ve Geçici Protokol'ün 1. Md.'sine dayanarak Türkiye ile Topluluk arasında 23.11.1970 tarihinde imzalanmış, tarafların iç hukuklarında onaylandıktan sonra 01.01.1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle birlikte hukuki boyutlarıyla da hazırlık dönemi sona ermiştir¹⁶⁷.

Genel ve soyut olarak değerlendirildiğinde, Katma Protokol'ün bir uygulama anlaşması olduğu belirtilebilir. Katma Protokol; Ankara Anlaşması'nda düzenlenen "çerçeve alanların" Türkiye'nin ekonomik durumuna uygun bir şekilde yürürlüğe konulmasını hedefleyen bir uygulama anlaşması niteliği taşıdığından ötürü daha kapsamlı ve ayrıntılı düzenlemeler içermektedir. Katma Protokol'de, Ankara Anlaşması ile yaratılan hukuki temelden hareketle geçiş döneminin ayrıntıları ve kurulacak Gümrük Birliği'nin¹⁶⁸ ilkeleri esaslı bir biçimde düzenlenmiştir¹⁶⁹.

Ankara Anlaşması'nın içeriği, Türkiye ile AT arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve genişlemesine paralel olarak Katma Protokol ve Ortaklık Konseyi kararlarıyla

¹⁶⁷ Katma Protokol, 20.07.1971 tarihinde GATT'a onay için sunulmuştur. GATT'daki onay süreci 25.10.1972 tarihinde tamamlanmıştır.

¹⁶⁸ 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararıyla, 01.01.1996 tarihinden itibaren Gümrük Birliği'nin son dönemine geçildiğinden ötürü, Katma Protokol'ün, Gümrük Birliği'nin uygulanmasına ilişkin hükümleri yürürlükten kalkmıştır.

¹⁶⁹ Can- Özen, op. cit., s. 43.

doldurulmaya çalışılmıştır. Zira, Ankara Anlaşması çerçeve bir anlaşma olarak değerlendirilmektedir¹⁷⁰.

Katma Protokol'ün geçiş döneminin uygulanmasına ilişkin akit taraflar arasında karşılıklı ve dengeli yükümlülükleri esas alan, Türkiye ile Topluluk arasında Gümrük Birliği'nin yerleştirilmesini amaçlayan, Ortaklığın iyi işlemesi amacıyla tarafların ekonomi politikalarının yakınlaştırılması ve ortak faaliyetlerin geliştirilmesini hedefleyen bir anlayışı benimsediği söylenebilir.

Ankara Anlaşması ve Katma Protokol içeriği itibarıyla, Türkiye'nin Topluluk'la bütünleşmesini öngörmekte ve tarafların karşılıklı yükümlülüklerini belirlemektedir. Bir yönüyle mal, sermaye ve emeğin serbest dolaşımı öngörülürken, diğer taraftan da AT'nun, Türkiye'ye mali yardımlarda bulunması öngörülmüştür. Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'de açıkça benimsenen Türkiye'nin öncelikli olarak AT ile ekonomik uyumunun ve kalkınmasının sağlanması ile üyeliğinin gerçekleştirilmesidir. Bu ifadelerden hareketle şunu rahatlıkla belirtilebiliriz ki, Türkiye'nin ilgili ortaklık mevzuatında da belirtildiği gibi öncelikli olarak ekonomik entegrasyonu hedeflenmiş, bu gerçekleştirildikten sonra diğer alanlardaki entegrasyon hedeflenmiştir. Ekonomik entegrasyon diğer tüm alanlarda hedeflenen entegrasyonun temelini oluşturmaktadır.

1.2.3. Son Dönem

Ankara Anlaşması'nın 5. Md.'si uyarınca son dönem Gümrük Birliği'ne dayanmakta ve akit tarafların ekonomi politikaları arasında işbirliğinin ve uyumun güçlendirilmesini gerektirmektedir. Ankara Anlaşması ile öngörülen bu son döneme, Ankara Anlaşması, Ankara Anlaşması'na ek olarak tesis edilen Katma ve Tamamlayıcı Protokollere istinaden 22.12.1995 tarihli 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile geçilmiştir. Bu karar 01.01.1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹⁷¹.

Ankara Anlaşması'nda, anlaşmanın sona ereceği tarihe ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Uluslararası hukukta, uluslararası anlaşmaların sona erdirilmesine

¹⁷⁰ Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op.cit., s. 12.

¹⁷¹ Ibid., s. 44.

ilişkin benimsenen yöntemler haricinde¹⁷², Ankara Anlaşması'nın sona ermesi, Türkiye'nin AB'ne dolayısıyla Avrupa Toplulukları'na üyeliğinin gerçekleşmesi halinde mümkün olmaktadır. Ankara Anlaşması, Türkiye ile AT arasında ortaklık yaratan bir Anlaşma olmanın ötesinde, Türkiye'nin yükümlülüklerini gerçekleştirmesi halinde AT'na tam üye olabileceğine ilişkin hükümleri de içermektedir¹⁷³.

Bu bağlamda, Ankara Anlaşması'nın 28. Md.'si, Topluluğu kuran anlaşmadan doğan yükümlülüklerinin Türkiye tarafından yerine getirilmesi durumunda akit tarafların, Türkiye'nin Topluluğa katılımını incelemesini düzenlemektedir. Bu hüküm taraflara yönelik olarak şartları oluştuğunda, yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüğü de belirtmektedir. Bu yükümlülük ise, Türkiye'nin, AT'na tam üye olmasıdır¹⁷⁴. Genel anlamda, Türkiye ile AT arasındaki ortaklık, Gümrük Birliği'ni esas almakla beraber, ilerleyen zamanlarda diğer üretim faktörlerini de içerecek şekilde hukuki anlamda da akit taraflar arasında serbest dolaşımın sağlanması öngörülmektedir. Türkiye'nin AT'na tam üye olabilmesine ilişkin yükümlülükler ise genel anlamda şunlardan oluşmaktadır. Türkiye açısından; gümrükler konusunda ilgili tarifelerde indirim ve uyumun gerçekleştirilmesi ile AT'na aşamalı bütünleşme hedefine yönelik olarak, ortaklık sisteminin belirlediği alanlarda mevzuat ve politika uyumun AT sistemine uygun bir biçimde sağlanmasıdır. Bu süreçte, AT'nun yükümlükleri ise, Türkiye'nin Topluluk sistemine uyumu konusunda gereksinim duyacağı her türlü teknik ve mali yardımı sunmaktır. Aynı zamanda taraflar, şartlar oluştuğunda, ortaklık sistemine ilişkin konuların başlangıcı ve gelişimi doğrultusunda her türlü tedbiri almak zorundadırlar¹⁷⁵.

Ortaklığın son dönemine ilişkin olarak uyum konusunda alınacak tedbirlere yönelik çok açık hükümler içermemekle birlikte, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'ün ilgili düzenlemeleri birlikte değerlendirildiğinde; sermayenin, hizmetlerin, işçilerin serbest dolaşımı konusunda her aşama öncesinde, Türkiye'nin söz konusu

¹⁷² Bir anlaşmanın sona ermesi ya da yürürlüğünün durdurulması üç durumda ortaya çıkmaktadır. a) Tarafların ortak iradeleri sonucu; b) Tarafların tek taraflı iradesi sonucu; c) Kimi olaylar sonucu. Daha geniş ve ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 5. Baskı, Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları, 2007, ss. 96-103.

¹⁷³ Reçber, "Türkiye- Avrupa Birliği...", op.cit., s.17.

¹⁷⁴ Ibid., s. 18.

¹⁷⁵ Arat, "Türkiye'nin AT Mevzuatına ...", op. cit., s. 235.

aşamanın gerekliliklerini hukuk ve politika alanında bütünleşme doğrultusunda Topluluk sistemine yaklaştıracığı, ortaklık amacı doğrultusunda geliştireceği belirtilmiştir¹⁷⁶.

Ankara Anlaşması esas nitelikleriyle Türkiye'nin, Topluluklara tam üyeliğini amaçlayan bir Anlaşma olmakla birlikte, Türkiye ile Topluluk arasında mevzuat bütünlüğünü yani hukuki bütünleşmeyi de öngörmüş ve Türkiye'nin AB müktesebatına giderek yaklaşması ve uyumunu hedeflemiştir.

Genel ve soyut olarak değerlendirildiğinde, yükümlülüklerin karşılıklı olarak yerine getirilmesi halinde ortaklık sisteminin sürekli gelişmeye yönelik unsurları taşıdığı ve bu doğrultuda taraflar arasındaki entegrasyon sürecini geliştirmeye elverişli olduğu söylenebilir¹⁷⁷.

Bu bağlamda, tarafların Ankara Anlaşması ve Katma Protokol itibarıyla doğan yükümlülüklerini tam anlamıyla karşılıklı olarak yerine getirdikleri söylenemez. Türkiye'nin bu döneme ilişkin yükümlükleri anlamında ortak gümrük tarifesine uyum konusunda alması gereken pek çok önlemi¹⁷⁸ almadığı belirtilmektedir. Aynı şekilde, Topluluk tarafından da serbest dolaşım ve mali yükümlülüklerle ilişkin olarak yapılması gerekenlerin tam olarak yerine getirilmediği söylenebilir. Türkiye tarafından bu döneme ilişkin olarak 1986 yılından itibaren Gümrük Birliği'nin gerçekleştirildiği 1995 yılına kadar ortak gümrük tarifesine ilişkin olarak yapılan çalışmaların Türkiye'nin Gümrük Birliği sürecine daha az sorun ile girmesini sağladığı belirtilmektedir¹⁷⁹.

Genel bir değerlendirme yapıldığı takdirde, Türkiye ile AT arasındaki ortaklık ilişkisinin en temel özelliğinin içinde çok fazla değişkeni de barındıran sorunlu bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, ortaklığın geçiş dönemini düzenleyen Katma

¹⁷⁶ Tuğrul Arat, "Türk Ekonomi Hukukunun Avrupa Birliği Hukukuna Uyum Sorunu: Bugüne Kadar Alınan Yol ve Bundan Sonra Atılacak Adımlar", **Türk Ekonomi Hukukunun Avrupa Birliği Hukukuna Uyum Sorunu**, İstanbul: Friedrich Erbert Stiftung Yayını, 2001, s. 8.

¹⁷⁷ Arat, "Türkiye'nin AT Mevzuatına ...", op.cit. s. 236.

¹⁷⁸ Türkiye 12 yıllık listeyi kapsayan bir alanda % 100'lük Gümrük indirimi yapması gerekirken, iki kereyle sınırlı olmak üzere % 10' luk indirim yapmıştır. Aynı şekilde % 40'lık indirim yapması gereken alanlarda % 5'lik indirimle yetinmiştir.

¹⁷⁹ Ali Bozer, "Avrupa Birliği İçindeki Oluşumlar ve Türkiye - AB İlişkilerinde İzlenen Yol", **Yeni Türkiye**, Yıl 2000, Sayı 35, s. 264.

Protokol tarafından getirilen düzenlemeler yeterince uygulamaya konulamamış ve 1996 yılından itibaren Gümrük Birliği'nin tesis edilmesinden itibaren mali işbirliği ve diğer alanlarda beklenen gelişmeler sağlanamamıştır¹⁸⁰. Ankara Anlaşması ve Katma Protokol içeriği itibarıyla Türkiye'nin AB ile bütünleşmesini öngörmekte ve tarafların karşılıklı yükümlülüklerini belirlemektedir. Bir yönüyle mal, sermaye ve emeğin serbest dolaşımı öngörülürken, diğer taraftan da AB'nin Türkiye'ye mali yardımlarda bulunması öngörülmüştür. Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'de açıkça benimsenen, Türkiye'nin öncelikli olarak AT ile ekonomik uyumunun sağlanması ve bu yolla Türkiye'nin kalkınmasının sağlanması ve üyeliğinin gerçekleştirilmesidir.

Bu süreç boyunca yaşanan gelişmelerden biri de Türkiye'nin ortaklık mevzuatı ve ilişkisinden bağımsız bir şekilde 14.04.1987 tarihinde Avrupa Toplulukları'nın her birine tam üye olabilmek amacıyla üç ayrı başvuruda bulunmasıdır. Bu başvuruların hukuki dayanağını AT Kurucu Andlaşması'nın 237. Md.'si, AEET Kurucu Andlaşması'nın 205. Md.'si ve AKÇT Kurucu Andlaşması'nın 98. Md.'sindeki düzenlemeler oluşturmaktadır. Bu müracaat Konsey tarafından değerlendirilmiş ve Komisyon'a iletilmiştir. Komisyon tarafından hazırlanan raporun sonuç kısmında, Türkiye'nin Avrupa Toplulukları'na tam üye olabilmesinin henüz mümkün olmadığı belirtilmiştir. Türkiye'nin yapmış olduğu bu başvuruya Konsey tarafından açık bir cevap da verilmemiştir¹⁸¹.

Türkiye ile AT arasındaki Ortaklık ilişkileri 1999 yılı aralık ayında Helsinki Zirvesi'nde, Türkiye'ye AB tarafından üye adayı statüsü verilmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Türkiye, Helsinki Zirvesi sonuç bildirgesinden sonra tesis edilen Katılım Ortaklığı belgesi ve bu belge doğrultusunda yapılması gerekenlerin yer aldığı ulusal program doğrultusunda üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmeye çalışmıştır.

¹⁸⁰ Can, "Türkiye'nin AB ile Bütünleşme...", op. cit., 284.

¹⁸¹ Kamuran Reçber, "Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin Türkiye Cumhuriyeti-AB İlişkileri İtibarıyla Değerlendirilmesi", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 31, Ekim 2004, ss. 65-66.

Türkiye'ye üye aday statüsünün verildiği 09-10.12.1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nden¹⁸² itibaren, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini de dikkate alarak bir çok alanda reform yaptığını belirtebiliriz. Hukuki bütünleşme anlamında da başta insan hakları olmak üzere pek çok alanda, Birliğin öngördüğü standartlara ulaşıldığını veya yakınlaştığını söyleyebiliriz. Bu gelişmeler sonucunda AB Komisyonu 06.10.2004 tarihinde yayınladığı ilerleme raporunda, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğini belirtmiş ve Türkiye'yle tam üyelik müzakere sürecinin başlaması gerektiğini tavsiye olarak belirtmiştir. Bunun sonucunda Devlet ve Hükümet Başkanları düzeyinde toplanan AB Konseyi 17.12.2004 tarihinde aldığı kararla, tam üyelik müzakerelerinin 03.10.2005 tarihinde başlaması kararına varmıştır. Bu gelinen aşamadan sonra Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin geleceğinin belirlenmesi tam üyelik müzakere çerçeve belgesi ve bu belge doğrultusunda yapılması gerekenler ve ilgili görüşmeler sonucunda belirlenecektir. Bu bağlamda belirtilmelidir ki, 14.12.2007 tarihli Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde¹⁸³ Türkiye yönelik olarak taraf olduğu uluslararası anlaşmazlıkları çözmesi beklenirken, Türkiye'nin tam üyelikten söz edilmemektedir. Böyle olmakla birlikte, yukarıda sıkça belirttiğimiz gibi, Türkiye'nin AB ile tam üyelik müzakere süreci ve ortaklık mevzuatı kapsamında ilişkisi devam etmektedir.

Bu anlamda, ortaklık ilişkisinde entegrasyon süreci, öncelikli olarak aşamalı bir biçimde gerçekleşmesi hedeflenen ekonomik bütünleşmeyi öngörmekte ve sürecin dayanağını hukuki temeller oluşturmaktadır. Üyelik başvurusu sürecinde ise entegrasyon, üyelik yoluyla bir katılım anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle hemen gerçekleşen bir olgudur. Entegrasyonun gerektiği pek çok yeni öge, yeni üye Devlet tarafından AB sistemine katılımdan sonra gerçekleştirilecektir. Derhal üyelik yoluyla

¹⁸² Helsinki Zirvesi'nden müzakerelerin başlayacağı tarihe kadar geçen sürecin bir analizi için bkz. Tezcan, "Helsinki'den 3 Ekim'e Giden...", op. cit., ss. 309-335.

¹⁸³ Bu konuda daha geniş ve ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Kamuran Reçber, "14.12.2007 Tarihli Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin Türkiye-AB İlişkilerine Etkisi: Hukuksal Bir Çözümleme", Passim, <http://www.ikv.org.tr/images/upload/file/recber-teblig.pdf>, (e.t. 07.08.2008).

gerçekleşen bu katılım, iki boyutlu olmakta, yani salt ekonomik entegrasyonu değil, aynı zamanda siyasal entegrasyonu da içeren bir bütünlük sergilemektedir¹⁸⁴.

Sonuç olarak, iki ilişki biçiminin amacı Türkiye'nin AB'ne tam üyeliğinin gerçekleştirilmesi bakımından tekdir. Bu bağlamda, ortaklık ilişkisi tarafından ortaya konulan esaslarla, üyelik başvurusu sonrası ortaya çıkan durum esas itibarıyla birbirinden farklı ilişki biçimlerini yansıtsa da, son amacın birlikteliği ve çeşitli unsurların benzeşmesi nedeniyle, iki ilişki biçimi birbirini tamamlayıcı niteliktedir.

1.3. Anlaşma Hükümlerinin Hukuksal Değerlendirilmesi

Ankara Anlaşması ve onun eklerini oluşturan protokollerin hükümleri incelendiğinde hukuksal açıdan bir ayırım yapılmaktadır. Bu anlamda yapılacak ayırım doğrudan (Primer) uygulanacak hükümler ile dolaylı (Sekunder) uygulanacak hükümler arasında yapılmaktadır. Toplulukla yapılan anlaşma ve protokollerin bazı hükümleri doğrudan doğruya uygulanma gücüne sahiptir¹⁸⁵. Doğrudan uygulanma kabiliyetine sahip bulunan düzenlemeler dışında, uygulanmaları açısından bir organ kararının ya da tasarrufunun gerekli olduğu hükümlerde bulunmaktadır. Bu bağlamda, uygulanabilmesi açısından Ortaklık Konseyi'nin kararının gerekli olduğu hükümler¹⁸⁶ bu nitelikte değerlendirilmelidir. Bu hükümler kendiliğinden uygulanma gücüne sahip olmayıp, Ortaklık Konseyi tarafından karar alınması sonucunda oluşmaktadır¹⁸⁷.

Genel ve soyut olarak değerlendirildiğinde, Topluluk tarafından akdedilen uluslararası andlaşmalar, sadece Topluluk ile anlaşmanın taraf/ları arasında hak ve yükümlülükler doğurmamaktadır. ATAD kararlarında da belirtildiği gibi, Topluluk tarafından gerekli usule göre akdedilmiş ve yürürlüğe girmiş bu andlaşmalar, Topluluk

¹⁸⁴ Arat, "Türk Ekonomi Hukukunun...", op. cit., s. 6.

¹⁸⁵ Bu hükümlere örnek; Gümrük Birliği'nin uygulama konulmasıyla ilgili indirim takvimlerine ilişkin Katma Protokol'ün 10.-11. Md.'leri gösterilebilir. Burada, taraflara girişimde bulunma yükümlülüğü yüklenmiştir.

¹⁸⁶ Bu hükümlere ilişkin örnek, işçilerin serbest dolaşımı, rekabet ve vergilendirme gibi konulardır.

¹⁸⁷ Haluk Günöğür, "Ankara Anlaşması'nın Hukuksal Değerlendirilmesi", **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Sayı 58, Eylül 1988, ss. 55-56.

organlarının bir tasarrufu olması nedeniyle, AB hukuk düzeninin ve üye Devletlerin iç hukuklarının da ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadırlar¹⁸⁸.

Ankara Anlaşması ve onun eklerini oluşturan protokoller hukuksal açıdan değerlendirildiğinde, Toplulukla-Türkiye arasında akdedilen anlaşma ve protokollerin bazı hükümlerinin doğrudan uygulanma gücüne sahip olduğu görülmektedir. Buna örnek olarak, Katma Protokol'ün 10. ve 11. Md.'lerinde düzenlenen ve Türkiye'ye girişimde bulunma yükümlülüğü getiren Gümrük Birliği'nin uygulamaya konulmasıyla ilgili indirim takvimlerine ilişkin hükümler verilebilir. Bunun dışında, girişimde bulunma yükümlülüğüne ilişkin; Ankara Anlaşması'nın 9. Md.'sinde yer alan, akit taraflar arasında Ankara Anlaşması'nın 8. Md.'sinin uygulanmasına ilişkin ortaya konabilecek özel hükümler saklı kalmak kaydıyla, uyrukluk dolayısıyla tüm ayrımları yasaklayan hükmü ile, Katma Protokol'ün 7. Md.'sinin 1. Prg.'nda yer alan, Protokolün yürürlüğe girdiği tarihte var olan gümrük vergilerinin ya da eş etkili vergilerin bir daha artırılmaması yönündeki hükümde doğrudan uygulanabilir niteliktedir. Bu bağlamda, pozitif ve negatif içerikteki bu yükümlülüklerin yer aldığı hükümler ortaklık mevzuatı açısından doğrudan uygulanabilecek niteliktedir¹⁸⁹.

Ortaklık mevzuatı, doğrudan uygulanabilecek nitelikteki hükümler yanında, uygulanabilmeleri açısından bir organ kararının gerekli olduğu hükümlere de yer vermektedir. Bu bağlamda yukarıda belirtildiği gibi, Ankara Anlaşması'nın uygulanabilmeleri açısından Ortaklık Konseyi kararlarını gerektiren hükümleri buna örnek verilebilir. Bunlar; işçilerin serbest dolaşımı, vergilendirme, rekabet vb.dir. Bu tür hükümlerin uygulanabilmesi açısından Ortaklık Konseyi'nin karar tesis etmesi gerekmektedir.

¹⁸⁸ Hacı Can, "Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın Kurz Kararı", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 52, Sayı: 4, Yıl 2003, s. 290.

¹⁸⁹ Haluk Günöğür, "Ortaklık Antlaşmaları ve 6 Mart 1995 Ortaklık Konsey Toplantısı Kararları Işığında Gümrük Birliği", **Avrupa Birliği El Kitabı**, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, 1995, ss. 282-283.

2. TÜRKİYE-AT ORTAKLIĞI'NIN KURUMSAL YAPISI

Ankara Anlaşması genel niteliği itibarıyla çerçeve nitelikte bir anlaşma olması nedeniyle, kurulan ortaklık ilişkisinin sürekli ve etkin bir şekilde işletilebilmesi açısından etkin bir kurumsal yapının varlığı gereklidir. Ayrıca, Türkiye'nin üye Devlet olmamasından dolayı Topluluğun kurumsal yapılanmasına tam olarak katılımı söz konusu olmadığından dolayı ayrı bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmuş ve ortaklıkta kendine özgü kurumsal yapıya kavuşturulmuştur. Ortaklığın kurumsal yapısının niteliğinin ve kurumlarının değerlendirilmesi, ortaklık ilişkisinin incelenmesi açısından önem taşımaktadır.

Bu bağlamda, Türkiye-AT ilişkisi belirli düzeylerde kurumsallaşmıştır. Bu kurumsallık, Ankara Anlaşması'nda görev ve yetkileri belirtilen Ortaklık Konseyi ile gerçekleştirilmiştir. Ortaklık Konseyi, akit taraflar karşısında ortaklık adına işlem yapmakta ve aldığı kararlar bağlayıcı olmaktadır.

2.1. Ortaklık Konseyi'nin Oluşumu ve Yapısı

Ankara Anlaşması'nın 23. Md.'si Ortaklık Konseyi'nin yapısı ve oluşumu ile ilgili olarak Ortaklık Konseyi'nde iki tarafın bulunduğunu belirtmektedir. Bu taraflardan birini Türkiye hükümetinden üyeler oluşturmakta, diğerini ise Topluluk üyesi Devletlerin hükümetlerinin temsilcileri ile Konsey ve Komisyon'dan üyeler meydana getirmektedir. Ortaklık Konseyi bünyesinde tarafların bir oyu bulunmaktadır ve kararlar oybirliğiyle alınmaktadır.

Anlaşmanın 24. Md.'si, Ortaklık Konseyi'nin başkanlığıyla ilgili olarak, altı aylık süre içerisinde dönüşümlü olarak başkanlığın, Türkiye ile Topluluk temsilcilerinden biri tarafından yerine getirileceğini belirtmektedir. Toplanma usulüne ilişkin olarak da aksi yönde bir karar alınmadıkça Ortaklık Konseyi'nin bakanlar düzeyinde toplanacağı belirtilmektedir. 24. Md. itibarıyla Ortaklık Konseyi'nin kendi iç tüzüğünü yapma yetkisi bulunmaktadır.

Bakanlar ve büyükelçiler düzeyinde toplanan Ortaklık Konseyi, ortaklık mevzuatının kendisini yetkilendirdiği alanlara ilişkin olarak yetki kullanma yetkisine sahip olup bu bağlamda taraflar arasında çıkabilecek uyuşmazlıkları da çözme yetkisine sahip bulunmaktadır¹⁹⁰.

Ankara Anlaşması'nın; ortaklığın kurumsal niteliğine ilişkin herhangi bir hüküm içermemesi, hukuksal anlamda ortaklığın tanımlanması sorunlarını beraberinde getirmekte ve ortaklığın “uluslararası örgüt¹⁹¹” mü, yoksa sadece basit bir sözleşme ilişkisi olarak mı değerlendirilmesi gerektiği konusunda tartışmalar yaratmaktadır. ATAD¹⁹² ve doktrindeki hakim olan görüşe göre; Ankara Anlaşması'nda ortaklığın kurumsal niteliğine ilişkin hüküm bulunmaması ortaklığın uluslararası bir örgüt olarak nitelendirilmesini engellemektedir. Bu görüş açısına göre ortaklık, sınırlı yetkilere sahip olan oldukça kısıtlı bir yapılanmayı içermektedir. Bu görüşe göre, ortaklık bir uluslararası örgüt olmanın en önemli koşullarından biri olan; uluslararası ilişkilerde hem kendisi hem de üyeleri için bağımsız kararlar alabilme ve sorumluluk taşıyabilme yetkisine sahip değildir. Ankara Anlaşması bu belirtilen özellikleri nedeniyle, Topluluk ile Türkiye arasında herhangi bir bağımsız Devletlerarası kurumsallaşma yaratmayan bir uluslararası anlaşma niteliğindedir. Bu anlamda, Ortaklığın kurumları ise sadece akit tarafların ortaklaşa karar aldıkları “anlaşma organları” niteliğindedir. Hak ve borçlarsa ortaklığın kendisi için değil, kural olarak sadece akit taraflar için geçerlilik taşımaktadır. Diğer bir görüş ise, uluslararası örgütlerin karakteristik özelliklerine dikkat çekerek ortaklığın bu özelliklere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda ortaklığın, uluslararası örgütlerin genel tanımıyla kıyaslandığında, uluslararası örgüt olarak nitelendirilmesine engel bir sebep bulunmamaktadır. Ortaklığın kuruluşunun bir uluslararası anlaşmaya dayanması, kurumsal yapısındaki süreklilik ve hukuk kuralı yaratmaya yetkili bir konsey'in bulunması ortaklığın uluslararası örgüt olarak nitelendirilmesinde yeterli olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir görüşe göre ise

¹⁹⁰ Reçber, “Türkiye-Avrupa Birliği...”, op. cit., s. 20.

¹⁹¹ Uluslararası örgüt kavramı en geniş anlamıyla; uluslararası düzeyde faaliyet gösteren, ticari amaçları olmayan ve Devlet niteliği taşımamakla beraber, birden çok Devleti ilgilendiren her türlü birleşmedir. Başka bir tanıma göre de uluslararası örgütler, Devletler tarafından imzalanan uluslararası anlaşmalar sonucunda, belli bir amaç için yaratılan, süreklilik unsuruna sahip olan kurumsal nitelikteki yapılanmalardır. bkz. Pazarcı, op. cit., s. 185.

¹⁹² Buna ilişkin bkz. 14.12.1991 tarihli, 1/91 sayılı “Avrupa Ekonomik Alanı” hakkındaki bilirkişi kararı.

ortaklık, fiziksel yapılanmasındaki eksiklikler nedeniyle bir uluslararası örgüt olarak ortaya çıkmamaktadır¹⁹³.

Ortaklığın uluslararası hukuk kişiliğine sahip olduğunun belirtilmesi bağlamında, Ankara Anlaşması ile oluşturulan Türkiye-AT Ortaklığı'nın, uluslararası alanda işbirliğinin yeni bir şeklini yarattığı ve uluslararası hukuk kapsamında gerçekleşen bir bütünleşme modeli olarak, uluslararası örgüt niteliğine sahip olduğu ifade edilmektedir. Türkiye-AT Ortaklığı'nın bu anlamda kurumsal bir yapılanmaya sahip olduğu ve akit taraflar karşısında kendine özgü bir organ sıfatıyla hukuki durumun taşıyıcısı olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir. Ortaklık Konseyi tarafından alınan kararların akit taraflar açısından hukuki bağlayıcılığı bulunmaktadır. Fakat uluslararası hukuki kişilik açık bir anlaşma hükmünden kaynaklanmamakta, dolaylı şekilde Ortaklık Konseyi'nin yetki ve görev alanlarından çıkmaktadır. Ortaklığın kendi görevlerini yerine getirebilmesi açısından hukuki kişiliğe sahip olmasının zorunlu olduğu belirtilmektedir¹⁹⁴.

Ortaklığın uluslararası hukuk niteliği kuramsal olarak bu şekilde açıklanmış olsa da, bu açıklama tarzının pratik anlamı ve önemli bir fonksiyonun olmadığı belirtilmektedir. Bu görüşün ileri sürülme nedeni olarak şunlar belirtilmektedir. İlk olarak, Ortaklık Konseyi'nin dış (üçüncü kişilere) ilişkilere yönelik, ortaklık adına hareket etme yetkisine sahip olmadığı konusu vurgulanmakta ve ortaklığın yetkisi, sadece ortaklığın gelişimi ve uygulanması açısından taraflar arasındaki iç ilişkide söz konusu olabilmektedir. Ankara Anlaşması'nda, Ortaklık Konseyi'ne üçüncü kişiler karşısında anlaşma imzalama vb. yetkiler verilmemiştir. Bu temsil yetkisinin olmamasının sonucu olarak Ortaklık, üyeleri adına hareket edebilecek, işlem yapabilecek bağımsız bir uluslararası hukuk kişisi olarak ortaya çıkmamaktadır. Ortaklık ilişkisi anlamında asıl sorumluluğa Topluluk ve Topluluğa üye Devletlerle, Türkiye sahiptir. İkinci bir neden olarak, Ankara Anlaşması'nın 23. Md.'de belirtilen Ortaklık Konseyi'nde kararların oybirliği ile alınması gösterilmektedir. Üçüncü bir neden olarak, Ortaklığın klasik uluslararası örgütlenmelerden farklı olarak kendi

¹⁹³ Can-Özen, op. cit., s. 76.

¹⁹⁴ Ibid, s. 82.

teşkilatlanmasının ve bütçesinin bulunmaması gösterilmektedir. Bununla beraber, bu sayılan nedenlerin bile ortaklığın uluslararası hukuk kişiliğini tümüyle reddetmeye yeterli olmadığı belirtilmektedir¹⁹⁵.

Türkiye-AT Ortaklığının kurumsal yapılanması, Avrupa Toplulukları'nın üçüncü Devletlerle kurduğu ortaklık ilişkileriyle kurumsal anlamda büyük benzerlikler taşımaktadır. Ortaklık organlarının “akit tarafların karşılıklılığı” ve “kurumsal yapının özerkliği” gibi ayırıcı özellikleri, Türkiye ile Topluluk arasındaki ortaklık ilişkisi açısından da söz konusudur. Ankara Anlaşması, tarafların sayısının fazlalığına rağmen çok taraflı anlaşma olarak değil de karma anlaşma olarak değerlendirilmektedir. Bunun nedeni de Topluluğun, Türkiye karşısında tek bir akit taraf olarak temsil edilmesinde yatmaktadır. Bu da taraflar arasında bir eşitliğin olması anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, birbirinden bağımsız iki ayrı hukuk kişiliğinin bulunması, bunların eşit bir şekilde temsiline ve kararların her iki tarafın onayı ile alınmasına karşılıklılık denilmektedir. Ortaklığın iki taraflı yapılanması ise anlaşmanın kurumsal yapılanmayı düzenleyen maddelerinden anlaşılmaktadır. Ortaklık kurumları anlaşmaya taraf olanlardan oluşmakta, başkanlık dönüşümlü olarak yapılmakta ve kararlar oybirliğiyle alınmaktadır. Bu bağlamda, ortaklığın kurumsal yapılanması bir özerkliğe de sahip olsa, ortaklığın esasını AB hukuk düzeni oluşturmakta ve akit taraflar ortaklık organlarının çalışmaları ve kararlarında AB hukuk düzenini ve gelişimini esas almak zorundadırlar¹⁹⁶.

Genel ve soyut anlamda değerlendirildiğinde, ATAD'nın da *Re Aid For Turkey*¹⁹⁷ kararında belirttiği gibi Ankara Anlaşması ile hedeflenenlerin gerçekleştirilebilmesi Ortaklık Konseyi'nin tasarruflarına bağlı bulunmaktadır. ATAD'nın da belirttiği gibi, Ankara Anlaşması'nın çerçeve nitelikte bir anlaşma olması nedeniyle, Ortaklık Konseyi'nin tesis edeceği tasarruflar sonucunda Anlaşma hükümleri

¹⁹⁵ Ibid, ss. 82- 83.

¹⁹⁶ Ibid, ss. 83-84.

¹⁹⁷ C-204/86, Greece-EC Council (Re: Aid for Turkey), 1988.

bağlayıcı nitelik kazanmakta ve Anlaşma'nın uygulanması Ortaklık Konseyi aracılığıyla gerçekleştirilmektedir¹⁹⁸.

2.2. Ortaklığın Tali Organları

2.2.1. Ortaklık Komitesi

Ankara Anlaşması'nın 24. Md.'sinin üçüncü ve dördüncü bendlerine istinaden, Ortaklık Konseyi; *“Görevlerinde kendisine yardım edebilecek her komiteyi ve özellikle anlaşmanın iyi yürütülmesi için gerekli işbirliği devamlılığını sağlayacak bir komite kurmaya karar verebilir”*. Ortaklık Konseyi, *“bu komitelerin görev ve yetkilerini belirtir”*.

Ortaklık Konseyi, bu düzenlemelerin verdiği yetkiye dayanarak 01.12.1964 tarihinde tesis ettiği 3/64 sayılı karar ile Ortaklık Komitesi'ni kurmuştur. Ortaklık Konseyi ile benzer bir yapıya sahip olan Ortaklık Komitesi, Ortaklık Konseyi'nin gündemini hazırlamakta ve Ortaklık Konseyi'nin kararları doğrultusunda ortaklık mevzuatına uygun bir biçimde teknik sorunlar üzerinde çalışmalar yapmaktadır¹⁹⁹.

Bu hükümlerden ve ifadelerden de anlaşılacağı gibi karar alma yetkisi bulunmayan Ortaklık Komitesi'nin genel anlamdaki görevi, yürüttüğü çalışmalar doğrultusunda Ortaklık Konseyi'ne yardımcı olmaktır.

Ortaklık Komitesi, Ortaklık Konseyi'nin çalışmalarının hazırlık aşamasını oluşturan siyasi bir yapılanma olarak da değerlendirilmekte ve bu çerçevede Türkiye-AT kurumsal yapılanması içinde merkezi bir rol oynadığı belirtilmektedir²⁰⁰.

Ortaklık Komitesi'nde de tıpkı Ortaklık Konseyi'nde olduğu gibi bir tarafta Türkiye diğer taraf da Topluluk yer almaktadır. Topluluk tarafında üye Devlet, Konsey

¹⁹⁸ Enver Bozkurt-Mehmet Özcan-Arif Köktaş, **Avrupa Birliği Hukuku**, 2. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd.Şti., ss. 353-354.

¹⁹⁹ Reçber, “Türkiye- Avrupa Birliği...”, op.cit., s. 27.

²⁰⁰ Can- Özen, op. cit., s. 108.

ve Komisyon temsilcileri bulunmaktadır. Türkiye tarafında da AT bünyesindeki temsilciliğinden daimi temsilci yardımcısı bulunmaktadır.

2.2.2. Karma Parlamento Komisyonu

Karma Parlamento Komisyonu Ankara Anlaşması'nın 27. Md.'si uyarınca, Ortaklık Konseyi tarafından 14.05.1965 tarihli Avrupa Parlamentosu, 22.06.1965 tarihli TBMM kararı, 14.07.1965 tarihli Cumhuriyet Senatosu kararları göz önünde bulundurularak, 17.09.1965 tarihinde tesis edilen 1/65 sayılı kararı ile kurulmuştur.

Karma Parlamento Komisyonu; TBMM'nin ve AP'nun eşit sayıdaki üyelerinden meydana gelmektedir. Her iki heyet üyeleri, toplantılarda kendilerini temsilen, yerlerini başkalarına bırakabilirler.

Karma Parlamento Komisyonu; Ankara Anlaşması'nın işleyişine ilişkin sorunları incelemekle görevlidir. Komisyon, Ortaklık Konseyi'nin, TBMM ve AP başkanlarına iletacağı yıllık raporu değerlendirmekte, TBMM veya AP tarafından verilen yetki çerçevesinde her türlü konuda inceleme yapabilmektedir.

Karma Parlamento Komisyonu, denetim görevinin dışında yetkili olduğu alanlarda, TBMM'ne ve AP'na tavsiye kararları sunabilir. Bu tavsiye kararlarının hem TBMM heyeti üyelerinin, hem de AP heyeti üyelerinin çoğunluğunun oyları ile alınmış olması gerekir. TBMM ve AP bu tavsiye kararlarını kendi iç tüzüklerine uygun bir şekilde işleme koyarlar.

2.2.3. Gümrük İşbirliği Komitesi

Ankara Anlaşması'nın 24. Md.'sine dayanarak Ortaklık Konseyi tarafından, 15.12.1969 tarihli ve 2/69 sayılı karar ile ortaklık mevzuatının gümrüklere ilişkin düzenlemelerinin usulüne uygun olarak yürütülmesinden sorumlu olan ve bu bağlamda

taraflar arasında işbirliğini sağlayan teknik nitelikte Gümrük İşbirliği Komitesi oluşturulmuştur²⁰¹.

2/69 sayılı Ortaklık Konseyi kararının 2. Md.'si uyarınca, Gümrük İşbirliği Komitesi'nin görevi; Ortaklık anlaşmasının gümrüklere ilişkin hükümlerinin doğru ve standart bir şekilde uygulanması amacıyla taraflar arasında idari işbirliğini tesis etmek ve Ortaklık Komitesi'nin gümrükler alanında kendisine verebileceği her türlü diğer görevi yerine getirmektir.

Karar alma yetkisi bulunmayan Gümrük İşbirliği Komitesi, yetkisi dahilindeki konulara ilişkin yapmış olduğu çalışmalardan Ortaklık Komitesi'ni bilgilendirmektedir.

2.2.4. Gümrük Birliği Ortak Komitesi

Gümrük Birliği Ortak Komitesi, Ankara Anlaşması'nın 24. Md.'sine uygun olarak, Ortaklık Konseyi tarafından 1/95 sayılı kararın 52. Md.'si uyarınca tesis edilmiştir.

Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin görevi; yetkilendirildiği alanlar itibarıyla bilgi ve görüş alışverişini gerçekleştirmek, Ortaklık Konseyi'ne tavsiyelerde bulunmak ve Gümrük Birliği'nin iyi işleyişini sağlamak için görüş bildirmektir. Bunun dışında, Türkiye ile AT arasında 1/95 sayılı kararın uygulanmasına ilişkin yaşanan güçlükler Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nde görüşülmektedir.

Gümrük Birliği Ortaklık Komitesi tarafların temsilcilerinden oluşmakta, yetkilendirildiği alanlar itibarıyla görevlerini yerine getirmek amacıyla ayda en az bir kez toplanmaktadır. Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararı ile Gümrük Birliği Ortak Komitesi'ne verdiği genel nitelikte pek çok görev bulunmaktadır²⁰².

²⁰¹ Reçber, "Türkiye- Avrupa Birliği...", op.cit., s. 30.

²⁰² Bu görevler hakkında geniş bilgi için bkz. Reçber, "Türkiye- Avrupa Birliği...", op.cit., ss. 31-36; Can-Özen, op. cit., ss. 118-120.

2.2.5. Ortak Danışma Komitesi

Türkiye-AT Ortak Danışma Komitesi, Ankara Anlaşması'nın, Türkiye ile AT arasında ekonomik ve sosyal alandaki işbirliğinin ve temasların kolaylaştırılmasını öngören 27. Md.'si uyarınca tesis edilen ve AB Ekonomik ve Sosyal Komitesi'nin 18 üyesi ile Türkiye'den çeşitli ekonomik ve toplumsal çıkar gruplarını temsil eden 18 üyenin bir araya geldiği bir komitedir.

Ortak Danışma Komitesi'nin, tarafların ekonomik ve sosyal çevreleri arasında iletişim ve yakınlaşmayı sağlamak, Türkiye-AB ilişkilerinde kendi görev alanıyla ilgili raporlar hazırlamak, Türkiye-AB entegrasyon sürecini kolaylaştırmak gibi görevleri bulunmaktadır. Türkiye-AT Ortak Danışma Komitesi yılda üç defa toplanmaktadır.

2.3. Ortaklık Konseyi'nin Görev ve Yetkileri

Türkiye-AT ortaklığının temel organı niteliğinde olan Ortaklık Konseyi, öngörülen amaçların gerçekleştirilebilmesi için bazı görev ve yetkilerle donatılmıştır. Ortaklık Konseyi'nin görev ve yetkilerinin kapsamı, genel olarak Ankara Anlaşması'nın 22. ve 25. Md.'lerinde, özel olarak da anlaşmanın ve protokollerin çeşitli maddelerinde belirtilmiştir.

Türkiye ile AT arasında oluşturulan ortaklık ilişkisinin, ortaklık mevzuatı uyarınca yoğunlaştırılması yetki kullanma yetkisinin kullanılmasıyla mümkün olmaktadır. Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinin 1. Prg'ında belirtildiği gibi, Ortaklık Konseyi'nin anlaşmada belirtilen amaçları gerçekleştirilebilmesi açısından, Anlaşmanın öngördüğü hallerde karar alma yetkisi vardır. Akit taraflarında, Ortaklık Konseyi tarafından alınan kararların yerine getirilebilmesi açısından gerekli tedbirleri alma yükümlülükleri bulunmaktadır. Aynı zamanda, Ortaklık Konseyi'nin yararlı tavsiyelerde bulunma yetkisi de vardır. Belirtmek gerekir ki, Türkiye-AT Ortaklık

Konseyi herhangi bir AT ticaret anlaşması ile yaratılan en güçlü Ortaklık Konseyi olarak değerlendirilmektedir²⁰³.

Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinin 2. Prg'ı uyarınca Ortaklık Konseyi'nin, anlaşmanın hedefleri doğrultusunda, ortaklık rejimi sonuçlarını belli aralıklarla inceleme yetkisi de bulunmaktadır. Bu bağlamda Ortaklık Konseyi, ortaklık ilişkisini yeterli bulmazsa, Ankara Anlaşması uyarınca kendisine tanınan yetkiler çerçevesinde hareket ederek, bu anlaşmada öngörülen hedeflere ulaşılabilmesi konusunda gerekli önlemleri alabilmektedir. Ortaklık Konseyi'ne tanınan bu inceleme yetkisi, Ankara Anlaşması'nın dönemleri itibarıyla da farklılıklar taşımaktadır. Hazırlık dönemi itibarıyla, sadece görüş alışverişi kapsamında değerlendirilen bu yetki, geçiş ve son dönem itibarıyla daha geniş bir şekilde benimsenmiştir²⁰⁴.

Türkiye-AT arasındaki ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi ve derinleştirilmesi, ortaklık mevzuatından kaynaklanan yetki kullanma yetkisinin kullanımıyla söz konusu olmaktadır. Kural olarak Ortaklık Konseyi, sadece ortaklık mevzuatında belirtilen alanlarda yetkilidir. Fakat, Ortaklık Konseyi'nin Anlaşmada öngörülen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi açısından geniş bir takdir alanının bulunması nedeniyle, Anlaşmanın genel ve belirsizlik içeren ifadelerini AB hukuk düzeninin genel ilkeleri doğrultusunda somut bir içerik kazandırması anlamında yetki kullanması söz konusu olabilmektedir. Bu yetkinin kaynağını, Ankara Anlaşması'nın çerçeve bir Anlaşma olması oluşturmakta ve bu çerçevede ayrıntıların düzenlenmesi genel anlamda Ortaklık Konseyi'ne bırakılmaktadır. Ortaklık Konseyi de sahip olduğu bu yetkiyi AB hukuk düzeninin esaslarına göre belirleyip, uygulayacaktır²⁰⁵. Bu yetkilerin kullanılması da sınırsız bir nitelik taşımamalı, Ankara Anlaşması'nın amaçları doğrultusunda ve bu amaçlara zarar vermeyecek nitelikte olmalıdır.

Ankara Anlaşması esas olmak üzere, Türkiye-AT arasında akdedilen protokoller ve ortaklık mevzuatını oluşturan diğer düzenlemelerde, Ortaklık Konseyi'ne karar alma

²⁰³ Steve Peers, "Living in Sin: Legal İntegration Under the EC-Turkey Customs Union", **European Journal of International Law**, No: 7/3, 1996, pp, 411-430.

²⁰⁴ Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op.cit., s. 22.

²⁰⁵ Can-Özen, op. cit., s. 91.

ve tavsiyelerde bulunma konusunda yetki tanınmıştır²⁰⁶. Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinin 3. Prg.'ında²⁰⁷ Ortaklık Konseyi'ne genel nitelikte bir yetki de tanınmıştır. Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinin 3. Prg.'ı, anlaşmadan doğabilecek bir boşluğun doldurulması konusunda, yetki kullanma yetkisinin nasıl ve ne şekilde kullanılacağını düzenlemektedir. Hüküm, Anlaşmanın amaçlarından birine ulaşılması açısından, Anlaşmada gerekli olan yetki öngörülme bile, Ortaklık Konseyi'nin uygun kararları alabileceğini düzenlemektedir. Ancak, Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinin 3. Prg.'ının bu şekliyle açık olduğunu söylemek güçtür. Hükümün bu niteliği ile açık olmamasının nedeni, *“akit tarafların bir ortak davranışı gerekli gördüğü takdirde”*, ifadesinde aranması gerekmektedir. Bu hüküm uyarınca, ortak davranışı gerekli gören kurum ve süjeler açık bir şekilde düzenlenmemiştir. Bununla beraber bu düzenleme uyarınca, akit tarafların ortak eyleme geçme konusunda irade bildiriminde bulunmaları ve uzlaşmaları gerekmekte, ancak bu bağlamda Ortaklık Konseyi yetki kullanabilmektedir²⁰⁸.

Ortaklık Konseyi tarafından kullanılan bu yetkinin Ankara Anlaşması'nın amaçları doğrultusunda kullanılması gerekmektedir. Anlaşmadan kaynaklanan boşlukların doldurulması bağlamında değerlendirilebilecek bu yetki sınırsız bir nitelik taşımayıp, çerçevesini ve sınırını Ankara Anlaşması çizmektedir.

Ortaklık Konseyi Anlaşmada açıkça yetkilendirilmemiş olsa dahi, Anlaşmada öngörülen amaçlara ulaşılması bakımından gerekli görülen kararları tesis edebilecektir. Bu durum, Ortaklık Konseyi'ne ön yetki verilmesi şeklinde değerlendirilmektedir²⁰⁹. Bu geniş kapsamlı yetki verilmesi şeklinde değerlendirilebilecek hukuki durum sınırlı yetki ilkesinin ihlal edilmemesi anlamına gelmekle beraber, bu ilkeyi önemli oranda esnekleştirdiği belirtilmektedir²¹⁰. Bu yetkinin niteliğine ilişkin farklı görüşlerde mevcuttur. Bir görüşe göre, Anlaşmanın ilgili hükmü ile amacın, sadece Anlaşmadan

²⁰⁶ Bu konuda daha geniş bir değerlendirme için bkz, Ibid., ss. 91-96.

²⁰⁷ Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinin 3 Fkr.'sı şu şekildedir;

“Geçiş döneminin başlaması ile, Ortaklık rejiminin gerçekleşmesi yolunda Anlaşma amaçlarından birine ulaşmak için akit tarafların bir ortak davranışı gerekli görmesi durumunda, Anlaşma bunun için davranış yetkisini öngörmezse bile, Ortaklık Konseyi uygun kararlar alır”.

²⁰⁸ Reçber, “Türkiye-Avrupa Birliği...”, op.cit., s. 22-23.

²⁰⁹ Günüşür, “Ortaklık Antlaşmaları ve...”, op. cit., s. 284.

²¹⁰ Can-Özen, op. cit., ss. 94-95.

doğan hukuki boşlukların giderilmesi olmadığı, aynı zamanda gerekli görülen durumlarda, Anlaşmada değişiklik yapılmasına yönelik bir yetkiyi de içerdđiğiyönündedir²¹¹. Buna karşı çıkan görüş ise, bu belirtilen yetkinin Anlaşmada değişiklik yapılmasını da içerecek şekilde yorumlanmasının ortaklık rejiminin uygulanmasından ziyade, değiştirilmesini beraberinde getireceğini, bu nitelikte bir değerlendirmenin ise “Ortaklık rejiminin gerçekteşmesi yolunda... Ortaklık Konseyi uygun kararlar alır”, ifadesiyle uyuşmadığını belirtmektedir²¹².

Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinin 1. Prg.'ı, Ortaklık Konseyi'nin yetki kullanma yetkisine sahip olduğu alanlarda yaralı tavsiyelerde bulunabilmesini de düzenlemektedir. Burada eleştirilecek nokta ise, Ortaklık Konseyi'nin tavsiyede bulunma yetkisinin yararlılık ilkesiyle sınırlandırılmasıdır²¹³.

2.4. Ortaklık Hukuku Kurallarının AB Hukuk Düzeninde Geçerliliği

Uluslararası Anlaşmalar AB hukuk düzeninin bir başka kaynağını oluşturmakta ve AT Kurucu Andlaşması'nın 300. Md.'sinin 5. ve 6. Prg.'ları gereğince, Topluluğun taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ve bu anlaşmaların uygulanmasına ilişkin organ kararlarının, AB hukuk düzeninin birincil kaynaklarına aykırı nitelikte olmaması gerekmektedir.

Topluluk tarafından akdedilen uluslararası anlaşmalar, sadece Topluluk ve akit taraflar arasında hak ve yükümlülükler yaratmamakta, aynı zamanda AB hukuk düzeninin de bir parçasını oluşturmaktadır. Bunun hukuksal ifadesi de AT Kurucu Andlaşması'nın 300. Md.'nin 7. Prg.'ında yer almaktadır; “*Bu maddede belirlenen koşullara göre yapılan anlaşmalar, Topluluk kurumlarını ve üye Devletleri bağlar*”. ATAD'da; “Hagemann”²¹⁴ davasına ilişkin vermiş olduğu kararda, Topluluk tarafından akdedilen anlaşmaların usulüne uygun bir şekilde yürürlüğe girmesiyle, Topluluk

²¹¹ Günuğur, “Ortaklık Antlaşmaları ve...”, loc. cit.

²¹² Can-Özen, op. cit., s. 95.

²¹³ Reçber, “Türkiye- Avrupa Birliği...”, op.cit., s. 23.

²¹⁴ C-181/73, Haegemann-Belgian State, 30.04.1974.

tarafından yapılacak herhangi bir uygulama işlemine gerek duyulmaksızın, AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturduğunu belirtmiştir²¹⁵.

Topluluğun akdettiği uluslararası anlaşmaların, AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturmasından dolayı, üye Devletler, Türkiye-AT Ortaklığı hükümlerini uygulama yükümlülüğündedirler. Bunların uygulanabilirlik kazanmaları açısından üye Devletlerin iç hukuklarında ayrıca bir düzenleme yapmalarına gerek bulunmamaktadır.

Bu bağlamda, ortaklık hukuku kurallarının üye Devletlerin iç hukuklarına etkisi bakımından, yetki alanları arasındaki farklılıktan dolayı bir ayırımın yapılması gerektiği belirtilmektedir. Söz konusu uluslararası anlaşmanın, üye Devletlerin hukuk düzenlerinde AB hukuk normu olarak geçerliliği, yalnızca Topluluğun yetki alanını kapsayan anlaşma hükümleri anlamında söz konusudur. Üye Devletlerin bağımsız bir şekilde yetki alanına giren anlaşma hükümlerinin, AB hukuku kapsamında değerlendirilmemesi gerektiği belirtilmektedir. Söz konusu bu yükümlük AT Kurucu Andlaşması'nın 10. Md.'sinde²¹⁶ düzenlenen Topluluğa sadakat yükümlülüğünden kaynaklanmaktadır²¹⁷.

Topluluğun taraf olduğu uluslararası anlaşmalar, AB hukuk düzeninde doğrudan uygulanmakla beraber, yöneldiği muhatapları açısından her zaman doğrudan etkili de olmayabilirler. Bir anlaşma hükmünün doğrudan etkili olabilmesi için ATAD'na göre şu niteliklerin bulunması gerekmektedir: ilgili hükmün kesin ve açık bir yükümlülük getirmesi, ikinci olarak da söz konusu yükümlülüğün uygulanabilmesinin üye Devletler tarafından bir önlemin alınmasına bağlı olmamasıdır.

²¹⁵ Can/ Özen, op. cit., s. 311.

²¹⁶ AT Kurucu Andlaşması'nın 10. Md.'si şu şekildedir.

Üye Devletler, bu Andlaşma'dan veya Topluluk kurumlarının tasarruflarından doğan yükümlülüklerinin yerine getirilmesini sağlayacak genel ve özel nitelikteki tüm önlemleri alırlar. Üye Devletler, Topluluğun görevini yerine getirmesini kolaylaştırırlar.

Üye Devletler, bu Andlaşma'nın amaçlarının gerçekleşmesini tehlikeye koyabilecek nitelikteki tüm girişimlerden kaçınırlar.

²¹⁷ Can-Özen, op. cit., s. 312.

ATAD, anlaşmalar açısından belirlediği niteliği, daha sonraki tarihli kararlarında²¹⁸ Ortaklık Konseyi kararlarını da içerecek biçimde genişletmiştir. ATAD, bir çok kararında, Ortaklık Konseyi kararlarının, Ortaklık Anlaşması gibi yürürlüğe girdiği tarihten itibaren AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturduğunu belirtmiştir. Ortaklık Konseyi kararlarının geçerlilik kazanabilmeleri açısından da Topluluk tarafından ayrı bir işlemin tesis edilmesine gerek yoktur. Bunun gerekçesi, Ortaklık Konseyi kararlarının Ankara Anlaşması'nın uygulanmasını sağlamak üzere tesis edilmesi ve bu nedenle Ankara Anlaşması'yla doğrudan bağlantısının bulunmasıdır.

Ortaklık Konseyi kararları, herhangi bir aracı tasarruf ya da uygulama işlemine gerek olmadan AB hukuk düzeninde doğrudan etkili olacağından dolayı, bu bağlamda Topluluk organları ve üye Devletler, Ortaklık Konseyi kararlarının AB hukuk düzeninde geçerliliğini başka bir tasarrufa bağlı kılamazlar. Bu özellikten dolayı, Ortaklık Konseyi kararları bireylere yönelik doğrudan etkili hukuk normları tesis ettiğinden, bireyleri hak sahibi yapmakta ve bireylere yükümlülük getirebilmektedir²¹⁹.

2.5. Ankara Anlaşması'nın Uygulanmasında Ortaklık Konseyi Kararlarının Hukuksal Etkisi

Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinde Ortaklık Konseyi'nin hukuki tasarrufları da belirtilmiştir. Bunlar; kararlar ve amaca uygun nitelikte değerlendirilen tavsiyelerdir. Ortaklık Konseyi'nin karar alma yetkisine dayanarak tesis etmiş olduğu kararlar, anlaşmayı akdeden taraflar açısından bağlayıcılık taşımaktadır. Eğer Ortaklık Konseyi tarafından alınan kararların, uygulamaya girebilmesi açısından aracı bir tasarrufa gereksinim duyuluyorsa, bu takdirde anlaşmayı akdeden tarafların Ankara Anlaşması'nın 7. ve 22. Md.'leri uyarınca gerekli işlemleri yapma zorunlulukları bulunmaktadır²²⁰.

²¹⁸ Buna ilişkin bkz. C -188/91, Deutsche Shell AG- Hauptzallant Hamburg, 21.01.1993, C-192/89, S.Z. Sevince- Staatssecretaris Van Justitie, 20.09.1990.

²¹⁹ Can-Özen, op. cit., s. 316.

²²⁰ Ibid., s. 293.

Ortaklık Konseyi tarafından alınan kararlara akit taraflar açısından uyulması zorunluluk taşımaktadır. Bu bağlamda, gerek anlaşma hükümleri, gerekse Ortaklık Konseyi kararları yalnızca akit taraflar bakımından değil, aynı zamanda onların uyrukları açısından da bağlayıcılık taşımakta ve bu durum ATAD kararlarında da belirtilmektedir. AT Kurucu Andlaşması ve bu andlaşmanın 300. Md.'si doğrultusunda yapılan ortaklık anlaşmalarının uluslararası hukuk anlamında yeni bir hukuk düzeni yarattığı ve bu düzenin sùjelerinin de yalnızca Devletlerden oluşmadığı, onların uyrukları olan gerçek ve tüzel kişileri de kapsadığı belirtilmektedir²²¹.

Ortaklık Konseyi'nin asli mevzuata dayanarak tesis ettiği işlemler belirli unsurları taşımaları halinde doğrudan uygulanabilirlik kabiliyetine sahip olmaktadır. Bu unsurlar; ilgili işlemlerin şekil veya esasa ilişkin sakatlık içermemeleri ve ortaklık mevzuatı uyarınca AT organlarının ve/veya akit tarafların aracı tasarrufuna gereksinim duyulabilmesi hali saklı kalmak kaydıyla, doğrudan uygulanabilirlik özelliğine sahip olabilmektedirler. Türeme normların derhal uygulanabilir veya programsal nitelikte olması halinde ise, taraf Devletlerin ulusal hukuklarında, dolayısıyla AB hukuk düzeninde edinim ve yüküm yaratabilmesi için, o hukuk düzeninde gerekli aracı tasarruf veya tasarrufların kullanılması şartı söz konusudur. Burada şu da belirtilmelidir ki, akit taraflar ve AT yetkili organları gerekli tasarruflarda bulunmakla yükümlüdürler. Gereklilik oluşturan tasarrufların yerine getirilmemesi sorumluluk ihlali sonucunu doğurmaktadır²²².

ATAD tarafından, Ortaklık Konseyi kararlarının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, AB hukuk düzenin bir parçasını oluşturduğu çeşitli kararlarda belirtilmiştir. Buna ilişkin olarak ATAD, Salih Zeki Sevince davasına ilişkin olarak vermiş olduğu 20.09.1990 tarihli C-192/89 Sayılı ön kararının 9 no'lu prg.'nda, Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan uygulanabilir nitelikte olduğuna karar vermiştir. ATAD'nın, Salih

²²¹ Günuğur, "Ankara Anlaşması'nın Hukuksal...", op. cit., s. 56.

²²² Mehmet Genç, "Türkiye- AT Ortaklık Mevzuatında Uyuşmazlıkların Çözümü", **Prof.Dr. Nurhan Akçalı'ya Armağan**, Bursa 2000. s. 129.

Zeki Sevince davasına ilişkin vermiş olduğu ön kararının 9 No'lu Prg'ında²²³; Ortaklık Konseyi kararlarının uygulanmasını sağladıkları Anlaşma ile doğrudan ilişkili olmaları nedeniyle aynen Anlaşmada olduğu gibi, yürürlüğe girdikleri tarihten itibaren AB hukuk düzeninin bir unsuru olduğu belirtilmiştir²²⁴. ATAD tarafından sonraki tarihlerde de bu doğrultuda kararlar verilmiştir.

Ortaklık mevzuatının, AB hukuk düzeninin bir parçası olmasından dolayı, bu hukuk düzeninin özellikleri bağlamında, Ortaklık Konseyi'nin doğrudan uygulanabilir nitelikteki kararlarının ulusal hukuktan üstünlüğü sonucu doğmaktadır. Doğrudan uygulanabilirlik anlamında, bu tasarrufların yürürlüğe girebilmesi açısından ulusal hukuklar da bir aracı tasarrufun tesis edilmesine gerek bulunmamaktadır. Doğrudan uygulanabilir nitelikte hüküm olarak değerlendirilmenin şartı ise, ATAD tarafından 30.09.1987 tarihinde tesis edilen C-12/86 sayılı Meryem Demirel kararında somutlaştırılmıştır. Bu kararın 14. No'lu Prg.'ında, AT'nun üçüncü Devletlerle akdettiği bir anlaşma hükmünün, anlaşmanın amacı ve niteliği göz önüne alındığında, uygulanması bakımından ek önlem alınmasını gerekli kılmayacak kadar kesin ve açık olması halinde doğrudan uygulanabilir nitelikte olduğu belirtilmektedir. Bu belirtilen ölçüt, Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan etkiye sahip olup olmadıklarını belirlemek için de kullanılmaktadır²²⁵.

ATAD tarafından 16.12.1990 tarihinde tesis edilen C-237/91 sayılı Kuş kararıyla da, Ortaklık Konseyi kararlarının geçerliliği bir kez daha belirtilmiş olmaktadır. ATAD, böylece Türkiye-AT Ortaklık Konseyi'nin 2/76 ve 1/80²²⁶ sayılı kararlarına yönelik olarak, Ortaklık Konseyi kararlarının ilgili Devletleri bağlayıcı etkisini belirtmiştir.

²²³ “Divan aynı zamanda, uygulamaya koydukları anlaşma ile doğrudan bağlantılı olmaları nedeniyle, Ortaklık Konseyi kararlarının da, aynen anlaşma'da olduğu gibi, yürürlüğe girdikleri tarihten itibaren Topuluk hukuk düzeninin bir parçası oluşturduğunu kararlaştırmışlardır”.

²²⁴ Reçber, “Türkiye- Avrupa Birliği...”, op.cit., ss. 24-25.

²²⁵ Ibid., s. 29.

²²⁶ Ortaklık Konseyi'nin 2/76 sayılı kararının kapsamını, işgücü piyasasında aktif olarak bulunan Türk uyruklu işçilerin oturma ve çalışma hakları oluşturmaktadır. Bu karara göre, üye Devletlerden birinde yasal olarak beş yıl çalışan bir Türk işçisinin kararın 2/b Md.'sine göre, “kendi seçtiği her işte bir ücret veya maaş akdine bağlı olarak serbestçe çalışma hakkına” sahip olabilmektedir. 1/80 sayılı karar ise 2/76 sayılı kararın tamamlanarak genişletilmesidir.

Anlaşmaya taraf olan Devletlerin uyrukluğundaki gerçek ve tüzel kişilerde hak sahibi olarak bu kararlara istinaden, içerikleri doğrultusunda talepte bulunabileceklerdir²²⁷.

Sonuç olarak, Anlaşma hükümleri ve Ortaklık Konseyi kararları, yalnızca akit taraflar bakımından değil, aynı zamanda onların uyrukları bakımından da bağlayıcı nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda yaratılan hukuk düzeni yalnızca Devletleri değil, aynı zamanda kişileri de bağlamakta, haklar sağlamakta ve yükümlülükler getirmektedir.

3. GÜMRÜK BİRLİĞİ

3.1. Gümrük Birliği'nin Kapsamı

Ankara Anlaşması'nın 10. Md.'sinin 2. Prg.'ı ile Katma Protokol hükümleri birlikte değerlendirildiğinde, Gümrük Birliği'nin²²⁸, Ankara Anlaşması'nın öngördüğü aşamalı entegrasyon modeline uygun biçimde bir gelişmeyi öngördüğü söylenebilir.

Gümrük Birliği süreç olarak aslen, 01.01.1996 tarihinde değil de, 01.01.1973 tarihinde başlayan bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Bu tarihte AT, Gümrük Birliği çerçevesinde üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirirken, Türkiye açısından bu süreç genel anlamda 12 yıl, istisnai nitelikte değerlendirilen ürünler açısından da 22 yılda gerçekleştirilmesi taahhüt edilmiştir. Bu bağlamda, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararı, Türkiye'nin yükümlülüklerini ne şekilde gerçekleştireceğine ilişkindir. Türkiye

²²⁷ Harun Gümrükçü, "Kuş Davası ve Bunun AT Üyesi Ülkelerdeki Türk Göçmenlerin Çalışma ve Oturma İzinleri Üzerindeki Etkileri", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Sayı: 164, s. 26.

²²⁸ Gümrüklerden, egemenlik olgusundan kaynaklanan haklardan dolayı bir Devlet tarafından ya da iki veya daha çok Devlet arasında anlaşmalarla yasal olarak sınırları belirlenmiş olan, bir mala sınır geçişinden dolayı konulan resmi harç ve vergiler anlaşılmaktadır. Avrupa ekonomik alanında gümrükler zaman içerisinde aşamalı bir şekilde kaldırıldığından dolayı, birlik bünyesinde ürünlerin sevkiyatı giderek gümrükten muaf tutulmuştur. Gümrüklerden muaf tutulma hukuki ifadesini, AET Kurucu Antlaşması'nın 9. Md.'sinin 1. Prg.'ında bulmuştur. Burada gümrüklerden muaf tutulma mal ticaretinin tümünü kapsamakta, aynı zamanda üye Devletler arasındaki ihracat ve ithalattaki gümrüklerin kaldırılmasının yanında, eş etkili resim ve harçların kaldırılmasını da içermektedir. Gümrük Birliği, serbest ticaret bölgesinden farklıklar taşımakta, anlaşmaya taraf Devletlerin üçüncü Devletlere karşı, ortak bir gümrük tarifesi uygulamasını da kapsamaktadır. Genel ve soyut olarak değerlendirildiğinde Gümrük Birliği, anlaşma tarafları arasında gümrüklerin kaldırılması ve ortak tarife düzenlemeleriyle nitelik kazanmaktadır. Bu unsurların Türkiye-AB arasındaki Gümrük Birliği ilişkilerinde tam olarak gerçekleşmemiştir. Harun Gümrükçü, "Türkiye-AB İlişkileri Bağlamında Gümrük Birliği'nin Değerlendirilmesi", **Türkiye- AB İlişkileri; Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, Ertan Efeğil- Mehmet Seyfettin Erol (der.), Ankara: Orion Yayınevi, s. 41.

ile AT arasındaki Gümrük Birliği'nin son döneminin yürürlüğe girmesi anlamına gelen 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararı, bu yükümlülüklerinin yerine getirilmesinin koşullarının Topluluk müktesebatına uyumdan geçtiğini de belirtmektedir²²⁹.

Bu süreçte Topluluk, sanayi ürünleri bakımından, Türkiye'ye karşı, gümrük vergilerini, ithalat ve ihracata yönelik her türlü uygulamayı, Katma Protokol'ün yürürlüğe giriş tarihinden önce 1971 yılı itibarıyla kaldırmış bulunmaktadır. Türkiye de 1973 yılından başlayarak ilke olarak 12 yıl içerisinde, aşamalı olarak Topluluğa karşı gümrük sıfırlamasına gitmeyi, aynı zamanda üçüncü Devletlere karşı uygulayacağı gümrük vergileri bakımından da, Topluluğun ortak gümrük oranlarına uyacağını belirtmiştir. Türkiye'nin de bu uygulamayı istisnai nitelikteki mallar dışında, 22 yıllık bir zaman diliminde en geç 1995 yılında tamamlaması gerekmektedir. Türkiye, Gümrük Birliği'nin oluşturulmasına yönelik olarak bu dönemde, gümrükler ve dış ticaret alanında, mevzuatını Topluluk düzenlemeleriyle uyumlulaştırmayı, geniş bir çerçevede rekabet hukuku alanında da hukuki düzenlemelerini, Topluluk mevzuatıyla uyumlu kılmak yönünde tedbirler almayı ve bunları uygulamaya koymayı taahhüt etmiştir²³⁰.

Genel ve soyut anlamda değerlendirildiğinde, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararının içeriği şu konulardan oluşmaktadır; serbest dolaşıma giren malların tanımı, Türkiye'nin AT ticaret politikasına uyumuna ilişkin düzenlemeler ve buna ilişkin uygulama kararları, fikri sınai ve ticari mülklerin korunmasına ilişkin esaslar, ortak gümrük tarifesine uyumla ilgili esaslar, Gümrük Birliği'nde rekabete ilişkin esaslar, ticari koruma araçlarına ilişkin özellikler, kararın kurumsal hükümleri, mevzuat uyumu ve yakınlaştırılmasına ilişkin hükümler ile uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin hükümler yer almaktadır²³¹.

²²⁹ Can Baydarol, "Tam Üyelik Sürecinde Topluluk Müktesebatına Uyum", **Yeni Türkiye**, Yıl: 6, Sayı: 35, 2000.

²³⁰ Arat, "Avrupa Birliği ile...", op. cit., ss. 600-601.

²³¹ Bu konuya ilişkin daha geniş değerlendirme için bkz., Arif Esin, "6 Mart 1995 ve 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı", **Süreç: Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye**, May-Haz-Tem-Ağu-Eyl. Özel Sayısı, Sayı: 17-18, ss. 299-303.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararı, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol hükümleri çerçevesinde alınmış bir karar olması nedeniyle, bu kararın yorumu anılan ortaklık anlaşmalarına uygun bir şekilde yapılmalı, ilgili kararın hiçbir hükmü, ortaklık rejimi çerçevesinde, Türkiye'nin haklarını daraltıcı bir şekilde yorumlanmamalı, aynı zamanda Topluluğun bir yükümlülüğünü ortadan kaldırıcı şekilde de değerlendirilmemelidir²³².

Ortaklık Konseyi kararının uygulanmasında, Katma Protokol uyarınca farklılık gösteren hükümler de göz önünde bulundurulmalıdır. Gümrük Birliği Kararı, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol hükümlerine uygun şekilde yorumlanmalı ve bu doğrultuda uygulanmalıdır.

Ankara Anlaşması ve Katma Protokol uyarınca, malların serbest dolaşımı ilkesinin taraflar arasında tam olarak uygulanmasını sağlamak amacıyla, ekonomik nitelikteki alanlardaki hukuki düzenlemeler bağlamında, Türkiye ile Topluluk arasında uyum öngörülmektedir.

Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararının 63. Md.'sinin 1. Prg.'na göre karar 31.12.1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kararın yürürlüğe girmesinin anlamı ise, Türkiye ile AT arasında, sanayi ürünlerinde Gümrük Birliği'nin 01.01.1996 tarihinden itibaren, Ankara Anlaşması, Katma Protokol ve 1/95 sayılı karar uyarınca tam olarak işlemeye başlaması bakımından herhangi bir sorunun bulunmadığı konusunda taraflar arasında anlaşmanın sağlanmış olması anlamına gelmektedir.

3.2. Gümrük Birliği Kararı'nın Hukuksal Sonuçları

Gümrük Birliği Kararı, 22.12.1995 tarihinde Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararıyla kabul edilmiştir. Gümrük Birliği Kararı, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'de öngörülen düzenlemeler doğrultusunda tesis edilmiştir. Zira, Ankara Anlaşması'nda da belirtildiği gibi ortaklığın son dönemi Gümrük Birliği'nden

²³² Arat, "Avrupa Birliği ile...", op. cit., s. 603.

oluşmaktaydı. Bu bağlamda, Gümrük Birliği Kararı'nın Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'de bir değişiklik meydana getirdiği söylenemez.

Gümrük Birliği Kararı, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'e istinaden tesis edildiğinden dolayı, ilgili düzenlemelerde açık olmayan kimi noktalar daha kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir. Bu bağlamda, danışma biçimleriyle ilgili hükümler, Ankara Anlaşması'nın ortaklığın karar ve çözüm sürecine ilişkin hükümlerini tamamlamakta ve belirsizlikleri giderici bir fonksiyon üstlenmektedir²³³. Bu da Gümrük Birliği Kararı'nın, ortaklık mevzuatında değişiklik getirmediğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Gümrük Birliği Kararı, Ortaklık Konseyi tarafından Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinin 1. Prg.'na dayanarak tesis edilen bağlayıcı nitelikte bir tasarruftur.

Ankara Anlaşması, Topluluk ile Türkiye arasında egemen eşitlik ilkesi temelinde akdedildiğinden bu Anlaşma Türkiye'nin, Topluluğun kurumsal yapılanmasına katılımı öngörmemekte ve bu bağlamda Topluluğun organları gibi ulusal üstü mekanizmalar yaratılamamaktadır. Fakat, burada belirtilmesi gereken istisna 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın yürürlüğe girmesinin Türkiye açısından Topluluğun kurumsal yapısına katılımının yolunu açtığıdır. Buna ilişkin hüküm, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın 60. Md.'sinde yer almaktadır. Madde itibarıyla, Türk uzmanlar, Gümrük Birliği'nin iyi işleyişinin sağlanabilmesi için gerekli olan durumlarda, Avrupa Komisyonu'nun yürütmeye ilişkin yetkilerini Gümrük Birliği'nin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlarda kullanmasına yardımcı olan bir dizi teknik komitenin çalışmalarına katılırlar. Teknik niteliklere sahip bu komitelerin listesi 9 sayılı ek kısmında yer almaktadır.

Gümrük Birliği Kararı'na ilişkin olarak değerlendirilebilecek bir tartışmada kararın, anlaşma olarak değerlendirilmesi bağlamında çıkmaktadır. Ortaklık Konseyi kararlarının uluslararası hukuk açısından niteliği ile ilgili olarak Ankara Anlaşması'nda açık bir hüküm bulunmaması özellikle, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararı öğretide

²³³ Tuğrul Arat, "Topluluk Karar Alma Mekanizması Çerçevesinde 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararının Sergilediği Özellikler, İhtilafların Çözümü ve ATAD Gümrük Birliği İlişkisi", Türkiye-Avrupa Topluluğu Derneği İstanbul Şubesi, Seminer, 7-8 Ekim 1995, İstanbul. Esbank Yayınları, Yayın No:6, Mart 1996, s. 94.

tartışmalara yol açmıştır²³⁴. Gümrük Birliği Kararı'nın bir anlaşma olarak değerlendirilmesi durumunda, 1982 Anayasası'nın 90. ve 104. Md.'leri, 244 ve 1173 sayılı yasaların ilgili düzenlemeleri uyarınca, onaylanması ve yürürlüğe sokulması gerekmektedir. Oysa bu tür bir tasarruf anlaşma olarak değerlendirilemeyeceği için, belirtilen düzenlemeler uyarınca onaylanması ve yürürlüğe sokulmasına da gerek bulunmamaktadır²³⁵.

Gümrük Birliği Kararı düzenlemelerinin, AT Kurucu Andlaşması'nın ilgili hükümlerinden etkilenmesi ve genel anlamda doğrudan uygulanma niteliğine sahip olmaları nedeniyle, ulusal yasama organlarının bu düzenlemelere aykırı nitelikte tasarruflarda bulunmaları ve ulusal yargı organlarının da bu kararın hükümlerini, bu düzenlemelere ilişkin uyuşmazlıklar konusunda karar tesis ederken dikkate almaları gerekmektedir²³⁶.

²³⁴ Bu görüşlerde ortak olarak, Ortaklık Konseyi'nin şimdiye kadar aldığı kararlar içerisinde 1/95 sayılı karara benzeyen bir başka karar bulunmadığı ve bu kararın Türkiye'yi uluslararası yükümlülük altına sokacağı belirtilmiştir. 1982 Anayasasının 15,16, 42 ve 92. Md.'leri uyarınca Ankara Anlaşması'nın üstünlüğüne dair bir anlam çıkarılamayacağından dolayı, kanun hükmünde olan bir anlaşmanın kurduğu Ortaklık Konseyi'nin tesis ettiği bütün tasarrufların niteliğine bakılmaksızın, Meclisin denetimi dışında bırakılmasının Anayasaya aykırılık taşıdığı ileri sürülmektedir. Öğretide hakim olan görüşten farklı olarak Gümrük Birliği kararının, Anlaşma olarak değerlendirilmesi hakkında bkz. Kemal Başlar, "Gümrük Birliği "Anlaşması"nın (1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın)Hukuksal Niteliği", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:4, No:1, Güz 2004, s. 151-198. Bu doğrultuda bir tartışma için bkz., Sevin Toluner, "6 Mart 1995 Tarihli Ortaklık Konseyi Kararı: Milletlerarası Hukuk Açısından Bir Değerlendirme", **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları**, 1. Baskı, İstanbul: Beta Basın Yayın Dağıtım AŞ, 2000, ss. 115-142.

²³⁵ Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op.cit., s. 42.

²³⁶ Kamuran Reçber, "Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerine Hukuksal Bir Bakış", **İş Güç Dergisi**, no: 4/2, 2002.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE - AT ORTAKLIK MEVZUATI İTİBARIYLA UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ

Türkiye ile AB (dolayısıyla AT, AAET, AKÇT) arasında kurulan ortaklık ilişkileri bir taraftan ortaklık mevzuatı hükümleri çerçevesinde yürütülmekte, diğer taraftan da 03.10.2005 tarihinde başlayan tam üyelik müzakereleri çerçevesinde etkin olarak yürütülmeye çalışılmaktadır. Bu yaşanan gelişmeler, Türkiye ile AB arasındaki hukuki ilişkinin boyutlarını oldukça genişletmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda pek çok alanda Türk hukuk sisteminin AB hukuk düzenine uyumu söz konusu olmakta ve bu doğrultuda gelişmeler kaydedilmektedir.

Türkiye ile AT arasındaki ortaklık mevzuatı ise yapısal özelliklerinden ötürü taraflar açısından sorun yaratma olasılığını barındırmaktadır. Bu çerçevede Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'sinde uyuşmazlıkların çözümü konusunda, bir yöntem belirlenmişse de söz konusu hükmün belirsiz ve soyut niteliğinden ötürü yeterli olduğu da söylenemez. Bu bağlamda, gerek gerçek kişiler gerekse tüzel kişiler bakımından ortaklık mevzuatı çerçevesinde tanınan hakların etkin kullanımı ve ortaya çıkabilecek hak ihlallerinin giderilmesi talebiyle, AB hukuk düzeninde yer alan diğer hukuk yollarının/dava türlerinin kullanılması da söz konusu olabilmektedir.

1. ANKARA ANLAŞMASI VE KATMA PROTOKOL İTİBARIYLA UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ

Türkiye-AT ortaklık mevzuatı yapısal niteliklerinden kaynaklanan belirsizlikler, yarattığı hak ve sorumlulukların çelişkili yapısı nedeniyle uygulamada taraflar arasında sorun yaratıcı niteliktedir. En önemli sorunları serbest dolaşım, AT'nun mali yükümlülükleri, teknik engeller, rekabeti bozucu unsurlar ve tarafların mevzuata ilişkin farklı yorumlarının oluşturduğu söylenebilir²³⁷.

²³⁷ Genç, "Türkiye- AT Ortaklık ...", op. cit., s. 132.

Türkiye-AT ortaklık mevzuatında, uyuşmazlıkların çözüm yöntemi Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'sinde²³⁸ yer almaktadır. Bu madde ile getirilen düzenleme genel bir nitelik ve belirleyicilik taşımaktadır. Bu madde bağlamında ifade edilen akit taraflar deyimi, üye Devletlerin oluşturduğu Topluluk ile Türkiye'yi kapsamaktadır. Topluluk üyesi Devletler aralarındaki uzlaşmaya dayanarak, uyuşmazlıkların çözümü konusunda Ortaklık Konseyi'ne başvuruda bulunabileceklerdir. Bu bağlamda, Topluluk üyesi Devletlerin herhangi bir uyuşmazlığa istinaden Ortaklık Konseyi'ne bireysel başvuruda bulunabilmelerinin mümkün olmadığı belirtilmektedir²³⁹.

Genel ve soyut olarak değerlendirildiğinde, 25. Md.'de anlaşma deyiminin geçmesine rağmen bu ifadenin lafzi sınırlamaları çerçevesinde kalınmayarak bunun Ankara Anlaşması, Katma Protokol, Gümrük Birliği Kararı ve buna ilişkin uygulama anlaşmalarını da içine alan ortaklık mevzuatı şeklinde anlaşılması gerekmektedir.

Ortaklık mevzuatına ilişkin ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümünü düzenleyen 25. Md. değerlendirildiğinde; hukuki ve siyasi olmak üzere iki tür çözüm yöntemi görülmektedir. Bu konuya ilişkin siyasi yöntemlere, hukuki yöntemlere göre öncelik tanındığı belirtilebilir²⁴⁰. Bu görüşe gerekçe olarak, ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü konusunda Ortaklık Konseyi'ne tanınan yetki gösterilmektedir. Ortaklık Konseyi'ne tanınan bu yetkinin siyasi nitelik taşıyan yönü ise tıpkı BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin veto yetkisinde görüldüğü gibi, Ortaklık Konseyi kararlarının da oybirliği ile alınması zorunluluğundan dolayı, uyuşmazlıkların çözümünün tarafların ortak uzlaşısına bırakılmasından kaynaklanmaktadır. Tıpkı BM

²³⁸ Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'si şu şekildedir:

1. Her Akit Taraf, Anlaşma'nın uygulama ve yorumu ile ilgili ve Türkiye'yi veya Topluluğu, Topluluk üyesi bir Devleti ilgilendiren her anlaşmazlığı Ortaklık Konseyi'ne getirebilir.

2. Ortaklık Konseyi anlaşmazlığı karar yolu ile çözebilir; keza anlaşmazlığı Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'na ve mevcut herhangi bir yargı merciine götürmeyi kararlaştırabilir.

3. Taraflardan her biri, kararın veya hükmün yerine getirilmesinin gerektirdiği tedbirleri almakla yükümlüdür.

4. Anlaşmazlık, işbu maddenin 2. fıkrasına göre çözülmemiş ise, Akit Tarafların geçiş dönemi ve son dönemde başvurabilecekleri tahkim ve sair yargı usulü yollarını, Anlaşma'nın 8.Md.'si uyarınca Ortaklık Konseyi düzenler.

²³⁹ Can/ Özen, op. cit., s. 122.

²⁴⁰ Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., s. 53.

Güvenlik Konseyi üyelerinden birinin veto yetkisini kullanarak sistemi işlemez hale getirebileceği gibi, Ortaklık Konseyi'nde de buna benzer bir yapı oluşabilmektedir.

Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'sinin 1. Prg.'ında belirtildiği gibi, Anlaşmanın yorumlanması ve uygulanması konusunda uyuşmazlık çıkması halinde, taraflar bunu Ortaklık Konseyi'ne götürebilmektedirler. İlgili maddeden de anlaşılacağı gibi, uyuşmazlığın Ortaklık Konseyi'ne sunulması çözümleneceği anlamına da gelmemektedir. Uyuşmazlık konusunda Ortaklık Konseyi'nin ortak bir karar alması gerekmektedir.

Genel ve soyut olarak 25. Md. değerlendirildiğinde, taraflar arasında çıkabilecek hangi tür uyuşmazlıkların Ortaklık Konseyi'ne sunulacağı konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. 25. Md.'nin genel ve soyut niteliğinden hareket eden bir görüşe göre, taraflar arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların hangilerinin Ortaklık Konseyi'ne götürüleceği konusunda kapsamlı bir düzenleme bulunmadığı belirtilmektedir²⁴¹. Ortaklık Konseyi'nde bir uyuşmazlığın değerlendirilebilmesi için akit taraflar arasında Anlaşmanın uygulanması veya yorumlanması konusunda farklı görüşlerin bulunması gerekliliğinden hareket eden diğer bir görüşe göre, uyuşmazlıklar konusundaki sınırlamayı, uygulama ve yorum farklılıklarının oluşturduğu belirtilmektedir²⁴².

Uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin 25. Md.'nin 1. Prg.'ında öngörülen siyasi çözüm yolunun sonuç vermemesi halinde, 25. Md.'nin 2. Prg.'ında belirtilen hukuki çözüm yöntemleri söz konusu olmaktadır. Ortaklık Konseyi'nin ilgili uyuşmazlığı ATAD ya da mevcut herhangi bir yargı organına götürebilme yetkisi bulunmaktadır. 25. Md.'nin 3. Prg.'ında tarafların uyuşmazlığın çözümüne ilişkin alınan kararlara ve önlemlere uyma yükümlülüğü belirtilmektedir. 25. Md.'nin 4.Prg.'ı ise, uyuşmazlıkların 2. Prg.'da belirtilen hukuki yöntemlerle çözülememesi halinde, uyuşmazlıkların çözümü konusunda akit tarafların geçiş ve son döneme ilişkin olarak başvurabilecekleri tahkim ve diğer yargı yollarını Ankara Anlaşması'nın 8. Md.'si uyarınca, Ortaklık Konseyi'nin

²⁴¹ Ibid., s. 54.

²⁴² Can-Özen, op. cit., s. 122.

yetkisi altında olduğunu belirterek ilgili uyuşmazlığın yargı organlarına sunulma olasılığını soyut olarak düzenlemektedir.

Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'si itibarıyla uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin benimsenen yöntem genel anlamıyla karma nitelikte bir uluslararası hukuk yöntemi olarak değerlendirilebilir. Maddenin 1. ve 2. Prg.'ında uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin olarak siyasi nitelikte olan görüşme yöntemi benimsenmiştir. 25. Md.'nin 2. Prg.'ında benimsenen siyasi çözüm yöntemine uluslararası hukukun öngördüğü uzlaştırıcılık fonksiyonu tanınmasına karşılık, aynı Paragrafın ikinci cümlesi "isteğe bağlı zorunlu yargı yetkisi" oluşturabilecek bir tahkim kuralı niteliğini taşıdığından ötürü düzenlemenin bu esaslardan hareketle gerek şekil yönünden gerekse esas yönünden önemli eksiklikler içerdiği görülmektedir. Söz konusu eksiklik, 25. Md.'nin 2. Prg.'ının son cümlesi saklı kalmak kaydıyla, hukuksal yetki kullanma yetkisinin devrinin bir yargı organı ya da hakemlik organına değil de akit tarafların temsilcilerinden oluşan Ortaklık Konseyi'ne bırakılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Ortaklık Konseyi'nin bu Anlaşma çerçevesinde kendisine tanınan, uyuşmazlığın çözümüne yönelik oybirliği ile karar alma usulünü benimsemesi genel anlamda sistemin etkinliğini engellerken, özel anlamda da hükmün etkili bir şekilde uygulanmasını güçleştirmektedir. Aynı zamanda bu düzenlemenin sorunlu yapısı, uygulamada Ortaklık Konseyi'nin toplanamaması ya da hareketsiz kalması sonucunu doğurarak, tesis edilmesi gereken kararların tesis edilememesine neden olmuş, bu da ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Buna ilişkin, Katma Protokol'ün 36. Md.'si ile benimsenmiş olan takvime ve açık yetkilendirmeye rağmen Ortaklık Konseyi'nin hareketsiz kalması, Ortaklık Konseyi'ni bir uyuşmazlıkta hem taraf hem de yargıç konumuna getirmek gibi bir belirsizliği de içermektedir. Söz konusu düzenlemelerin en olumsuz yönlerinden biri de ortaklık mevzuatının uygulanmasına ve yorumuna ilişkin, hukuksal ve siyasi uyuşmazlıklar arasında bir ayırım yapılmaması olarak gösterilmektedir. Hukuksal uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin, siyasi nitelikte bir organ olan Ortaklık Konseyi'nin

yetkilendirilmesinin hukuksal sakıncaları söz konusu düzenlemelerin önemli bir eksikliğini oluşturmaktadır²⁴³.

2. ORTAKLIK KONSEYİ'NİN 1/95 SAYILI KARARI İTİBARIYLA UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ

Ortaklık mevzuatından kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü konusunda benimsenen yöntemlerin siyasi niteliği ve bu yöntemlerin taşıdığı belirsizliklerin Gümrük Birliği Kararı ile de giderildiği ve bir açıklığa kavuşturulduğu söylenemez. Zira, Gümrük Birliği Kararı ile uyuşmazlıkların çözümü konusunda benimsenen tahkim yönteminin, kapsam itibarıyla sınırlı ve yetersiz olduğu söylenebilir. Genel ve soyut anlamda değerlendirildiğinde, Gümrük Birliği Kararı'nın 52-58. Md.'leri Gümrük Birliği'ne ilişkin yeni mevzuatın oluşturulmasına yönelik, tarafların birbirlerinin fikirlerini dikkate almalarını ve birbirlerine danışmalarını düzenlemektedir²⁴⁴.

Tahkim Kuruluna sunulacak uyuşmaların kapsamı ve niteliği, yani Tahkim Kurulu'nun yargı yetkisi 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 61. Md.'sinde düzenlenmiştir. 61. Md. uyarınca, *“Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'sinin 1 ile 3. fkr. hükümleri saklı kalmak kaydıyla, 58. Md.'nin 2. fkr.'sı uyarınca alınan himaye önlemlerinin, 63. Md. uyarınca alınan korunma önlemlerinin veya 64. Md. uyarınca alınan dengeleyici önlemlerin kapsam veya süresi konusunda ortaya çıkan bir ihtilafı Ortaklık Konseyi, bu usulün başlatılmasından itibaren 6 ay içinde çözmezse iki taraftan biri uyuşmazlığı 62. Md.'de belirlenen usullere göre hakeme götürebilir. Hakem kararı ihtilafın taraflarını bağlar”*.

Genel ve soyut olarak değerlendirildiğinde; tahkim yöntemine ilişkin sunulabilecek uyuşmazlık konuları şunlardır:

- Gümrük Birliği Kararı'nın 58. Md.'sinin 2. Prg.'ı uyarınca; Gümrük Birliği'nin işleyişini doğrudan ilgilendiren bir konuda mevzuat uyumuna ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmemesinin, malların serbest dolaşımı konusunda

²⁴³ Genç, “Türkiye-AT Ortaklık Mevzuatında...”, op. cit., ss. 133-134.

²⁴⁴ Reçber, “Türkiye- Avrupa Birliği...”, op. cit., ss. 88.

engellere yol açması, ticaretin yönüne ilişkin sapmalar sonucunda ortaya çıkacak uyuşmazlıklar;

- Gümrük Birliği Kararı'nın 63. Md.'si ve Katma Protokol'ün 60. Md.'sine

dayanarak, akit tarafların ortaklık mevzuatını uygulamaları sonucunda ortaya çıkabilecek sektörel veya bölgesel anlamdaki ciddi ekonomik bozukluklara veya dış mali istikrarı tehlikeye düşürebilecek durumlara karşı, akit tarafların alabileceği önlemler konusunda çıkabilecek uyuşmazlıklar;

- Gümrük Birliği Kararı'nın 64. Md.'si, taraflardan birisinin aldığı koruma önleminin, bu karardan doğan hak ve yükümlülükler bağlamında bir dengesizliğe yol açması durumunda, önleme muhatap olan akit tarafın, önlemi alan akit tarafa karşı dengeleyici nitelikte önlem almasına imkan sağlamaktadır. Bu öğeleri içeren uyuşmazlıklar da tahkime sunulabilecektir.

- Gümrük Birliği Kararı'nın 39. Md.'sinin 2. Prg.'nin c,e,f bendleri uyarınca, verilen bilgilere dayanarak Türkiye ile AT arasında doğabilecek uyuşmazlıkların 30 gün içinde çözümlenememesi durumunda gerek Topluluk, gerekse Türkiye ilgili uyuşmazlığı hakem önüne götürme yetkisine sahiptir²⁴⁵.

Tahkim Kurulu'nun oluşumu, karar alma ve çalışma usulleri ise 62. Md.'de düzenlenmiştir. Bu düzenleme itibarıyla Tahkim Kurulu, üç hakemden oluşmakta ve ihtilafın taraflarının 30 gün içinde hakemlerini atamaları gerekmektedir. Düzenleme itibarıyla, atanan söz konusu iki hakem, akit taraflardan ikisinin uyrukluğunda bulunmayan, üçüncü hakemi anlaşarak atayacaklardır. Bunun anlamı da üçüncü hakemin Türkiye ile Topluluk üyesi Devletlerden birinin uyrukluğunda olmaması zorunluluğudur. Hakemlerin atanmalarından itibaren iki ay içinde anlaşmaya varamamaları halinde üçüncü hakemin atanması, yine söz konusu bu hakemler tarafından Ortaklık Konseyi'nin hazırladığı 7 kişilik liste üzerinden yapılacaktır. Oluşturulan Tahkim Kurulu'nun Brüksel'de bulunması ve taraflar aksi yönde karar vermedikçe kendi işleyiş kurallarını kendi yaptığı tüzük doğrultusunda belirlemesi ve kararlarını çoğunlukla alması hükme bağlanmıştır. Tahkim Kurulu tarafından kendisine

²⁴⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Genç, "Türkiye-AT Ortaklık Mevzuatında...", op. cit., ss. 135-136; Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op.cit., ss. 89-90.

sunulan uyuşmazlıkla ilgili olarak mutlaka bir karar alınacaktır. Bu belirtilen özellik bağlamında, uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin olarak Tahkim Kurulu, Ortaklık Konseyi'nden farklılaşmaktadır.

Tahkim yönteminin sadece, malların serbest dolaşımının engellenmesi ve ticaret sapması durumunda başvurulabilecek bir mekanizma olması, Türkiye'nin Topluluk ile olan ilişkilerinin çok boyutlu doğası ve sorunların niteliği nedeniyle, eleştirilere neden olmaktadır. Bu süreç de bu yetkinin dar tutulması özellikle koruma tedbirlerine sıklıkla başvurusu daha büyük olasılık olan Türkiye açısından, sakıncalı olarak değerlendirilmiştir²⁴⁶.

3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ UYRUKLUĞUNDAKİ GERÇEK VE TÜZEL KİŞİLERİN AB HUKUK DÜZENİNE DAYANARAK, AB YARGI YETKİSİNE BAŞVURMA HAKKI

Ortaklık mevzuatı uyuşmazlıklar konusunda çeşitli yöntemler öngörmekle beraber bu yöntemler, çoğunlukla siyasi nitelikte olup, açıklıktan yoksundurlar. ATAD tarafından tesis edilen pek çok kararda da belirtildiği gibi, ortaklık mevzuatı AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, AB hukuk düzeninde kabul edilen dava türlerinin, ortaklık mevzuatı çerçevesinde hakları ihlal edilen, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişiler tarafından açılması mümkündür.

Ortaklık mevzuatı kapsamında tesis edilen bir işlem veya gerçekleştirilen eylem sonucunda, haksız bir fiile maruz kalan gerçek ve tüzel kişiler, haklarının etkin kullanımı ya da zararlarının giderilmesi açısından Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'si uyarınca talep de bulunamamaktadırlar. Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'si, gerçek ve tüzel kişileri doğrudan ilgilendiren uyuşmazlıklara ilişkin hiçbir hüküm içermemektedir. Bu Anlaşmanın uygulanması nedeniyle, gerçek ve tüzel kişilerin haklarının olumsuz

²⁴⁶ Haluk Kabaalioglu, "Türkiye-AT Gümrük Birliği", **Süreç: Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye**, May-Haz-Tem-Ağu-Eyl. Özel Sayısı, Sayı: 17-18, s. 65.

yönde etkilenmesi durumunda, bu durumu ortadan kaldıracı için başvurulabilecek makam veya yargı organı belirtilmemiştir.

Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'si uyarınca, uyuşmazlığın değerlendirilebilmesi için, bu maddenin 1. Prg.'ı gereğince, uyuşmazlığın kişisellikten çıkartılarak, taraflarca kabul edilmesi ve uluslararası hukuk sùjeleri arasındaki uyuşmazlık niteliğine büründürülmesi gerekmektedir.

Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'si ve Gümrük Birliği Kararı'nın ilgili düzenlemelerinin, gerçek ve tüzel kişilerin haklarının korunması konusunda eksik ya da yetersiz kalması halinde, AB hukuk düzeninin kimi durumlarda ikame edici nitelikte kullanılması mümkündür²⁴⁷.

Çalışmamızın bu kısmında, öncelikli olarak AB hukuk düzeninde kabul edilen dava türlerinin genel özellikleri hakkında teorik nitelikte bilgi verilip, bu bilgilere istinaden Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki gerçek ve tüzel kişilerin AB yargısında açtıkları davalardan örnekler sunulacaktır.

3.1. AB Hukuk Düzeninde Kabul Edilen Dava Türleri

3.1.1. Tazminat Davaları²⁴⁸

AB hukuk düzeninde belirli alanlarda devredilen ulusal egemenlik yetkileri nedeniyle, AB bünyesinde yer alan Toplulukların, yetkili kurumları aracılığıyla ulusal hukuk alanlarında doğrudan uygulanma kabiliyetine sahip normlar tesis etmesine olanak sağlanmaktadır. Bu anlamda, Toplulukların tesis ettiği bazı tasarrufların, ulusal hukuklarda doğrudan uygulanabilirliği söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda, AB

²⁴⁷ Kamuran Reçber, "Ortaklık Mevzuatına İstinaden Açılacak Davalar", **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt 4, Sayı 14, Yıl 2008, s. 55.

²⁴⁸ Tazminat davaları hakkında daha geniş bilgi için bkz., Kamuran Reçber, **Avrupa Toplulukları İlk Derece Mahkemesi**, 1. Baskı, Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları, 2002, ss. 135-150; Baykal, "Avrupa Birliği Hukukunda...", op. cit., passim; Mustafa T. Karayığit, **Avrupa Birliği Normlarının Denetiminde Gerçek ve Tüzel Kişiler Faktörü**, Ankara: Adalet Yayınevi, 2008, ss. 104-113; Tuğrul Arat, **Avrupa Toplulukları Adalet Divanı**, Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi, 1989, ss. 85-94; Tekinalp-Tekinalp, op. cit., ss. 256-259; Günöğür, "Avrupa Birliği'nin Hukuk...", op. cit., ss. 346-358.

kurumlarının veya ajanlarının, kimi durumlarda gerçek ve tüzel kişilerin haklarını veya menfaatlerini ihlal eden işlem veya tasarruflarda bulunmaları söz konusu olabilmektedir. Görevlilerin, görevlerinin icrası neticesinde oluşan bu zararlara, AB kurumlarının *akit dışı sorumluluğu* denilmektedir²⁴⁹.

AB bünyesinde yer alan kurumların akit dışı sorumluluğu, AT Kurucu Andlaşması'nın 235. Md.'sinde ve 288. Md.'sinin ikinci bendinde düzenlenmektedir. ATAD'na, tazminat davalarına ilişkin yetki verilmesini öngören 235. Md. uyarınca, *“Adalet Divanı 288. Md.'nin 2. bendinde belirtilen zararların tazminine ilişkin uyuşmazlıklara bakmaya yetkilidir”*. Böylelikle, AB kurumlarının akit dışı sorumluluğu kapsamında ortaya çıkabilecek tazminat davalarının, AB yargı organlarının yetkileri kapsamına girdiği ve bu konuda herhangi bir ulusal ya da uluslararası yargı organının yetkili olmadığı belirtilmektedir²⁵⁰. Bu yetkinin, AB yargı organlarına münhasıran tanınması AB hukuk düzeninin birliğini sağlayıcı niteliktedir. AB yargı organlarına bütüncül bir şekilde, AB kurumlarının eylem veya işlemlerinin hukuka uygunluk denetiminin yapılması yetkisi verilmiştir. Bu yetkinin ulusal mahkemelere verilmiş olması halinde, AB hukuk düzenine ait tasarrufların tazminat davası aracılığıyla ulusal mahkemelerde denetlenmesi yolu açılacak ve bu durum, AB hukuk düzeninin birliğine zarar verebilecektir.

Avrupa bütünleşmesi anlamında da akit dışı sorumluluk kavramı, bu hukuk düzeninin gelişimi ve meşruiyetinin sağlanması anlamında önemli bir role sahiptir. Anayasallaşma olgusunun Birlik bünyesinde tesis edilmesi ve gelişmesi anlamında, akit dışı sorumluluk kurumunun etkili ve verimli bir şekilde işleyişine ihtiyaç duyulduğu açıktır. Avrupa bütünleşmesi bağlamında, Kurucu Andlaşmaların ve bunların tesis ettiği hukuk düzeninin, maddi nitelik kazanmasıyla anlatılmak istenen, sadece egemen Devletleri bağlayan bir dizi uluslararası anlaşmadan, AB'nin sınırları içerisindeki tüm

²⁴⁹ Bkz., Reçber, “Avrupa Toplulukları İlk...”, op. cit., ss. 135-136; Kamuran Reçber, “Ortaklık Mevzuatı İtibarıyla Türkiye Cumhuriyeti Uyraklı Gerçek ve Tüzel Kişilerin Topluluklar Yargısında Tam Yargı Davası Açabilmeleri: Yedaş davası Örneğinde Hukuksal Bir Analiz”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 62, Sayı 3, Temmuz-Eylül 2007, s. 271.

²⁵⁰ ATAD'nın yargı yetkisinin mecburiliğine ilişkin olarak Bkz., Arat, “Avrupa Toplulukları Adalet...” op. cit., ss. 35-37.

bireylere haklar yaratan ve borçlar doğuran dikey olarak da bütünleşmiş bir hukuksal düzene doğru yaşanan değişim sürecidir²⁵¹.

Genel ve soyut anlamda değerlendirildiğinde, AB hukuk düzeninde akit dışı sorumluluğa ilişkin iddiaların kabul edilebilme koşulları şunlardır: AB kurumlarının ya da görevlilerinin eylem veya işlemlerinin hukuka aykırı olması, bu hukuka aykırılık sonucunda bir zararın doğması ve bu zararın hukuka aykırı eylem ya da işlem sonucunda meydana gelmesi yani nedensellik bağının bulunmasıdır. Dava açma süresi 5 yıldır. Sürenin başlangıcı ise, zarara yol açan eylemin yapıldığı ya da tesis edilen işlemin hukuki sonuç doğurduğu andır. AB kurumlarının akit dışı sorumluluğunda davacılar; AB üyesi Devletlerin uyruklığında bulunan gerçek ve tüzel kişilerdir. Davalı olarak belirtilen AB kavramı ise, zarara eylem ve işlemleriyle neden olan kurum veya zarara yol açan ajanın içinde yer aldığı kurumdur.

Tazminat davalarında söz konusu olan sorumluluk bir kusur sorumluluğudur. Bu sorumluluk ise, hizmete ilişkin sorumluluk ve kişisel sorumluluk olarak ikiye ayrılmaktadır. Kişisel kusurlardan dolayı açılan tazminat davalarında, meydana gelen zarardan AB'nin sorumlu olabilmesi, zararın görevin icrası sırasındaki kusurlu bir eylem veya işlem sonucu meydana gelmesi halinde söz konusudur²⁵².

ATAD ve Avrupa Toplulukları İlk Derece Mahkemesi'nin(ATİDM) tazminat davalarında, iptal davalarına kıyasla araştırma, inceleme ve hüküm verme yetkisi daha geniş kapsamlıdır. Tazminat davalarında, davanın konusunu teşkil eden eylem veya işlem sadece hukuki boyutlarıyla incelenmemekte, dava konusu işleme veya eyleme ilişkin maddi öğeleri de kapsayacak bir şekilde bütün öğeler incelenmekte, bunun sonucunda dava açan süjenin haklarının etkilenip etkilenilmediğine göre karar verilir, sonuçta tazminata da hükmedilebilmektedir²⁵³.

²⁵¹ Baykal, "Avrupa Birliği Hukukunda ...", op. cit., ss. 30-31.

²⁵² Buna ilişkin olarak Bkz., Günuğur, "Avrupa Birliği'nin Hukuk...", op. cit., ss. 351-356; Paul Craig-Grainne de Burca, **EU Law. Text, Cases and Materials**, 3. Edition, Oxford-New York, Oxford University Press, 2003, ss. 560-564.

²⁵³ Reçber, "Ortaklık Mevzuatına İstinaden...", op. cit., s. 67.

Bireyler açısından akit dışı sorumluluk kapsamında tazminat davası açma hakkı, sınırlayıcı bir şekilde değerlendirilmemiş ve zarar iddiasıyla tazminat talebinde bulunabilecek kişiler sınırlandırılmamıştır. Özel kişiler bireysel ilgilerini ispatlamakla yükümlü değildirler. Şekil yönünden değerlendirildiğinde, dava kabul edilebilirlik şartları iptal davasına oranla daha esnek olan tazminat davasının, esas açısından incelendiğinde bireysel ilgi şartının ispatlanmasından bile daha zor nitelikleri taşıdığı belirtilmektedir. Tasarrufun hukuka aykırılığı bağlamında, iptal davası açısından her hukuka aykırı unsur iptale yol açarken, tazminat davası açısından her hukuka aykırılık tazminata konu olmamaktadır. Her hukuka aykırılığın tazminat sonucunu doğurmadığı ATAD²⁵⁴ tarafından da belirtilmiştir²⁵⁵.

AB yargı organları, oluşan zararın AB kurumlarının veya ajanlarının eylem ve işlemlerinden kaynaklandığına karar verirse, davacıya tazminat ödenmesine hükmedecektir. Burada belirtilen bir tam yargı davasıdır ve bir idari faaliyetin süjelere zarar vermesinden kaynaklanmaktadır. Bu nitelikleriyle hüküm tespit değil, eda hükmü niteliğindedir. AT Kurucu Andlaşması'nın 244. ve 256. Md.'leri uyarınca, AB yargı organlarının kararları icra edilebilir niteliktedir²⁵⁶. ATİDM bünyesinde açılacak tazminat davalarında da ortaya çıkan zararın gerçekleşmiş olması gerekmektedir ve zararın karşılanmasında gecikme faizi ve yoksun kalınan kâr gibi unsurlarda dikkate alınmaktadır. Tazminatın ne olacağı konusunda karar ATİDM tarafından verilmemekte, zarar gören süje, zarara neden olan AB kurumuna gönderilerek, tazminat oranına birlikte karar verilmesi istenmektedir. Tazminatın ödenmemesi halinde, bu kararın icrai bir şekilde uygulanabilmesi için ATİDM'den izin alınmalıdır²⁵⁷. Burada belirtmek gerekir ki, AB yargısında ilkesel olarak gerçek ve tüzel kişilerin tam yargı davalarını ATİDM'nde açmaları öngörülmüştür. ATİDM'nin tazminat davalarına ilişkin kararları ATAD nezdinde temyiz edilebilir.

²⁵⁴ C-238/78, Ireks-Arkady GmbH v Council and Commission of the European Communities, 04.10.1979.

²⁵⁵ Karayığit, op. cit., ss. 108-109.

²⁵⁶ Baykal, "Avrupa Birliği Hukukunda...", ss. 144-145; Bu konuda daha geniş bilgi için Bkz. Gerrit Borchard, "The Award of Interim Measures by The European Court of Justice", **Common Market Law Review**, Vol 22, 1985, ss. 203-237.

²⁵⁷ Reçber, "Avrupa Toplulukları İlk...", op. cit., ss. 150-151.

3.1.2. İptal Davaları

İptal davasının konusunu, AB kurumlarının AB hukuk düzenine uygun olmayan tasarrufları ve bu tasarruflar sonucunda zarar gören sùjelerin durumu kapsamaktadır. Bu bağlamda, hukuki sonuç doğurmayan tasarruflara karşı iptal davası açılmamaktadır. İptal davaları; AB kurumlarının tesis ettiği türeme normlara (tüzükler, direktifler, genel kararlar ve ferdi kararlar) karşı bir koruma işlevi görmektedir. ATAD, iptal istemli kimi davalara ilişkin vermiş olduğu kararlarda, iptali istenen tasarrufları geniş bir şekilde yorumlayarak, şekli yorumun da ötesine geçerek, uygulama zorunluluğu doğuran tüm tasarruflar için iptal davası açılabileceğini belirtmiştir. Kısacası ATAD, hukuksal sonuçlar doğuran tüm AB hukuk düzenine ilişkin tasarruflara karşı iptal davası açılabileceğini belirtmiştir²⁵⁸.

İptal davası yoluyla, hem AB kurumlarının bağlayıcı tasarruflarının hukuka uygunluk denetimi gerçekleştirilmekte, hem de AB hukuk düzenine hakim olan ilkelerin, ATAD ve ATİDM tarafından yorumlanması ve geliştirilmesi imkanı doğmaktadır. Sınırlı yetki ilkesinin hakim olduğu AB hukuk düzeninde, bu yetkinin sınırlarının çizilmesinde ve denetlenmesinde, dolayısıyla bir yandan üye Devletlerle-AB, öte yandan da AB kurumları arasındaki dengenin korunmasında iptal davası önemli bir rol oynamaktadır. Bunun dışında davanın ikinci temel fonksiyonu, bireysel hakların korunması konusunda, AB hukuk düzeninde oynadığı etkili roldür²⁵⁹.

İptal davasına konu olabilecek AB hukuk düzeni tasarrufları, AT Kurucu Andlaşması'nın 230. Md.'sinde sınırlı bir şekilde belirtilmiştir. Bu maddenin birinci bendine göre, ATAD, AP ile Konsey'in ortaklaşa, Konsey'in, Komisyon'un ve AMB'nin tavsiye ve görüşleri dışında kalan tasarrufları ile AP'nun üçüncü şahıslar nezdinde hukuki etki doğuran tasarruflarının hukuka uygunluğunu denetler. Bu maddenin dördüncü bendine göre; her gerçek veya tüzel kişi, aynı koşullar altında

²⁵⁸ Kamuran Reçber, "Avrupa Toplulukları'nda İptal Davaları", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No 25, Ekim 2001, s. 214.

²⁵⁹ Sanem Baykal, "Avrupa Topluluğu Hukukunda İptal Davası ve Özel Kişilerin Davacı Olabilme Koşulları: Topluluk İçtihadı Işığında Bir İnceleme", **Anlara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl 2005, Cilt 54, Sayı 3, ss. 196-197.

muhatap olduğu kararlara ve görünüşte bir tüzük veya başka bir kişiye yöneltilmiş bir karar da olsa kendisini doğrudan ve şahsen ilgilendiren kararlara karşı dava açabilir.

AB hukuk düzeni itibarıyla iptal davası, AT Kurucu Andlaşması'nın 220. Md.'si uyarınca, Andlaşmanın yorumlanması ve uygulanması bağlamında, hukuka uygunluğun sağlanması açısından söz konusu bir dava türü olduğundan dolayı, iptal davası açabilme şartlarının AT Kurucu Andlaşması'nın 249. Md.'sinde belirtilen tasarruflarla sınırlandırılması bu amaç ile bağdaşmamaktadır. Bu bağlamda, iptal davası açılabilmesinin şartları, sadece bu tasarruflar bakımından şekli yönden değerlendirilmeyip, amacına uygun yorumlandığında, gerçek ve tüzel kişilerin hukuki durumlarına yönelik olarak, kişilerin hak ve yükümlülükleri üzerinde değişiklik yaratan, menfaatlerini etkileyen tasarruflara karşı iptal davası açılabilmesi mümkündür. Bu anlamda ortaklık mevzuatı da AB hukuk düzeninin bir parçasını teşkil ettiğinden ötürü, bu mevzuata ilişkin kişilerin hak ve yükümlülüklerini etkileyen tasarruflara karşı da iptal davası açılabilir.

İptal davasına konu olan tasarruf, farklı bölümlerden oluştuğundan ötürü, başvuran açısından iptal davasının söz konusu olduğu kısım, başvuranın hukuki durumunda değişiklik yaratacak ve bağlayıcı hukuki sonuç doğurabilecek nitelikte olan bölümlerdir²⁶⁰.

Gerçek ve tüzel kişilerin iptal davası açılabilmesinin koşulları, AT Kurucu Andlaşması'nın 230.Md.'sinin dördüncü bendine göre, oldukça kısıtlayıcı bir şekilde düzenlenmiştir. Bu kapsama giren davacılar; kendilerini muhatap alan kararlara karşı, başkasını muhatap almakla birlikte kendilerini doğrudan ve bireysel olarak ilgilendiren kararlara karşı, kendilerini doğrudan ve bireysel olarak ilgilendiren tüzük görünümündeki kararlara karşı dava açabilmektedir.

Üye Devletler ve AB kurumları bakımından değerlendirildiğinde; Konsey, Komisyon, AP ve üye Devletlerin dava açabilmeleri için herhangi bir ilgi veya menfaat ispat etmeleri gerekmemektedir. Buna karşılık, Avrupa Sayıştay'ı ve Avrupa Merkez

²⁶⁰ Karayiğit, op. cit., s. 13.

Bankası (AMB) kendi yetkilerini korumak amacıyla sınırlı olarak iptal davası açma hakkına sahiptir.

AT Kurucu Andlaşması'nın 230. Md.'nin dördüncü bendi direktiflere yönelik olarak, özel kişilerin iptal davası açabilmesine ilişkin herhangi bir hüküm içermemektedir. ATAD da, direktiflere yönelik olarak, özel kişiler tarafından iptal davası açılabilmesinin, bu tasarrufların genel düzenleyici işlem olmaları nedeniyle söz konusu olamayacağını belirtmektedir²⁶¹. Direktiflerin, gerçek ve tüzel kişiler bakımından iptal davasına konu olabilmeleri, sadece içerik itibarıyla karar niteliğinde olduklarının ispatı halinde söz konusu olabilmektedir²⁶².

İptal davalarının açılması konusundaki süre; AT Kurucu Andlaşması'nın 230. Md.'sinin beşinci bendi uyarınca, tasarrufun yayınlanmasından, davacıya tebliğinde veya tebliğ edilmediği takdirde, davacının ilgili tasarrufu öğrenme anından itibaren iki aydır. Tasarrufun niteliğine göre süre farklı olabilmektedir. Tüzükler/Genel kararnamelemler itibarıyla süre, AB Resmi Gazetesi'nde yayınlanmasını takip eden 20. günden itibaren, AB Resmi Gazetesi'nde yayınlanmayıp, muhataplarına tebliği gerekli olan direktif ve kararlar için tebligat tarihinden itibaren başlar. Tebligatın yapılamaması halinde, direktifin veya kararın muhatabı açısından sürenin başlangıç tarihi, öğrenme anıdır. Bu süreler hak düşürücü niteliktedir. Bu anlamda, bu süreler içerisinde ilgili tasarrufa yönelik olarak iptal davası açılmaması halinde ilgili tasarruf, hukuka aykırı nitelikte olsa da yürürlükte kalacak ve geçerliliğini koruyacaktır²⁶³.

Genel ve soyut anlamda değerlendirildiğinde, ilgili hukuki tasarruf sonucunda iptal kararının verilmesini gerektiren nedenler şunlardır; yetkisizlik, Kurucu Andlaşmaların ve bunların uygulanmasına ilişkin hukuki düzenlemelerin ihlali, yetki saptırması ve esaslı şekil sakatlığıdır²⁶⁴.

²⁶¹ C-298/89, Government of Gibraltar-Council of the European Communities, 29.06.1993.

²⁶² Craig and de Burca, op. cit., ss. 487-488.

²⁶³ Reçber, "Avrupa Toplulukları İlk...", op. cit., s. 115.

²⁶⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için Bkz. Reçber, "Avrupa Toplulukları İlk...", op. cit. ss. 108-114; Günüşür, "Avrupa Birliği'nin Hukuk...", op. cit., ss. 340-342.

İptal davası sonucunda tesis edilen karar yenilik doğurucu bir nitelikte olmakta ve var olan hukuki durumu geriye etkili bir şekilde ortadan kaldırmaktadır. İptal davası ile AB organlarının hukuki karar, işlem ve tasarruflarının, AB hukuk düzeni açısından hukuka uygunluğu ve geçerliliğinin denetimi yapılmaktadır²⁶⁵.

AB hukuk düzeninde iptal davaları, ATİDM nezdinde gerçek ve tüzel kişilerin hak ve yükümlülüklerinde bir değişiklik yaratan, yani bu kişilerin menfaatlerini etkileyen her türlü hukuki tasarrufa karşı açılabilir. ATİDM, AT ve AAET Kurucu Andlaşmaları uyarınca, gerçek ve tüzel kişiler üzerinde etki eden ve değişiklik yaratan hukuki tasarruflar aleyhine açılan davalara bakmakla yetkilidir²⁶⁶.

Türkiye Cumhuriyeti uyruklu özel hukuk gerçek ve tüzel kişileri, AB kurumlarının, AB hukuk düzenine dayanarak tesis ettikleri ve muhataplarının hukuki durumu üzerinde etki yaratan, tüzük, karar ve direktif gibi bağlayıcı nitelikteki tasarruflarına karşı, AT Kurucu Andlaşması'nın 230. Md.'sinin ikinci bendi uyarınca, ATİDM nezdinde, "esaslı şekil sakatlığı, Andlaşmanın veya onun uygulanmasına ilişkin bir kuralın ihlali, yetkisizlik veya yetki saptırması" gibi gerekçelerle iptal davası veya davalarını açmaları teorik olarak mümkündür. AT Kurucu Andlaşması'nın 230. Md.'sinin dördüncü bendinde yer alan her gerçek ve tüzel kişi ifadesi, sadece AB üyesi Devletlerdeki gerçek ve tüzel kişileri değil, bunun yanında üçüncü Devlet uyrukluğunda bulunan gerçek ve tüzel kişileri de kapsadığı belirtilebilir. Bununla beraber, özel hukuk kişilerinin iptal davası açabilmelerinin, belirli özel şartlara bağlanması ve hak düşürücü nitelikte bir sürenin öngörülmüş olması, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu özel hukuk kişilerinin, ortaklık mevzuatının uygulanmasında etkin olabilecek AB hukuk düzeni türeme normlarına karşı iptal davası açma yetkisini son derece sınırlamaktadır²⁶⁷.

3.1.3. Ön karar Yöntemi ile Açılabilir Davalar

AB üyesi Devletlerin ülkelerinde AB hukuku uygulanırken, bu hukukun geçerliliği ve yorumu konusunda çeşitli sorunların meydana gelmesi mümkündür.

²⁶⁵ Tekinalp-Tekinalp, op. cit., s. 245.

²⁶⁶ Reçber, "Avrupa Toplulukları İlk...", op. cit., s. 107.

²⁶⁷ Reçber, "Ortaklık Mevzuatına İstinaden...", op. cit., ss. 66-67.

Ulusal yargı organları nezdinde açılan davalarda, AB hukukunun ilgili davaya uygulanması esnasında da bu hukukun geçerliliği ve yorumu konusunda problemler yaşanabilmektedir. Bu konuda ulusal yargı organları öncelikle AB hukukunu uygulamak durumundadırlar. Bu doğrultuda, ulusal yargı organları AB hukuk düzeni ile uyuşmayan hukuk normlarını uygulamamak ve AB hukuk düzeni ile gerçek ve tüzel kişilere tanınan hakların da somut bir şekilde uygulanmasını sağlamakla yükümlüdürler. Bu bağlamda, ön karar yönteminin en önemli amaçları arasında, AB hukuk düzeninin birliğinin sağlanması ve üye Devletler tarafından oluşturulacak yorum farklılıklarının engellenmesi sayılabilir.

Ön karar yöntemi; ulusal yargı organlarında görülen bir davanın herhangi bir aşamasında, ulusal yargı organının kararını tesis etmesi açısından, AB hukuk düzeni normlarının geçerliliği ve yorumlanması ya da AB kurumlarının tasarruflarının geçerliliği konusunda çelişkiye düşmesi ya da davanın taraflarının kendi iç hukuk düzenlemelerinin AB hukuk düzeni normlarına uymadığı iddialarının bulunması halinde, ulusal yargı organlarının ATAD’ndan ön karar talebinde bulunmalarını kapsamaktadır. Bu bağlamda, AB hukuk düzeninin geçerliliği ve yorumu ile ilgili sorun “ön sorun” olarak değerlendirilmekte ve çözümü doğrultusunda, ATAD’na başvurulmaktadır. Ulusal yargı organı da ATAD tarafından verilecek karara kadar görülmekte olan davayı durdurmakta ve ön sorunu bekletici soruna dönüştürmektedir. ATAD tarafından verilen karar doğrultusunda dava ulusal yargı organı tarafından sonuçlandırılacaktır. Ön karar yöntemine ilişkin davalarda, davanın aslı ulusal yargı organları önünde görülmektedir. Bu bağlamda, ön karar yöntemi ATAD bünyesinde davanın doğrudan açılmasını ve esastan görüşülmesini kapsamamaktadır²⁶⁸.

AB hukuku normlarının geçerliliği ve yorumu konusunda karar verme yetkisi münhasıran ATAD’na tanınmıştır. Bu bağlamda, AB hukukunun uygulanması ATAD ile ulusal yargı organları arasındaki yetki bölüşümü ilkesine dayanmaktadır. Bu ilişkide, normun uygulanması ulusal yargı organları tarafından sağlanmakta, normun geçerliliği konusundaki yorum ise ATAD tarafından yapılmaktadır. ATAD tarafından yapılan

²⁶⁸ Arat, “Avrupa Toplulukları Adalet...”, op. cit., s. 100; Adaoğlu, op. cit., s. 205; Reçber, “Avrupa Toplulukları İlk...”, op. cit., s. 158.

yoruma dayanarak, normu davaya uygulayacak olan ulusal yargı organlarıdır. Bu işbölümü ilişkisi, AB hukukunun bütünleşmesi ve ayrı bir hukuk sistemi olarak varlığı konusunda büyük önem taşımaktadır. Diğer hukuk sistemleri açısından yeni olarak nitelen bu durum, tarafların yargısal işbirliği ile yürütülmektedir. Bu ilişkinin hukuki temelini de AT Kurucu Andlaşması'nın 234. Md.'sinde düzenlenen ön karar yöntemi oluşturmaktadır. Bu çerçevede yürütülen işbirliği süreci hem ulusal hukuk sistemlerini, hem de AB bütünleşmesini etkilemekte ve bunun sonucunda, ön karar yöntemiyle ortaya çıkan çözümler ulusal hukuk sistemlerinde de değişikliğe yol açmaktadır. ATAD kararlarının hukuk yaratma ve emsal oluşturma işlevi, ortaya çıkan sonucun ilgili uyumsuzlukla sınırlı kalmamasını doğurmakta, AB kurumlarının yeni hukuki düzenlemeler yapmasına yol açmakta ve bunun sonucunda AB hukuk düzeninin kapsamı genişlemektedir²⁶⁹.

Ön karar yöntemi, aynı zamanda bireyleri AB hukuk düzeninin bir parçası haline getirmektedir²⁷⁰. Bu çerçevede bireyler, ulusal yargı organları önünde AB hukuk düzeninin geçerliliği ve yorumu konusunda, ATAD'na başvurabileceklerdir. Doğrudan etkiye sahip normlar konusunda, öncelik ilkesi doğrultusunda bireyler, ulusal yargı organları önündeki uyumsuzlukla ilgili uygulanacak norm konusunda, iç hukuk normunun değil de AB hukuk düzeni normunun uygulanmasını talep edebilirler. Bu doğrultuda, ulusal yargı organları söz konusu hükmün doğrudan etkililiği ve davaya ilişkin uygulanabilirliği konusunda, ATAD'na başvurabilmektedir. Bu bağlamda, AB hukukunun önceliği ilkesinin, bireyler aracılığıyla ulusal yargı organları önünde uygulanması sağlanmakta ve ön karar yöntemi bireyler aracılığıyla, AB hukuk düzeninin ulusal yargı organları önünde uygulanmasını sağlayan bir işleve kavuşmaktadır²⁷¹.

²⁶⁹ Adaoğlu, op. cit., ss. 194-196; Ayşe Füsün Arsava, **Roma Andlaşması'nda Ön Karar Prosedürü ve Bu Prosedür Çerçevesinde Doğan Sorunlar**, Ankara: A.Ü.S.B.F. Basımevi, 1989, ss. 8-9.

²⁷⁰ Joseph Weiler, "A Quiet Revolution: The European Court of Justice and its Interlocutors", **Comperative Political Studies**, Vol 26, No 4, 1994, s. 520.

²⁷¹ Adaoğlu, "Avrupa Topluluğu Hukukunun...", op. cit., ss. 200-201; Karen Alter, "Who are the Masters of Treaty?: European Governments and the European Court of Justice", **International Organization**, Vol 52, No 1, 1998, s. 126.

AB hukuku düzenlemelerinin, genel anlamda hukuka uygun bir şekilde uygulanıp, uygulanmadığının denetimi ATAD tarafından yapılmakla beraber, yargılamaya ilişkin kimi yetkiler, ATAD'na bağlı olarak yargı yetkisini kullanan ATİDM'ne de tanınmıştır. Bunun dışında AT Kurucu Andlaşması'nın 240. Md.'si²⁷² uyarınca, kimi durumlarda üye Devlet yargı organları da AB hukukunu yorumlamak durumunda kalabilmektedirler.

AT Kurucu Andlaşması'nın 234. Md.'si²⁷³ uyarınca, bu Andlaşmanın yorumu ifadesi dar bir şekilde ele alınmayıp geniş bir şekilde değerlendirilmelidir. Burada amaçlanan, sadece AT Kurucu Andlaşması değil, aynı zamanda ona bağlı olan ve değişiklik meydana getiren andlaşmalar ve protokollerdir. Bu kapsama; AB'ne katılım anlaşmaları ile, Toplulukla üçüncü Devletler arasında yapılan Devletler hukuku anlaşmaları, ticaret ve gümrük anlaşmaları da dahildir. Bu bağlamda, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'ün de AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturduğu Demirel, Sevince ve Kuş kararlarında belirtilmiştir²⁷⁴.

AT Kurucu Andlaşması'nın 234. Md.'sinin ikinci ve üçüncü bentleri uyarınca, ATAD'ndan ön karar yöntemiyle yorum istenmesi konusunda yetkili olan ulusal yargı organları arasında, takdir yetkisi bulunan ulusal yargı organları ile zorunlu olarak başvurmak durumunda bulunan ulusal yargı organları bakımından bir sınıflandırma söz konusudur. Bu bağlamda, AT Kurucu Andlaşması'nın 234. Md.'sinin ikinci bendi uyarınca, ön karar yöntemi kapsamında değerlendirilebilecek bir sorun, üye Devletlerden birinin yargı organı önünde görülmekte olan bir davaya ilişkin ortaya

²⁷² AT Kurucu Andlaşması'nın 240. Md.'si şu şekildedir:

“Bu anlaşma ile Adalet Divanı'na verilen yetkiler saklı kalmak kaydıyla, Topluluğun taraf olduğu uyuşmazlıklar, bu nedenle ulusal mahkemelerin yargı yetkisini ortadan kaldırmaz”.

²⁷³ AT Kurucu Andlaşması'nın 234. Md.'si şu şekildedir:

“Adalet Divanı:

a) *Bu Andlaşma'nın yorumu konusunda;*

b) *Topluluk kurumları ve ABM'nin işlemlerinin geçerliliği ve yorumu konusunda;*

c) *Konsey tasarrufları ile oluşturulan kuruluşların statüsünde öngörülmesi şartıyla, bu statülerin yorumu konusunda ön karar yoluyla karar vermeye yetkilidir.*

Bu tür bir sorun, üye Devletlerden birinin bir yargı organı önünde ortaya çıkarsa, bu yargı organı kendi kararını vermek için konuya ilişkin bir kararın gerekli olduğu kanısına varırsa, Adalet Divanı'nın bu konuda karar vermesini talep edebilir.

Bu tür bir sorun iç hukuka göre kararlarına karşı kanun yolu kapalı olan ulusal bir yargı organı önünde görülmekte olan bir davada ortaya çıkarsa, bu yargı organı Adalet Divanı'na başvurmakla yükümlüdür.’

²⁷⁴ Tekinalp- Tekinalp, op. cit., s. 262.

çıkarsa, bu yargı organı kendi kararını tesis etmesi açısından gerekli olduğu kanısına varırsa, ATAD’ndan bu konuya ilişkin bir karar vermesini talep edebilir. Burada görüldüğü gibi, bir takdir yetkisi söz konusudur ve genellikle kastedilen ilk derece ulusal yargı organlarıdır. AT Kurucu Andlaşması’nın 234. Md.’sinin üçüncü bendi uyarınca, bu tür bir sorun iç hukuka göre kararlarına karşı kanun yolu kapalı olan bir yargı organı önünde görülmekte olan bir davaya ilişkin ise, bu yargı organının kararını tesis ederken ön karar isteminde bulunması zorunludur. Burada belirtilen son derece ulusal yargı organlarıdır ve bunların ön karar isteminde bulunup bulunmama konusunda takdir yetkisi bulunmamaktadır.

Ön karar yöntemine ilişkin, ATAD’na başvuru zorunluluğu bulunan ulusal yargı organı tarafından bu başvurunun yapılmaması, ulusal yargı organının bağlı olduğu üye Devletin, Kurucu Andlaşmaları ihlal ettiği anlamına gelmekte ve bunun sonucunda, ihlali gerçekleştiren ilgili üye Devlete karşı ihlal davası açılacağı belirtilmektedir. Ön karar yöntemi uyarınca bu başvuruyu yapması gerekirken, bu başvuruyu yapmayan ulusal yargı organı, AB hukuk düzeninin ulusal hukuklar önünde uygulanma önceliğini de ihlal etmektedir²⁷⁵.

Genel ve soyut olarak değerlendirildiğinde ön karar yönteminin kapsadığı konular şunlardır; a) Andlaşma hükümlerinin, Konsey ya da Komisyon tarafından tesis edilen tüzüklerin anlamının ve sınırlarının belirlenmesi; b) Ulusal hukuklarda belirlenen tasarrufların ve uygulamaların, AB hukuk düzenine uygunluğu konusunda görüş bildirmek; c) AB hukuk düzenindeki hangi normlarının, ulusal hukuklara gönderme yaptığının belirlenmesi; d) AB hukuk düzeni normlarının yeterliliği ve yeterliliğinin bulunmaması halinde, ulusal düzenlemeler çerçevesinde ne ölçüde tamamlanacağını tespiti; e) AB kurumlarının tesis ettiği tasarrufların geçerliliğinin incelenmesidir²⁷⁶.

Ön karar yönteminde başvurunun kapsamı, gerekçeleri, AB hukuk düzeninin normları veya geçerliliğine ilişkin sorunlar açık bir şekilde başvuran ulusal yargı organı tarafından yapılmaktadır. Ön karar başvurusunun, ATAD’na bildiriminden sonra ATAD

²⁷⁵ Reçber, “Avrupa Toplulukları İlk...”, op. cit., ss. 168-169.

²⁷⁶ Günüşur, “Avrupa Birliği’nin Hukuk...”, op. cit., ss. 388-389.

tarafından bu bildirim, üye Devletlere ve AB'nin ilgili kurumlarına gönderilir. Taraflar veya diğer süjeler, n karar yöntemine ilişkin görüş bildirmesi konusunda, hak düşürücü nitelikte olan 2 aylık bir sreye sahiptirler. ATAD'da, n karar yöntemiyle açılan ilgili davayı ivedilikle ele almakta ve AB hukuk düzeni normlarının yorumu veya bu normlara istinaden tesis edilen tasarrufların geçerliliği konusunda karar tesis etmektedir. ATAD'nın bu doğrultuda tesis etmiş olduğu karar, ulusal yargı organında devam eden davanın esasına ilişkin olmayıp, davanın esasını ilgilendiren AB hukuk düzeni normunun değerlendirilmesine veya geçerliliğine iliřkindir²⁷⁷.

n karar yöntemi sonucunda verilen karar bildirici nitelikte, ulusal yargı organını bağlayıcı, genel etkiye sahip ve geriye yürüyen nitelikte²⁷⁸ bir karardır²⁷⁹. Karar her ne kadar geriye yürüyen etkiye de sahip olsa ilgili somut olayda bunun uygulanabilirliğine, ATAD'dan yorum isteyen ulusal yargı organları karar verecektir²⁸⁰. ATAD, gerekli gördüğü takdirde tesis etmiş olduğu içtihadını değiştirebilir.

n karar yöntemi sonucunda verilen karar, hem başvuru sahibi ulusal yargı organını hem de diğer üye Devletlerin ulusal yargı organlarını bağlamaktadır. Bu bağlamda, AB hukuk düzeni normlarının uygulanması ve yorumu konusunda, ilgili davalarda ulusal yargı organları karar tesis ederken ATAD'nın kararlarını dikkate almak zorundadırlar.

ATAD'nın n karar yöntemiyle tesis etmiş olduğu AB hukuk düzeni normlarının yorumuna ilişkin kararların hukuksal sonuçları, ATAD'nın, AB kurumlarının tasarruflarının geçerliliğine ilişkin kabul ettiği n kararlar için de geçerlidir. Bu kararlar da, ulusal yargı organlarını bakacakları davalar itibarıyla bağlamakla beraber, ulusal

²⁷⁷ Reçber, "Avrupa Toplulukları İlk...", op. cit., ss. 170-172.

²⁷⁸ Bununla beraber hukuki güvenlik ilkesi uyarınca, iyi niyetle belirlenmiş hukuki ilişkiler üzerinde bu etkinin bulunmadığını ATAD kararlaştırabilir. Örneğin, kararı ilgili davaya ilişkin sınırlayabilir. Ancak bu çok sınırlı ve kararın geriye yürümesinin çok sakıncalı olacağı, istisnai durumlara ilişkindir. Bkz. Arat, "Avrupa Toplulukları Adalet...", op.cit., s. 109.

²⁷⁹ Arat, "Avrupa Toplulukları Adalet...", op. cit., s. 109; Tekinalp-Tekinalp, op. cit., s. 266.

²⁸⁰ Günuğur, "Avrupa Birliği'nin Hukuk...", op. cit., s. 393.

yargı organları daha sonra bakacakları davalara ilişkin yeniden ön karar isteminde bulunabilirler. Bu tesis edilen kararların da geriye yürüyücü etkileri söz konusudur²⁸¹.

Ortaklık mevzuatı, AB hukuk düzeninde benimsenen ön karar yöntemini öngörmemektedir. Bununla beraber ortaklık mevzuatının, AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturması nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki gerçek ve tüzel kişilerin, üye Devletlerin ulusal yargı organları önünde muhatap oldukları davalardan ötürü, ortaklık mevzuatına dayanarak tesis edilen tasarruflara yönelik, bu davanın uygulanmasını sağlamaya çalışmaları, tesis edilen tasarruflara yönelik ulusal yargı organının AT Kurucu Andlaşması'nın 234. Md.'sine dayanarak ATAD'dan ön karar isteminde bulunabilmesini zorlayabilmeleri teorik olarak mümkündür.

ATAD, Ankara Anlaşması ve bunun uygulanmasını sağlamak amacıyla, Ortaklık Konseyi'nin tesis ettiği düzenlemelerin ve tarafları bağlayıcı nitelikteki kararların yorumuna ilişkin, AT Kurucu Andlaşması'nın 234. Md.'sine istinaden ön karar yöntemi çerçevesinde çok sayıda yorum kararı tesis etmiştir. ATAD, AB üyesi Devletlerin birçok sınırlamayı içeren yabancılar hukuku uygulama alanını önemli oranda sınırlamış ve daraltmıştır. Bu kararlarla üye Devletlerde çalışan Türkiye Cumhuriyeti uyruklu işçilerin ve aile bireylerinin statüsü AB hukuk düzeni çerçevesinde korunmuş ve ortaklık mevzuatının Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişilere tanıdığı haklarda, bu kararların tesis edilmesiyle etkin bir şekilde korunmuştur.

3.1.4. Hareketsizlik Davaları

Hareketsizlik davalarının konusunu, AB kurumlarının, görevleri dolayısıyla yetki kullanmaları gereken alanlarda yetki kullanmamaları veya hareketsiz kalma durumları oluşturmaktadır. Hareketsizlik davalarının açılabilmesi, hareketsiz kalan AB

²⁸¹ Reçber, "Avrupa Toplulukları İlk...", op. cit., ss. 176-177.

kurumlarının, AB hukuk düzeni itibarıyla açık bir şekilde yetkilendirilmeleri, yani bir harekette bulunma borcu yüklenmiş olmaları halinde söz konusudur²⁸².

AB hukuk düzeni itibarıyla, hareketsizliği tespit edilmiş kurumun, bu hareketsizliği sonucunda bir zarar ortaya çıkmışsa, ilgili kuruma yönelik olarak tazminat davası açılabilmekte ve şartlar oluştuğunda ilgili kurum tazminat ödemeye de mahkum edilmektedir²⁸³.

Hareketsizlik davası genel anlamda ikincil nitelikli bir dava olarak değerlendirilmekte ve iptal davası açılacak hallerde hareketsizlik davası açılmamaktadır. İlgili AB kurumunun bir karar tesis edip hareketsiz kalmadığı durumlarda, ilgili karar ya da hareketin andlaşmaya aykırı olduğu gerekçesiyle hareketsizlik davası açılmamaktadır²⁸⁴.

Bu davaya ilişkin davalı olarak; AP, AB Bakanlar Konseyi, Komisyon ya da AMB gösterilmekte ve ilgili bu kurumlar açıkça yetkilendirildikleri bir alanda karar almaktan kaçınmaları halinde, davalı statüsüne düşmektedirler.

Bu bağlamda, AB Bakanlar Konseyi, AP ve Komisyon tarafından karar tesis edilememesi veya tesis edilen tasarrufun ilgili gerçek ve tüzel kişilere tebliğ edilmemesi halinde, ilgili kurumlara yönelik hareketsizlik davası açılabilmektedir. İlgili sùjelerin menfaatlerini ilgilendiren tasarrufların bildirilmemesi, AB hukuk düzeninin asli ve türeme normlarının da ihlaline yol açmaktadır. Buna yönelik, bu normların ihlal edilip edilmediği konusunda ilgili kişiler tarafından ATİDM’nde dava açılabilmektedir. Gerçek ve tüzel kişiler kendilerini ilgilendiren konulara ilişkin, AB hukuk düzenine uyulup uyulmadığı konusunda Komisyon’a müracaat edebilirler. Bu müracaata yönelik Komisyon’un hareketsiz kalması halinde, ilgili kişiler Komisyon’a yönelik hareketsizlik davası açabilirler. Ancak, dava açan sùje tarafından, tesis edilen ilgili tasarrufun

²⁸² Ibid., ss. 127-128.

²⁸³ Arat, “Avrupa Toplulukları Adalet...”, op. cit., s. 83.

²⁸⁴ Tekinalp-Tekinalp, op. cit., s. 252.

kendisine bildirilmediğinin kanıtlanması gerekmektedir, aksi takdirde dava reddedilmektedir²⁸⁵.

AT Kurucu Andlaşması'nın 232. Md.'sinin²⁸⁶ ikinci bendi uyarınca, bu davanın sadece davaya konu olan kurumun önceden harekete geçmeye davet edilmiş olması halinde açılması mümkündür. Bu bent itibarıyla, AB kurumlarına harekete geçmeleri açısından tanınan süre iki aydır. Gerçek ve tüzel kişilerin bu kurumların tasarruflarına yönelik olarak dava açma süreleri ise, tavsiye ve görüşler dışında, bu iki aylık sürenin sona ermesinden sonra başlayan iki aylık süredir. Diğer bir ifadeyle, gerçek ve tüzel kişiler ilgili kurumlara tanınan bu iki aylık sürenin bitimini izleyen iki aylık sürede, bu kurumlara karşı hareketsizlik davası açabilirler.

Hareketsizlik davalarına ilişkin, Türkiye tarafından açılmış bir dava olmamakla birlikte, Türkiye'nin, ATAD nezdinde bu yola başvurması teorik olarak mümkündür. Zira, ortaklık mevzuatının AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturmasından dolayı, Türkiye'nin ortaklık mevzuatından kaynaklanan haklarını kullanarak, AB Bakanlar Konseyi, AP veya Komisyon tarafından karar tesis edilmesini veya eylemde bulunulmasını isteyebilir. Bu istemin karşılanmaması halinde Türkiye tarafından iki aylık sürenin bitiminden itibaren iki aylık hak düşürücü süre içerisinde hareketsizlik davasının açılması gerekmektedir²⁸⁷.

AT Kurucu Andlaşması'nın 232. Md.'sinin üçüncü bendi her gerçek ve tüzel kişinin AB kurumlarından herhangi birinin tavsiye ve görüş haricindeki bağlayıcı

²⁸⁵ Reçber, "Avrupa Toplulukları İlk...", op. cit., ss. 130-131.

²⁸⁶ AT Kurucu Andlaşması'nın 232. Md.'si şu şekildedir:

"Bu Andlaşma'nın ihlali anlamında Avrupa Parlamentosu'nun, Konsey'in veya Komisyon'un karar almaması halinde, üye Devletler ve diğer Topluluk kurumları bu ihlalin saptanması amacı ile Adalet Divanı'nda dava açabilirler.

Bu dava, sadece davaya konu kurumun önceden harekete geçmeye davet edilmiş olması halinde kabul edilebilir. Bu daveti izleyen iki aylık süre zarfında, ilgili kurumun tutum belirlememesi halinde, müteakip iki aylık süre zarfında dava açılabilir.

Her gerçek ve tüzel kişi yukarıdaki paragraflarda belirlenen koşullar dahilinde, Topluluk kurumlarından birini, tavsiye veya görüş haricinde herhangi bir işlemi kendisine bildirmemiş olmasından dolayı Adalet Divanı'na şikayet edebilir.

Adalet Divanı, aynı koşullar altında kendi yetkisi altına giren alanlarda AMB'nin açacağı veya bu kuruma karşı açılacak dava ve başvurular hakkında da karar vermeye yetkilidir".

²⁸⁷ Reçber, "Ortaklık Mevzuatına İstinaden...", op. cit., s. 74.

nitelikteki herhangi bir tasarrufunun kendisine bildirilmemesinden dolayı, ATİDM’nde hareketsizlik davası açabilmesini düzenlemektedir.

AT Kurucu Andlaşması’nın 232. Md.’sinin üçüncü bendi bağlamında, her gerçek ve tüzel kişi ifadesi geniş anlamda değerlendirildiğinde, sadece üye Devletler uyrukluğunda bulunan gerçek ve tüzel kişilerin değil, aynı zamanda üçüncü Devletlere mensup gerçek ve tüzel kişilerin de bu davayı açmaları mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki gerçek ve tüzel kişiler tarafından, AT Kurucu Andlaşması’nın 232. Md.’sinin birinci ve ikinci bentlerinde benimsenen şartların yerine getirilmesi halinde, üçüncü bendi itibarıyla teorik anlamda bu davanın Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki gerçek ve tüzel kişiler tarafından açılması mümkün olabilmektedir²⁸⁸.

Ortaklık mevzuatına istinaden, menfaatlerini ilgilendiren tasarrufların, Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğunda bulunan gerçek ve tüzel kişilere bildirilmemesi, AB hukuk düzeninin asli ve türeme normlarının ihlali anlamını taşıdığından ötürü, buna yönelik ATİDM’nde dava açılması söz konusu olabilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki gerçek ve tüzel kişilerin kendilerini ilgilendiren konular bağlamında, AB hukuk düzeninin ihlalinin tespitine yönelik Komisyon’a müracaatta bulunabileceklerdir. Bu başvuru sonucunda, Komisyon’un hareketsiz kalması halinde, ilgili gerçek ve tüzel kişi, Komisyon’a karşı hareketsizlik davası açabilmektedir. Buna ilişkin tesis edilen tasarrufun dava açan süjeye bildirilmediğinin tespit edilmesi gerekmekte, tespit edilmediği takdirde dava ATİDM tarafından reddedilmektedir²⁸⁹.

Hareketsizlik davalarına ilişkin verilen karar bir tespit kararı niteliğindedir. Yetkilendirildiği konuya ilişkin hareketsiz kalan AB kurumunun, andlaşmaya aykırı bir davranışta bulunduğu kabul edilmekte ve iptal davalarında olduğu gibi, ATAD kararının uygulanması için gerekli kararları almakla yükümlü kılınmaktadır. AB kurumlarının

²⁸⁸ Ibid., s. 75.

²⁸⁹ Ibid., ss. 75-76.

hareketsiz kalması ilgili Devlet ve kişiler bakımından bir zarara yol açmışsa, hareketsiz kalarak zarara yol açan kurum hakkında tazminat davası da açılabilir²⁹⁰.

3.1.5. İhlal Davaları

İhlal davası AT Kurucu Andlaşması'nın 226-228. Md.'leri arasında düzenlenmiştir. AB hukuk düzeni itibarıyla, Kurucu Andlaşmalar bağlamında, üye Devletlerin pek çok yükümlülüğü bulunmaktadır. Bir üye Devletin bu yükümlülükleri yerine getirmemesi ve bu andlaşmaları ihlali durumunda, AB hukuk düzenine uygun davranması ve üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmesinin sağlanması amacı ile açılan davaya ihlal davası denilmektedir.

Buradaki yükümlülük kavramı dar anlamda değerlendirilmeyip, yalnızca Topluluk Kurucu Andlaşmaları'ndan kaynaklanan birincil normlar açısından değil, aynı zamanda AB hukuk düzeni türeme normları açısından da değerlendirilmeli ve bunlara ilişkin üye Devletler üzerlerine düşen yükümlülükleri yerine getirmelidir. Üye Devletler tarafından söz konusu olan bu yükümlülüklerin yerine getirilmemesi de, bir üye Devletin, AB hukuk düzenine aykırı nitelikteki bir iç hukuk normunu uygulamaya devam etmesi ya da bir üye Devlet tarafından AB hukukuna uygun bir şekilde alınması gereken bir önlemin alınmaması şeklinde ortaya çıkmaktadır²⁹¹.

Bu dava uluslararası hukuk bakımından benzersiz olarak nitelendirilmektedir. Bu dava ile Komisyon'a, üye Devletlerin, AB hukuk düzenine uygun davranmasının sağlanması konusunda gözetim görevi verilmiştir. Bu dava ile ATAD'na, sadece belli konulara ilişkin ihtilafların çözümüne yönelik değil, aynı zamanda çok Devletli bir hukuk düzeni bağlamında, yükümlülüklerin yerine getirilmesine ilişkin davaların çözümü konusunda da genel anlamda yetki verilmiştir²⁹².

²⁹⁰ Günuğur, "Avrupa Birliği'nin Hukuk..." op. cit., s. 346.

²⁹¹ Ibid., s. 323.

²⁹² Tekinalp-Tekinalp, op. cit., s. 241.

Davayı açabilme yetkisi, Komisyon'a (AT Kurucu Andlaşması md. 226.²⁹³), üye Devletlere (AT Kurucu Andlaşması md. 227.), AMB ve Avrupa Yatırım Bankası'nın yönetim kurullarına tanınmıştır²⁹⁴.

Komisyon tarafından hazırlanan ve bir üye Devlet tarafından AB hukuk düzeninin ihlal edildiği yönündeki gerekçeli görüş, ihlal iddiasıyla karşı karşıya bulunan üye Devlet açısından bağlayıcı değildir. Ancak, bu gerekçeli görüşün ihlal iddiasına maruz kalınan Devlet açısından uyarıcı nitelikte olduğunu kabul etmek gerekir. Zira Komisyon, AB hukuk düzeninin bekçisi konumundadır. Bu bağlamda, Komisyon görüşüne uymayan üye Devlet aleyhine, Komisyon ya da bir üye Devlet tarafından, ATAD'na başvurulması ve uygulanması zorunlu bir yargısal karar alınması gerekli olabilir. ATAD tarafından karar verilmeden önce ivedi nitelikte bir takım önlemler alınabilir. Esasa ilişkin ATAD kararında, ihlal durumunun saptanması halinde üye Devletin alacağı tedbirler belirtilmektedir. Bu bağlamda ilgili üye Devlet kararın yerine getirilmesi konusunda yetkiye sahiptir. Buna ilişkin ATAD kararı, üye Devletin mevzuatında değişiklik yaratıcı nitelikte değildir. AT Kurucu Andlaşması'nın 228. Md.'si uyarınca, ihlali gerçekleştiren üye Devlet kararın gereklerini yerine getirmekle yükümlüdür. Bu kararın cebri icrası olmamakla birlikte, AT Kurucu Andlaşması'nın 228. Md.'sinin ikinci bendi²⁹⁵ bağlamında bir takım yaptırımlar öngörülebilir. Kararın uygulanmaması halinde, ihlali sürdüren üye Devlet aleyhine yeniden dava açılması mümkündür. Aynı zamanda, ihlali gerçekleştiren üye Devletin bu uygulaması gerçek ve

²⁹³ AT Kurucu Andlaşması'nın 226. Md.'si şu şekildedir:

"Komisyon, bir üye Devletin bu andlaşma uyarınca üzerine düşen yükümlülüklerden birini yerine getirmediği kanısına varırsa, o Devlete kendi görüşlerini sunma imkanı tanıdıktan sonra, bu konuda gerekçeli görüşünü bildirir.

İlgili Devlet, Komisyon tarafından belirlenen süre içinde bu görüşe uymazsa, Komisyon Adalet Divanı'na başvurabilir".

²⁹⁴ Ibid., s. 243.

²⁹⁵ AT Kurucu Andlaşması'nın 228. Md.'sinin 2. Prg.'ı şu şekildedir:

"İlgili üye Devlet, Komisyon tarafından saptanan süre zarfında Divan kararının uygulanmasını gerektiren önlemleri almazsa, Komisyon, Adalet Divanı'na başvurabilir. Komisyon, olayın özelliklerine göre ilgili üye Devletçe ödenmesine uygun olduğunu düşündüğü götürü bir ceza miktarını veya katlanan para cezasını belirler. Adalet Divanı, ilgili üye Devletin, kendi kararına uymadığını saptarsa, bu Devleti götürü bir ceza miktarına veya katlanan para cezasına çarptırabilir".

tüzel kişilere zarar vermişse, bu zararın giderilmesi amacıyla ulusal yargı organlarında dava açılabilir²⁹⁶.

Bu bağlamda Türkiye'nin, AT Kurucu Andlaşması'nın 227. Md.'sinde²⁹⁷ benimsenen usulü kullanarak üye Devletler aleyhine, ATAD'nda dava açılması mümkün müdür şeklinde bir soru yöneltildiğinde, bu sorunun cevabının verilebilmesi için teorik anlamda veya uygulama açısından Türkiye'nin AB'ne tam üye olması gerektiği savı ileri sürülebilir. Zira, diğer dava türlerinden farklı olarak, her gerçek ve tüzel kişi gibi geniş içerikli kavramlar yerine, ihlal davasına ilişkin düzenlemeleri içeren 227. Md.'nin birinci bendi üye Devletlerden her biri kavramını kullanmıştır. Bu ifade, süreci engelleyici nitelikte değerlendirilebilir. Bununla birlikte, Türkiye ilgili sorunu Komisyon'a iletmeyi denemelidir. Türkiye, ortaklık mevzuatında öngörülen, uyuşmazlıkların çözüm yöntemlerinden bir sonuç alınamaması halinde dahi, üye Devletlere karşı, diğer üye Devletleri veya Komisyon'u ATAD nezdinde ihlal davası açma konusunda zorlamalıdır. Davanın usul yönünden reddi yüksek bir olasılık taşısa da, reddedilmeyip esastan görüşülmesi sonucunda verilecek karar taraflar açısından bağlayıcılık taşıyacaktır. Türkiye ayrıca, ATAD tarafından 20.09.2007 tarihinde tesis edilen Veli Tüm ve Mehmet darı ön kararına ilişkin, Komisyon'a müracaat edip kararın gereklerinin yerine getirilmesini de isteyebilir²⁹⁸.

²⁹⁶ Günoğur, "Avrupa Birliği'nin Hukuk...", op. cit., ss. 326-328; Tekinalp-Tekinalp, op. cit., ss. 245-246.

²⁹⁷ AT Kurucu Andlaşması'nın 227. Md.'si şu şekildedir:

"Üye Devletlerden her biri, diğer bir üye Devletin bu andlaşma gereğince kendisine düşen yükümlülüklerden birini yerine getirmediği kanısına varırsa Adalet Divanı'na başvurabilir.

Bir üye Devlet, bu andlaşma gereğince üzerine düşen yükümlülükleri ihlal ettiği gerekçesiyle diğer bir üye Devlete karşı dava açmadan önce Komisyon'a başvurmak zorundadır.

Komisyon, ilgili Devletlere iddia ve savunmalarını yazılı ve sözlü olarak karşılıklı sunma imkanı verdikten sonra gerekçeli görüşünü bildirir.

Komisyon, başvuru tarihinden itibaren üç ay içinde görüşünü bildirmezse, bu görüşün bulunmaması Adalet Divanı'nda dava açılmasına engel olmaz".

²⁹⁸ Reçber, "Ortaklık Mevzuatına İstinaden...", op. cit., ss. 76-77.

3.2. Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Toplulukları Arasındaki Ortaklık Mevzuatı Çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti Uyruklu Gerçek ve Tüzel Kişiler Tarafından ATAD’nda Açılan Davalar

Bu kısımda öncelikli olarak tazminat (tam yargı) davası niteliğinde olan Yedaş davası ayrıntılı bir şekilde incelenecek, devamında ön karar yöntemi çerçevesinde AB hukuk düzeninde Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişiler tarafından açılan davaların bir kısmı değerlendirilecektir.

3.2.1. Yedaş Davası²⁹⁹

Yedaş Tarım ve Otomotiv Sanayi ve Ticaret AŞ (davacı) Türkiye Cumhuriyeti uyruklu bir tüzel kişiliktir. İstanbul’un Ümraniye semtinde, tarım makinaları ve otomotiv sektörü açısından yedek parça (rulman), kayış kolları ve karter üreten bu firma, 02.12.2003 tarihinde mahkeme yazı işlerine sunmuş olduğu dava dilekçesiyle mevcut davayı açmıştır. ATİDM tarafından bu dava, T-367/03 numarasıyla ve “*Yedas Tarım ve Otomotiv Sanayi ve Ticaret/Council and Commission*” adıyla kayıt altına alınmıştır.

Dava, ATİDM’nin üç yargıçtan oluşan 5. Dairesi tarafından 30.03.2006 tarihinde sonuçlandırılmıştır. ATİDM tazminat (tam yargı) davalarına ilişkin şartların gerçekleşmediği gerekçesiyle davayı reddetmiştir. Yedaş ise, ATAD Statüsü ile ilgili Protokol ve ATAD Yargılama Usul Tüzüğü’nde benimsenen şartlara uygun olarak ilgili karara yönelik temyiz talebinde bulunmuştur. Temyiz talebi, ATAD tarafından C-225/06 numarası verilerek kabul edilmiştir. ATAD 2. Dairesi temyiz talebini, 05.07.2007 tarihinde karara bağlamıştır. ATAD 2. Dairesi temyiz talebini yerinde bulmamış ve ATİDM’nin ilgili kararını haklı bularak, mahkeme masraflarının da Yedaş tarafından karşılanmasına karar vermiştir³⁰⁰.

²⁹⁹ T-367/03, Yedas Tarım ve Otomotiv Sanayi ve Ticaret/Council and Commission, 30.03.2006. Bu davaya ilişkin daha geniş bilgi için bkz. Reçber, “Ortaklık Mevzuatı İtibarıyla...”, passim; Reçber, “Ortaklık Mevzuatına İstinaden...”, op. cit., ss. 70-73. Bu davaya ilişkin kararın çevirisi için bkz. Hacı Can, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/yedaskararcevirisi-final.pdf>. (e.t. 10.10.2008.)

³⁰⁰ Reçber, “Ortaklık Mevzuatına İstinaden...”, op. cit., s. 72-73.

Davanın konusunu, Türk firması olan Yedaş'ın, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile Türkiye ile AT arasında tesis edilen Gümrük Birliği'nden kaynaklanan zararlarının tazmini talebi oluşturmaktadır. Yedaş bu doğrultuda, ATİDM'nden, davalı durumda bulunan AB Bakanlar Konseyi ile Komisyon tarafından zararların karşılanmasına yönelik tazminat ödenmesi ile mahkeme masraflarının karşılanmasını talep etmiştir. AB Bakanlar Konseyi ve Komisyon ise, davanın reddedilmesini ve mahkeme masraflarının Yedaş tarafından karşılanmasını talep etmişlerdir.

Yedaş, öncelikle AT'nun Gümrük Birliği kapsamında, Yunanistan'a yapmış olduğu ekonomik desteğin veya yardımın Türkiye'ye yapılmamış olmasından dolayı sorumlu olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca, AT'nun Gümrük Birliği çerçevesinde üçüncü Devletlerle akdetmiş olduğu uluslararası nitelikteki andlaşmaların olumsuz etkilerini de ispatlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Yedaş, Yunanistan'ın engellemelerine karşı Komisyon'un ihlal davası açmadığını ve kurumsal anlamda gerekli önlemleri almaktan kaçındığını ve bu doğrultuda özellikle Gümrük Birliği'ne doğrudan bağlı olan alanlarda mübadele ile ilgili ortak politikaların tartışılmasında Türkiye'nin dışlandığını savunmuştur. Yedaş, Türkiye'nin ortak ticaret politikasının yürütülmesine ilişkin bazı karar mekanizmalarından dışlandığını belirtmiş ve örnek olarak AT bünyesinde, AT Kurucu Andlaşması'nın 133. Md.'si gereğince kurulan Özel Komite'nin toplantılarına ve çalışmalarına Türk yetkililerinin iştirak edememesini göstermiştir. Bu bağlamda Komisyon'un, Türkiye'ye yönelik gerekli tavsiyelerde bulunmayarak, Gümrük Birliği çerçevesinde sağlıklı bir rekabetin gelişmesini engelleyici uygulamalara karşı önlem almadığını ve Türkiye'ye telkinlerde bulunmayı ihmal ettiğini iddia etmiştir. Yedaş, buna dayanarak haksız rekabet sonucu oluşan zararların tazminini talep etmiştir. Davacı firma, ilgili sektörde 1993 yılında yatırım kararı alırken Gümrük Birliği'nin daha uzun bir süre sonra, örneğin 10 yıl sonra gerçekleşeceği öngörüsünden hareket ettiğini belirtmiştir. Oysa, Gümrük Birliği Kararının 01.01.1996 tarihinde yürürlüğe girmesiyle, AB'ne üye Devletler ve üçüncü Devletlerden gelen pek çok malın Türk pazarına girerek, 1996-2003 yılları arasında kendileri açısından çok ciddi bir zarara yol açtığını iddia etmiştir.

Davacı, duruşmada esasa ilişkin zarara yol açan olgunun, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı ve bu kararın davalılar tarafından uygulanış şekli nedeniyle meydana geldiğini iddia etmiştir. Davacı zarara yol açan olgunun, Topluluk kurumlarının hareketsizliği nedeniyle oluştuğunu belirtmiştir.

Yedaş, AT'nun hukuka aykırı davranışının kaynağını Ankara Anlaşması'nın 2. Md.'sinin 1. Prg.'ı, 3. Md.'sinin 1. Prg.'ının birinci bendi ve 6. Md.'sine dayandırmaktadır. Ayrıca Yedaş, Ankara Anlaşması'na ekli olarak kabul edilen Mali Protokol'ün ve daha sonra ortaklık mevzuatına dayanarak tesis edilen Ek Protokollerin ilgili düzenlemelerinde, bu kapsam içinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yedaş, bu tasarrufların, AT Kurucu Andlaşması'nın 310. Md.'si uyarınca, AB hukuk düzeninin tasarrufları olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir. Yedaş, Topluluğun Türkiye'ye yönelik 2,5 Milyar Euro tutarındaki mali desteğin verilmesi yükümlülüğüne uymadığını ve ihlal edilen bu yükümlülüğün 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın kabul edildiği, Ortaklık Konseyi toplantısında benimsendiğini ve bunun Gümrük Birliği Kararına tek taraflı bir açıklama ile eklendiğini belirtmiştir. Yedaş, ayrıca Avrupa-Akdeniz işbirliği çerçevesinde henüz yerine getirilmemiş olan yardım vaatleri ve Devlet yardımlarının verilmesi konusunda yaşanan zorlukları da iddialarına eklemiştir.

Yedaş, 1990 yılında rulman üretimine yatırım yapmaya karar verdiğini, gerekçe olarak da yurtiçi üretimin bir yandan özel yardımlar ve ödüllerle teşvik edilmesini, diğer yandan da özel bir gümrük tarifesiyle korunmasını göstermiştir. Bunun dışında, Türkiye ile AT arasındaki Gümrük Birliği'nin 10 yıllık bir zaman diliminde gerçekleşeceğini beklediğini, buna karşılık Gümrük Birliği Kararı'nın 1.1.1996 tarihinde yürürlüğe girmesiyle karterin ve otomotiv sektörü açısından üretilen rulmanın, ithalatı ile ilgili diğer masraflar dahil, tüm resim ve harçların, gümrük vergilerinin kaldırıldığını ve bunun sonucunda, AB üyesi Devletlerden gelen yüksek kalitedeki ithal mallar ile, Uzak Doğu Devletlerinden gelen ucuz malların Türk pazarına girdiğini, rulman üretimi ve faaliyetleri bağlamında, Gümrük Birliği Kararı'nın yürürlüğe girdiği tarihten 2003 yılına kadar zarar ettiği belirtilmiştir.

Yedaş, Gümrük Birliği Kararı'nın yürürlüğe girmesi sonucu, gümrük vergilerinin ortaklık mevzuatına uygun olarak yürürlükten kaldırıldığını ve bu nedenle zarara uğradığını iddia etmiştir. Bu zarara ilişkin, mali ve bilanço raporuna dayanarak Yedaş, zararının 1.200.000 Euro olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Yedaş, davalı statüsünde bulunan AB Bakanlar Konseyi ve Komisyon'un, davanın kabul edilmemesine ilişkin itirazlarını içeren savunmalarına cevap olarak, davalıların 4.578.518 Euro ödemelerini talep etmiştir.

Davalı statüsünde bulunan, AB Bakanlar Konseyi ve Komisyon, ilk aşamada üç nedenle ATİDM tarafından davanın reddedilmesini talep etmişlerdir. Öncelikle davalılara göre, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı ne AB Bakanlar Konseyi'nin ne de Komisyon'un bir tasarrufudur. Bu nedenle meydana gelen zararın tazmini açısından Gümrük Birliği Kararı'nın tam yargı davasına konu olamayacağı ve hukuki dayanağının olmadığı savunulmaktadır. İkinci olarak, davalılar ATAD Statüsü ile İlgili Protokol'ün 46. Md.'si³⁰¹ gereğince, Yedaş'ın isteminin zaman aşımına uğradığını iddia etmişlerdir. Üçüncü olarak davalılar, Yedaş'ın dava dilekçesinin belirsiz olduğunu ve sunulan dilekçenin ATİDM Yargılama Usul Tüzüğü'nün 44. Md.'sinin 1.Prg.'da belirtilen şartları taşımadığını iddia etmişlerdir.

Yedaş tarafından açılan davada, davalı statüsünde bulunan AB Bakanlar Konseyi ve Komisyon 19.03.2004 ve 26.03.2004 tarihlerinde birbirlerinden bağımsız bir şekilde, bu davanın ATİDM Yargılama Usul Tüzüğü'nün 114. Md.'si gereğince kabul edilmemesine dair iddialarını ATİDM Kâtipliği'ne sunmuşlardır. Yedaş'da, karşı cevap dilekçesini 17.05.2004 tarihinde ATİDM Kâtipliği'ne iletmiştir. ATİDM, 19.05.2005 tarihinde tesis etmiş olduğu ara karar ile, bu iddiaları esasa ilişkin değerlendirmek amacıyla dava dosyasına eklemiş ve kayıt altına almıştır. Yardımcı

³⁰¹ ATAD Statüsü ile İlgili Protokol'ün 46. Md.'si şu şekildedir:

“Topluluklar aleyhine, sözleşme dışı sorumluluk konusundaki eylemler, olayın meydana geldiği tarihten itibaren 5 yıl sonunda zamanaşımına uğrarlar. Zaman aşımı dava dilekçesinin Divan'a verilmesi veya mağdur tarafın daha önceden Toplulukların yetkili kurumuna başvurusu ile kesilir. Bu son halde, AT Kurucu Andlaşması'nın 230. Md.'si ve AAET Kurucu Andlaşması'nın 236. Md.'sinde benimsenen iki aylık süre içerisinde müracaat dilekçesinin verilmesi gerekir, AT Kurucu Andlaşması'nın 232. Md.'sinin ikinci bendi ve AAET Kurucu Andlaşması'nın 148. Md.'sinin ikinci bendinin düzenlemeleri, gerekmesi halinde belirtilen sıraya göre uygulanır”.

raportör tarafından hazırlanan raporun sunulmasından sonra, ATİDM 5. Dairesi tarafından, davaya ilişkin sözlü aşamaya geçilmesine karar verilmiştir. 08.09.2005 tarihinde yapılan duruşmada taraflar, ATİDM tarafından yöneltilen soruları cevaplandırmış ve savunmalarını sunmuşlardır³⁰².

ATİDM, ATAD ve kendi içtihatlarından anlaşılacağı üzere, AT Kurucu Andlaşması'nın 288. Md.'sinin ikinci bendi anlamındaki akit dışı sorumluluğun, belirtilen zarar ile iddia edilen eylem veya işlem arasındaki nedensellik bağının varlığına, bu nedensellik sonucunda oluşacak gerçek bir zarara ve zararın Topluluk kurumlarına atfedilen haksız eyleme veya işleme bağlı bulunduğunu belirtmiştir.

ATİDM, Ankara Anlaşması gibi karma anlaşmaların AB hukuk düzeninin bir parçası olduğuna ilişkin yerleşmiş içtihadı atıf yaptıktan sonra, bu anlaşmaların hükümlerinin AB hukuk düzenindeki etkilerinin, uluslararası nitelikleri dikkate alınmadan değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. Bu bağlamda, söz konusu anlaşma hükümlerinin bireyler için hak doğurucu olarak kabul edilebilmelerinin, doğrudan uygulanabilir nitelikte olmalarına bağlı olduğuna dikkat çeken ATİDM, Ankara Anlaşması'na dayanarak davacı tarafından ileri sürülen hükümlerin programsal niteliklerinden hareketle, ilgili hükümlerin bu özelliklere sahip olmadığına karar vermiştir.

ATİDM, Ankara Anlaşması'nın ve Ankara Anlaşması'na istinaden tesis edilen Protokollerin, AT'nun ve üye Devletlerin üçüncü bir Devlet ile akdettiği uluslararası andlaşmalar olduğunu belirtmiştir. AT Kurucu Andlaşması'nın 300. Md.'sinin 7. Prg.'ı gereğince, bu tür andlaşmalar veya uluslararası hukuk işlemleri üye Devletleri ve AB kurumlarını bağlamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye ile AT arasında tesis edilen ortaklık mevzuatı yürürlüğe giriş tarihinden itibaren AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturmaktadır.

ATİDM, davacının dilekçelerinde yer alan çok sayıdaki iddianın ve açıklama biçiminin, davanın usulden reddedilmesine engel oluşturduğunu belirtmiştir. ATİDM,

³⁰² Reçber, "Ortaklık Mevzuatına İstinaden...", op. cit., s. 72.

Yedaş tarafından AB kurumlarına yönelik olarak iddia edilen haksız eylem veya işlemlerin ortaklık mevzuatına dayanarak ileri sürülebilmesinin, bu düzenlemelerin doğrudan uygulanma yeteneğine sahip olup olmadığı bakımından değerlendirilmesine bağlı olduğunu belirtmiştir. ATAD'nın, Meryem Demirel kararına ilişkin, AT'nun üçüncü Devletlerle yaptığı anlaşmanın niteliği, konusu ve diğer düzenlemeleri göz önüne alındığında, bu anlaşma hükümlerinin doğrudan uygulanma kabiliyetine sahip olabilmesi için, işbu anlaşmanın uygulanması ve doğuracağı etkiler itibarıyla, söz konusu hükümlerin daha sonraki hiçbir işlemin müdahalesine bağlı olmaksızın açık ve kesin yükümlülükler taşıması veya haklar doğurması gerekmektedir.

ATİDM, Ankara Anlaşması'nın 2. Md.'sinin 1. Prg.'ının genel hatlarıyla AT ile Türkiye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirmesini amaç edindiğini, genel olarak da Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam düzeyinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesi hedefine sahip olduğunu hükme bağlamıştır. ATİDM'ne göre, bu düzenleme programsal nitelikte olup, açıklıktan yoksundur. Ayrıca, bu düzenlemenin uygulanması ve sonuç doğurabilmesi tamamlayıcı nitelikteki işlemlerin tesis edilmesine bağlı bulunmakta ve bu haliyle de davacının durumunu doğrudan etkileyebilecek nitelikler taşımamaktadır. Bu nedenle, bu düzenleme bireylerin haklarını etkileyebilecek bir özelliğe sahip değildir. ATİDM'ne göre bu husus, Ankara Anlaşması'nın 3. Md.'si itibarıyla da geçerlidir. ATİDM, Mali Protokol'ün hangi düzenlemesinin ihlal edildiğinin Yedaş tarafından açıkça ortaya konulmaması nedeniyle, bu konuda ileri sürülen iddianın kabul edilmesinin mümkün olmadığını vurgulamıştır. ATİDM, Ankara Anlaşması'nın bireylere doğrudan haklar vermeyi amaçlamadığını belirtmektedir. ATİDM, benzer nitelikteki durumun Ankara Anlaşması'nın 3. Md.'sinin 1. Prg.'ı ile 6. Md. açısından da geçerli olduğunu belirtmiştir³⁰³.

ATİDM, Yedaş'ın hangi hükümlerin ihlal edildiğine ilişkin bilgi vermeksizin Ankara Anlaşması'na eklenen mali protokollere dayandığını belirtmektedir. Oysa ATİDM Yargılama Usul Tüzüğü'nün 44. Md.'sinin 1. Prg.'ının c bendi uyarınca, hukuk

³⁰³ Reçber, "Ortaklık Mevzuatı İtibarıyla...", s. 281.

dışı kabul edilen bir eylem veya işlemin kabul edilebilmesi için, söz konusu eylem veya işlemin hukuka aykırı olduğunun kanıtlanması gerekmektedir. ATİDM, bu zorunluluğun AB hukuk düzeninde yer alan normların doğrudan uygulanabilirlik şartıyla güçlendirilmesi gerektiği bildirmekle beraber, bu noktayı genel anlamda değerlendirmeyip, her bağımsız olayda başvuru hâkimin hukuki yapısının ve ifadelerinin incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır. ATİDM, AB kurumları tarafından Mali Protokol'e ilişkin hangi düzenlemelerin ihlal edildiğinin Yedaş açısından ortaya konulmadığını ve bu haliyle söz konusu iddianın kabul edilemeyeceğini belirtmiştir.

Yedaş, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın kabulü esnasında AT'nun bu karara ek niteliğinde yayınladığı tek taraflı bir deklarasyon uyarınca, 2,5 Milyar Euro tutarında bir paranın Türkiye'ye verilmesi gerektiğini belirtmiştir. ATİDM, bu tür bir iddianın AT'nun bugüne kadar benimsediği bir yöntem olmadığını, Yedaş'ın böyle bir deklarasyonun hukuki bağlayıcılığını açıkça kanıtlayamamakla beraber böyle bir olasılığın varlığının bile, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişilere yönelik doğrudan uygulanabilecek nitelikte haklar yaratmadığını belirtmiştir. ATİDM, Yedaş tarafından AT'na yönelik olarak ileri sürülen idari işbirliği ve eylem programları konusunda gerekli yardımı sunmadığı iddialarını da hukuka aykırılık değerlendirilmesi bakımından yeterli olmadığını belirtmiştir.

Yedaş, 1970 yılında imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol'ün giriş kısmında yer alan Türkiye ile AT arasında "dengeli ve karşılıklı yükümlülükler" teriminin AT'na bir görev yüklediği iddiasında bulunmuştur. ATİDM, Katma Protokol'ün giriş kısmında yer alan bu ifadenin kendine özgü bir hukuki değerinin ve etkisinin olmadığını, buna ilişkin asıl düzenlemenin Katma Protokol'ün 2. Md.'sinin 1. Prg.'da yer aldığını belirtmiştir. Bu düzenlemenin de programsal nitelikte olduğu ve aracı tasarruflar kullanılmadan doğrudan uygulanma kabiliyetine sahip olmadığı vurgulanmıştır. ATİDM'nin vurguladığı gibi, Katma Protokol'ün ilgili düzenlemeleri doğrudan uygulanma kabiliyetine sahip değildir. Türkiye ile AT arasında ortaklık mevzuatına dayanılarak tesis edilen Ortaklık Konseyi'nin, bu konuda aldığı ve alacağı kararların doğrudan uygulanma kabiliyetine sahip olduklarının belirtilmesi gerekir. Yani, Katma Protokol'ün uygulamaya konulabilmesinde kural dışılıklar saklı

kalmak kaydıyla, bu Protokole ilişkin düzenlemelerin uygulanabilmesi Ortaklık Konseyi'nin gerekli kararları tesis etmesine bağlıdır³⁰⁴.

Üstelik Yedaş'ın, Yunanistan'a ilişkin engelleme ve bu çerçevede AT'nun yükümlülüklerini yerine getirmediği iddiaları, söz konusu mali yardımın gerçekleşmemesi bakımından üye Devlete yüklenebilecek nitelikte olsa bile, ATİDM'ne göre bu durum Topluluk kurumlarının sorumluluğuna yol açmamaktadır. ATİDM'ne göre, AT, bir üye Devletin AB hukuk düzenine ilişkin bir yükümlülüğünü yerine getirmemesi halinde, AT Kurucu Andlaşması'nın 226-228. Md.'leri bağlamında gerekli usul uyarınca, ihlal davası açılabileceğini, ancak bu iddia doğrultusunda davanın açılması konusunda yetkili olan Komisyon veya AT Kurucu Andlaşması'nın 227. Md.'sindeki koşulların gerçekleşmesi kaydıyla, bir üye Devlet tarafından ihlal davasının açılmadığını belirtmiştir. Yerleşik ATAD içtihatları uyarınca, ihlal davasının açılması konusunda takdir yetkisinin Komisyon'da bulunduğu ve bu doğrultuda Komisyon tarafından ihlal davasının açılmamasının hukuki bir yükümlülüğün yerine getirilmemesi olarak değerlendirilemeyeceği belirtilmiştir.

Yedaş, AT'nun üçüncü Devletlerle akdetmiş olduğu anlaşmalar nedeniyle zarara uğradığını iddia etmiştir. ATİDM'ne göre, AT'nun üçüncü Devletlerle bu tür anlaşmaları akdederken Türkiye'nin çıkarlarını yeterince göz önüne bulundurmadığına dair kanıt veya kanıtlar, Yedaş tarafından dava dilekçesinde yeterli sayıda ve açıklıkta ileri sürülmeyip, Mahkeme tarafından yerinde bulunmamıştır. Burada, ATİDM Yargılama Usul Tüzüğü'nün 44. Md.'sinin 1. Prg.'inin c bendi uyarınca iddialar yeterince açık olmayıp, Topluluk kurumlarının hangi tasarruf ya da tasarruflarının hukuka aykırı olduğu açıkça belirtilmemektedir. ATİDM'ne göre, benzer bir durum da Türkiye'nin belirli karar alma yöntemlerinden dışlanmasına ilişkin iddialar açısından söz konusudur. AT Kurucu Andlaşması'nın 133. Md.'si uyarınca, Komite toplantılarına davet edilmeme hukuka aykırılık unsuru olarak değerlendirilebilecek nitelikte olsa da, Türkiye'nin toplantılara katılamaması Yedaş'ın somut menfaatlerini etkilememekte ve

³⁰⁴ Ibid., s. 283.

bu hakkın kullandırılmaması davacı nezdinde hak kazanımına ya da kaybına yol açmamaktadır.

Yedaş, iddialarına ortaklık mevzuatının veya Gümrük Birliği Kararı'nın uygulanmasına ilişkin rekabetin gelişimini önleyici her türlü uygulamanın ortadan kaldırılması amacıyla Komisyon tarafından, gözetim yapılmadığı ve bu doğrultuda Türkiye'ye tavsiyelerde bulunulmadığı noktalarıyla devam etmiştir. Bu iddialar ATİDM tarafından oldukça soyut bulunmuştur. Yedaş tarafından ekonominin değişik sektörlerine ilişkin AT'nun birçok davranışı örnek gösterilmekle beraber, bu örneklerin hiçbirinin AT'nun bir işlemiyle ilişkili olabileceğini açık bir biçimde kanıtlayamadığı belirtilmiştir. ATİDM, Topluluk kurumlarının asli ve türeme normlar çerçevesinde, kendilerine tanınan yetkiler doğrultusunda takdir yetkisini kullanabileceklerini belirtmiş ve bu bağlamda, AT'nun kurumları vasıtasıyla ekonomik yardımda bulunurken, takdir yetkisinin sınırları doğrultusunda hareket ettiğini ve takdir yetkisinin aşıldığına ilişkin Yedaş'ın yeterince kanıt sunmadığını belirtmiştir. ATİDM, AT'nun Türkiye'ye yönelik olarak çeşitli alanlarda ekonomik yardımlar yaptığını ve bu durumun AB Bakanlar Konseyi tarafından teyit edilmekle beraber, bu durumun Yedaş'ın tarafından da kabul edildiğini ve bu sebeplerle genel anlamda yardım yapılmadığına ilişkin iddialarının da gerçeklikten yoksun olduğunu belirtmiştir.

ATİDM, AT Kurucu Andlaşması'nın 288. Md.'sinin ikinci bendi gereğince, AT'nun akit dışı sorumluluğunun ortaya çıkabilmesi için iddia edilen zarar ile dayanak olarak gösterilen eylem veya işlem arasında bir nedensellik bağının bulunması gerektiğini vurgulamıştır. ATİDM, bu koşulun sağlandığına dair kanıt sunma yükümlülüğünün davacı tarafa ait olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda ATİDM, ortaya çıkan zarar ile Topluluk kurumuna atfedilen hukuka aykırı tasarruf arasında kurulması gerekli olan ve davacı tarafından ispat edilmesi gereken nedensellik bağının bu davaya ilişkin olarak açık ve doğrudan bir şekilde ortaya konulmadığını belirtmiştir. Türkiye'ye, Gümrük Birliği kapsamında yapılması gereken mali yardımın yetersizliğinden kaynaklanan makroekonomik dengesizlik iddiası ile davacının bireysel durumu arasında doğrudan bir neden sonuç ilişkisi kurulamamıştır.

Benzer şekilde, ATİDM'ne göre; Yedaş, uğradığı zarar ile iddiada bulunduğu şu hususlar arasında doğrudan bir nedensellik bağı bulunduğunu ispatlayamamıştır: Komisyon'un rekabeti kontrol etmede özensiz davranması, Türkiye'nin karar alma yöntemlerine dahil edilmemesi, AB Bakanlar Konseyi'nin olası hatası ve Gümrük Birliği ile ilgili alanlarda alınması gereken önlemler konusunda AT'nun işbirliğine geçmemesi. ATİDM, Yedaş'ın, ekonominin değişik (tekstil, tarım, anten ihracatı ve el halısı) sektörlerine ilişkin ileri sürmüş olduğu iddiaların kendi sosyal konumu ile doğrudan bir ilişkisinin bulunmadığına hükmetmiştir.

Davacının 1993'te üretime başlarken, gümrük tarifelerinin ve Devlet yardımlarının devam edeceği varsayımı ile hareket ettiğini ileri sürmesi ise, 1970 yılında imzalanan Katma Protokol uyarınca Gümrük Birliği'nin en geç 22 yıl sonunda yürürlüğe girmesinin belli olduğu olgusu karşısında kabul edilebilir nitelikte bulunmamıştır.

Davaya ilişkin değerlendirmelerimizin ilk kısmında belirttiğimiz gibi dava, ATİDM'nin üç yargıçtan oluşan Beşinci Dairesi tarafından 30.03.2006 tarihinde sonuçlandırılmıştır. Dava, ATİDM tarafından tazminat davalarına ilişkin koşulların gerçekleşmediği gerekçesiyle Yedaş'ın aleyhine olacak şekilde karara bağlanmıştır. ATİDM kararlarının hukuki sorunlarla ilgili olmak şartıyla, gerek ATAD Statüsü ile ilgili Protokol'de, gerek ATAD Yargılama ve Usul Tüzüğü'nde öngörülen şekil ve şartlarda, ATAD nezdinde temyizi mümkün olmaktadır. Bu nedenle, Yedaş bu hakkını kullanarak ATİDM tarafından tesis edilen ilgili kararı ATAD nezdinde temyizi talebinde bulunmuş ve bu talep ATAD tarafından C-225/06 numarası verilerek kabul edilmiştir. ATAD 2. Dairesi de 05.07.2007 tarihinde temyiz talebi üzerine vermiş olduğu kararda ATİDM'ni haklı bulmuş ve temyiz masraflarının da Yedaş tarafından karşılanmasına karar vermiştir³⁰⁵.

Sonuç olarak, Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, Türkiye'nin AT ile oluşturduğu ortaklık mevzuatı çerçevesinde değerlendirildiğinde, Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğunda bulunan gerçek ve tüzel kişilerin hukuka aykırı bir

³⁰⁵ Reçber, "Türkiye- Avrupa Birliği...", op. cit., s. 82-83.

eylem veya işleme maruz kalmaları halinde, haklarını AB hukuk düzeni yargısında hangi içerik ve usulde arayacağına dair ortaklık mevzuatında açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu bağlamda, genel ve soyut olarak değerlendirildiğinde Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'si ile Gümrük Birliği Kararı'nın 61 ve 62. Md.'leri Türkiye Cumhuriyeti ile AT arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümüne yönelik genel anlamda hukuki yöntemleri de kapsamakla beraber siyasi niteliği ağır basan çözüm yöntemleri içermekte, ancak Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin hukuka aykırı bir eylem ve işlemle karşılaşmaları halinde haklarının korunmasına yönelik doğrudan bir hüküm öngörülmemektedir³⁰⁶.

Yukarıda genel hatlarıyla aktarmaya çalıştığımız Yedaş tarafından açılan bu tam yargı davasının ATİDM tarafından esastan ele alınıp karara bağlanması, Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğunda bulunan gerçek ve tüzel kişiler açısından, ortaklık mevzuatından kaynaklanan haklarının korunması yönünde bu mevzuatının içerdiği yetersizliklere karşı etkin bir koruma yolunun olabileceğinin göstergesidir.

Bununla birlikte, ATİDM tarafından Yedaş bu davaya ilişkin haksız olarak nitelendirilse dahi, bu tür davaların açılabilmesi, ortaklık mevzuatı çerçevesinde hakları olumsuz yönde etkilenen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları açısından yol gösterici niteliktedir. Bu bağlamda, AB hukuk düzeninde, ortaklık mevzuatına tâbi gerçek ve tüzel kişilerin Toplulukların akit dışı sorumluluğu kapsamında AB hukuk düzeni yargısında açık bir biçimde dava açma hakları düzenlenmezken, ortaklık mevzuatının ilgili normlarından kaynaklanan nedenlerle haklarının ihlal edildiğini ve zarar gördüğünü iddia eden Yedaş firmasının bu konuda yargısal yollara başvurması, ATİDM'nin davayı esas bakımından değerlendirmesinde önemli bir rol oynamıştır³⁰⁷.

Toplulukların akit dışı sorumluluğu kapsamında değerlendirilip açılan bu davanın, usul bakımından reddedilmeyip³⁰⁸, esas açısından değerlendirilmesi Türkiye

³⁰⁶ Reçber, "Ortaklık Mevzuatı İtibarıyla...", s. 287.

³⁰⁷ Ibid., s. 288.

³⁰⁸ Bu konuya ilişkin Söktaş firması tarafından, ATİDM önünde 20.05.1996 tarihinde Komisyon'a karşı açılan iptal ve tam yargı davası, ATİDM 3. Dairesi tarafından 10.12.1996 tarihinde usul yönünden reddedilmiştir.

Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin ortaklık mevzuatı çerçevesinde kendilerine tanınan hakların korunması yönünde emsal nitelikte değerlendirilebilir. AB hukuk düzeni çerçevesinde, ortaklık mevzuatının da AB hukuk düzeninin bir parçası olmasından dolayı, üye Devlet statüsünde bulunmayan Türkiye Cumhuriyeti'nin uyrukluğunda bulunan gerçek ve tüzel kişilerin, uluslararası hukukla kıyaslandığında önemli farklılıklar taşıyan ve sùjelerin haklarının korunması yönünde doğrudan kullanılabilir pek çok dava türünün de ilgili kurucu andlaşmalarda yer aldığı AB hukuk düzeninde bu etkin koruma ve hak arama yollarından, gerekli usullere uygun bir biçimde yararlanabileceklerini bu dava göstermektedir.

3.2.2. Ön karar Yöntemi Çerçevesinde Açılan Davalar

Çalışmamızın bu kısmında, ön karar yöntemi kapsamında Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğunda bulunan gerçek ve tüzel kişilerin neden oldukları davalardan bir kısmını özet olarak aktarmaya çalışacağız.

3.2.2.1. Yurt Dışında Bulunan Türkiye Cumhuriyeti Uyrukluğundaki Gerçek ve Tüzel Kişilerin Ön Karar Yöntemini İşletebilmeleri

Meryem Demirel Davası³⁰⁹

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Meryem Demirel, eşini ziyaret etmek amacıyla 3 ay süreli geçici bir vize ile Almanya'ya (dava sırasında F.Almanya) gitmiştir. Meryem Demirel, F.Almanya'dan ayrılacağını resmen bildirmiş olmasına rağmen, sınırlı süreli vizesinin bitiminde hamile olduğunu gerekçe göstererek F.Almanya'dan ayrılmamıştır. Bunun üzerine, bulunduğu şehrin idaresi tarafından kendi isteğiyle ülkeden ayrılmadığı takdirde, sınır dışı edilmesi yönünde bir karar tesis edilmiştir. Meryem Demirel'de sınır dışı edilmesine yönelik bu idari karara karşı, kararı tesis eden şehir idaresi aleyhine, Stuttgart İdare Mahkemesi'nde bu kararın iptali ve kendisine ortaklık mevzuatına istinaden oturma izni verilmesi talebiyle dava açmıştır.

³⁰⁹ C-12/86, Meryem Demirel-Stadt Schwäbisch Gmünd. Bu davaya ilişkin olarak Bkz. Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op.cit., s. 64.

Stuttgart İdare Mahkemesi'nin ön karar istemine yönelik olarak ATAD, 30.09.1987 tarihli ve C-12/86 sayılı ön kararında; Ankara Anlaşması, Katma Protokol ve Ortaklık Konseyi kararlarının AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturduğunu vurgulamakla beraber, Ankara Anlaşması'nın 12. Md.'sinin³¹⁰ ve Katma Protokol'un 36. Md.'sinin³¹¹ yeterince açıklıktan ve kesinlikten yoksun olması nedeniyle, üye Devletlerin iç hukuklarında doğrudan uygulanabilir nitelikte olmadığına karar vermiştir.

Salih Zeki Sevince Davası³¹²

Salih Zeki Sevince, Hollanda'da oturma hakkına sahip olan bir bayanla yaptığı evliliğe bağlı olarak oturma izni elde etmiştir. İzninin uzatılması amacıyla yaptığı başvuru ise evlilik ilişkisinin sona ermiş olduğu gerekçesiyle, Hollanda Adalet Bakanlığı tarafından reddedilmiştir. Sevince, bu ret işleminin iptali hakkında açtığı davada, 2/76 ve 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararlarına dayanarak, kendisine oturma izni verilmesi talebinde bulunmuştur. Bu dava kapsamında görevli yargı mercii olan Hollanda Yüksek İdare Mahkemesi, ATAD'ndan ilgili kararların uygulanmasına yönelik olarak, AT Kurucu Andlaşması'nın 234.'si bağlamında ön karar isteminde bulunmuştur.

ATAD, 20.09.1990 tarihli ve C-192/89 sayılı ön kararında, Ankara Anlaşması'nın AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturduğu yönündeki kararlarına da atfen (Demirel vb.), Ankara Anlaşması, Katma Protokol ve Ankara Anlaşması ile oluşturulan Ortaklık Konseyi tarafından tesis edilen 2/76 ve 1/80 sayılı kararların, AT Kurucu Andlaşması'nın 234.Md.'si bağlamında, AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturduğunu belirtmiştir. ATAD, Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan etkisi bağlamında yaptığı değerlendirmede, 2/76 sayılı kararın 2. Md.'sinin 1. Prg.'ının b

³¹⁰ Ankara Anlaşması'nın 12. Md.'si şu şekildedir:

“Akit taraflar, aralarında serbest işçi akımını kademeli olarak gerçekleştirmek için, AT Kurucu Andlaşması'nın 39, 40 ve 41. Md.'lerinden esinlenmekte uyumuşlardır”.

³¹¹ Katma Protokol'un 36. Md.'si şu şekildedir:

“Türkiye ile Topluluk üyesi Devletler arasında işçilerin serbest dolaşımı, Ortaklık Anlaşması'nın 12. Md.'sinde yer alan ilkelere uygun şekilde, Anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonraki on ikinci yılın sonu ile yirmi ikinci yılın sonu arasında kademeli olarak gerçekleştirilecektir Ortaklık Konseyi bu konuda gerekli usulleri kararlaştıracaktır”.

³¹² C-192/89, S.Z.Sevince-Staatssecretaris van Justitie, 20.09.1990. Bu davaya ilişkin olarak Bkz. Reçber, “Türkiye- Avrupa Birliği...”, op.cit., ss. 64-65.

bendi³¹³ ve 1/80 sayılı kararın 6. Md.'sinin 1. Prg.'i³¹⁴ ile 2/76 sayılı kararın 7.Md.'sinin³¹⁵ ve 1/80 sayılı kararın 13. Md.'sinin³¹⁶ AB üyesi Devletlerde doğrudan etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. ATAD, bu bağlamda, bu maddelerde belirtilen hakların oturma hakkı ile beraber kullanılabilceğini ve bu nedenle üye Devletlerde çalışma iznine hak kazanan Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişilere, en azından çalışma izninin süresi boyunca, oturma izni verilmesi gerektiğini belirtmiş; fakat, oturma izni istemiyle açılan davanın görüldüğü sürenin, 2/76 sayılı kararın 2. Md.'sinin 1. Prg.'ının b bendi ve 1/80 sayılı kararın 6. Md.'sinin 1. Prg.'ı bağlamında “yasal çalışma” kavramını içermediğinden hareketle, bu sürenin yasal çalışma süresi sayılamayacağı yorumunda bulunmuştur.

Kazım Kuş Davası³¹⁷

Kazım Kuş'un Alman uyruklu eşinden boşanmasından sonra, oturma izni talebi reddedilmiştir. Buna gerekçe olarak, oturma izni hakkının sağlanması koşulunun

³¹³ Ortaklık Konseyi'nin 2/76 sayılı kararın 2. Md.'sinin 1. Prg.'ının b bendi şu şekildedir:

“Topluluk üyesi bir Devlette beş yıl, yasal bir şekilde çalıştıktan sonra bir Türk işçisi, aynı ülkede herhangi bir ücretli işe girme serbestisine sahip olur. Haklar saklı kalır”.

³¹⁴ Ortaklık Konseyi'nin 1/80 sayılı kararının 6. Md.'si şu şekildedir:

“1. Aile bireylerinin serbestçe işe girmelerine ilişkin 7. Md. hükümleri saklı kalmak kaydıyla, bir üye Devletin işgücü piyasasına yasal olarak dahil bulunan bir Türk işçisi:

- O üye Devlette bir yıl yasal çalışmadan sonra, eğer iş mevcut ise, aynı işverenin yanında çalışma iznini yenileme hakkına sahiptir;

- O üye Devlette üç yıllık yasal işten sonra ve Topluluk üye Devletleri işçilerine tanınan öncelik saklı kalmak kaydıyla dilediği bir işveren yanında, ancak aynı meslek için, o üye Devletin iş bulma kurumlarına kayıtlı ve normal şartlarda yapılmış bir iş teklifine başvurma hakkına sahiptir.

- O üye Devlette, dört yıllık yasal çalışmadan sonra, dilediği bütün ücretli işlere serbestçe girme hakkına sahiptir.

2. Yıllık izinler ile analık, iş kazası veya kısa süreli hastalık nedenlerinden kaynaklanan devamsızlıklar, yasal çalışma süreleri olarak kabul edilir. Yetkili makamlar tarafından usulüne uygun biçimde belgelenmiş iradi olmayan işsizlik süreleri ile hastalıktan kaynaklanan uzun süreli devamsızlıklar, yasal çalışma süresine dahil edilmemekle birlikte, daha önceki çalışma süresinde kazanılmış hakları da etkilemez.

3. 1'inci ve 2'inci fıkraların uygulama usulleri, ulusal mevzuatlar uyarınca tespit edilir”.

³¹⁵ Ortaklık Konseyi'nin 2/76 sayılı kararının 7.Md.'si şu şekildedir:

“Topluluk üyesi Devletler ve Türkiye, yasal olarak sınırları içinde ikamet eden ve çalışan işçilere işe girme konusundaki şartlara yeni kısıtlamalar getiremezler”.

³¹⁶ Ortaklık Konseyi'nin 1/80 sayılı kararının 13. Md.'si şu şekildedir:

“Topluluk üye Devletleri ve Türkiye, kendi topraklarında yasal olarak ikamet eden ve istihdam edilen işçiler ve aile bireylerine uygulanan işe girme şartlarına, yeni kısıtlamalar getiremezler”.

³¹⁷ C-237/91, Kazım Kuş-Landeshauptstadt Wiesbaden, 16/12/1992. Bu davaya ilişkin olarak Bkz. Harun Gümrükçü, “Kuş Davası ve Bunun AT Üyesi Ülkelerdeki Türk Göçmenlerin Çalışma ve Oturma İzinleri Üzerindeki Etkileri”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Sayı: 164, passim; Reçber, “Türkiye-Avrupa Birliği...”, op.cit., ss.65-66.

evlenme olduğu, bunun ise boşanma ile ortadan kalkması gösterilmiştir. Bunun üzerine Kazım Kuş, Hessen Eyalet İdare Mahkemesi'ne dava açmış ve kendisine Ortaklık Konseyi'nin 1/80 sayılı kararının 6. Md.'sine göre oturma izni verilmesini talep etmiştir. Hessen Eyalet İdare Mahkemesi de sorunu AB hukuk düzeniyle ilgili bularak, ATAD'ndan ön karar isteminde bulunmuştur.

ATAD, 16.12.1990 tarihli, C-237/91 sayılı ön kararında, Ortaklık Konseyi'nin 1/80 sayılı kararının 6. Md.'sine göre, üye Devletin ülkesinde, yasal olarak en az bir yıl çalışmış olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının, aynı işverenin yanında çalışmak şartıyla, çalışma izni süresinin başka herhangi bir koşul aranmaksızın uzatılacağı ve çalışma hakkının oturma hakkı olmaksızın kullanılamayacağından dolayı, oturma hakkı talebinin bulunduğunu da belirtmiştir. Maddedeki koşulları yerine getiren Türk işçisi, çalışma izninin uzatılması dışında oturma izninin uzatılmasının sağlanması bakımından da doğrudan bu hükümlere başvurabilir.

Hayriye Eroğlu Davası³¹⁸

1980 yılında, öğrenim görmek amacıyla 1976 yılından itibaren, Almanya'da yasal olarak çalışma ve oturma hakkına sahip babasının yanına giden Hayriye Eroğlu, öğrenimini tamamladıktan sonra çalışma izni alarak çalışmaya başlamıştır. Hayriye Eroğlu, 1992 yılında oturma hakkının uzatılması için başvuruda bulunmuş, ancak bu başvurusu reddedilmiştir. Bunun üzerine, Hayriye Eroğlu tesis edilen bu idari işlemin iptali talebiyle, Kalsruhe İdare Mahkemesi'ne başvurmuş ve bu dava çerçevesinde ileri sürülen ortaklık mevzuatı hükümleri uyarınca Kalsruhe İdare Mahkemesi, ATAD'ndan ön karar isteminde bulunmuştur.

Ortaklık Konseyi'nin 1/80 sayılı kararının 7. Md.'sinin 2. Prg.'i³¹⁹, Topluluğa üye Devletlerde yasal olarak çalışan Türkiye Cumhuriyeti uyruklu işçilerin, ilgili üye

³¹⁸ C-355/93, Hayriye Eroglu-Land Baden/Württemberg, 05.10.1994. Bu davaya ilişkin olarak Bkz. Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op.cit., s. 66; Can-Özen, "Türkiye-Avrupa Topluluğu...", op.cit., s. 263.

³¹⁹Ortaklık Konseyi'nin 1/80 sayılı kararının 7. Md.'si şu şekildedir:

"Bir üye Devletin iş gücü piyasasına yasal olarak dahil bulunan bir Türk işçisinin onunla birlikte oturma hakkına sahip bulunan aile bireyleri:

Devlette meslek eğitimi gören çocuklarının, anne veya babasından birinin üye Devlette en az üç yıl çalışmış olması şartıyla, çocukların ikamet sürelerine bakılmaksızın, ilgili üye Devlette her işte çalışabilmelerini öngörmektedir.

ATAD, 05.10.1994 tarihli, C-355/93 sayılı ön kararında, Sevince ve Kuş kararlarına paralel biçimde, “çalışma hakkının”, “oturma hakkına” bağlı olduğunu, AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturan 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın 6. ve 7. Md.’leri uyarınca, çalışma hakkını kazanan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına, oturma hakkı verilmesi gerektiğini belirtmiştir. ATAD, bu bağlamda, AB üyesi bir Devlete “aile birleşmesi” olgusu dışında, örneğin eğitim ve öğrenim amacıyla gelmiş olmasının, Ortaklık Konseyi kararlarıyla tesis edilmiş hakların kullanımına engel oluşturmayacağı kararına varmıştır.

Eroğlu davasının en önemli sonucu, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın 7. Md.’sinin doğrudan etkiye sahip olduğunun belirtilmesiyle beraber, bir Türk işçisinin, bir üye Devlette aile birleşmesi dışındaki nedenlerle, örneğin eğitim için gelen çocuklarının da, bu maddede belirtilen koşulların yerine getirilmesi şartıyla, üye Devlete geliş zamanından bağımsız olarak bu maddede belirtilen haklara sahip olduğunun ortaya konulmasıdır.

Ahmet Bozkurt Davası³²⁰

Ahmet Bozkurt Hollanda’da, bu Devlet yasalarınca akdedilmiş bir iş sözleşmesi çerçevesinde, uluslararası kamyon sürücüsü olarak mesleğini ifa ederken, geçirdiği iş kazası sonucu iş göremez duruma gelmiştir. Ahmet Bozkurt, 1991 yılında devamlı oturma izni için başvuruda bulunmuş, ancak bu talebin reddedilmesi üzerine, kararın gözden geçirilmesi için Hollanda İçişleri Bakanlığı’na başvurmuştur. Bu talebin de

- O üye Devlette üç yıl ikamet ettikten sonra, Topluluk üye Devletleri işçilerine tanınan öncelik saklı kalmak kaydıyla, her türlü işe başvurmak hakkına sahiptirler.

- O üye Devlette beş yıl ikamet ettikten sonra, diledikleri bütün ücretli işlere serbestçe girme hakkına sahiptirler.

Ev sahibi ülkede mesleki bir eğitim programını tamamlayan Türk işçi çocukları, bu üye Devletteki oturma sürelerine bakılmaksızın, anne veya babasından birinin ilgili üye Devlette en az üç yıldır yasal olarak çalışıyor olması kaydıyla, söz konusu üye Devlette her işe başvurabilir”.

³²⁰ C-434/93, Ahmet Bozkurt-Staatssecretaris van Justitie, 06.06.1995. Bu davaya ilişkin olarak Bkz. Reçber, “Türkiye- Avrupa Birliği...”, op.cit., ss. 67.

reddedilmesi üzerine Ahmet Bozkurt, 2/76 ve 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararları uyarınca kendisine oturma izni verilmesi talebiyle açtığı davada, Hollanda Yüksek İdare Mahkemesi bahsi geçen kararların ilgili hükümlerinin yorumu konusunda, ATAD’ndan ön karar isteminde bulunmuştur.

ATAD, 06.06.1995 tarihli, C-434/93 sayılı ön kararında, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu bir işçinin, üye Devletin yasal iş piyasasına dahil olup olmadığına, hakları ve statüsüyle ilgili diğer hususların dikkate alınarak, üye Devlet yetkili yargı organı tarafından karar verileceğini belirtmiştir. ATAD bu bağlamda, üye Devletin iç hukukuna göre oturma ve çalışma izninin bulunmadığı bir işte çalışan Türk işçisinin, bu ülkedeki çalışma süresinin 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın 6. Md.’sinin 1. Prg.’ı bağlamında yasal çalışma sayılacağı, yasal çalışmaya bağlı olarak Türk işçisinin oturma hakkı talebinin de olabileceği, ancak 6. Md.’nin yasal olarak bir üye Devlette çalışırken iş göremez duruma gelen kişiye yerleşme hakkı sağlamayacağı görüşünü belirtmiştir.

ATAD, bu kararında düzenli işgücü piyasası ve yasal çalışma kavramlarına değinmiş ve “yasal çalışma süresi konusunda”, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın 6. Md.’sinin 2. Prg.’ına göre, işsizlik ve uzun hastalık dönemlerinin çalışma süresi kapsamında değerlendirilemeyeceğini, ancak eski çalışma süresine bağlı haklara da hanel getiremeyeceğini belirtmiştir. ATAD, söz konusu düzenlemenin üye Devletlerde çalışan veya geçici iş göremez durumda bulunan Türk işçilerini kapsadığını, sürekli iş görememe ve emeklilik nedeniyle iş piyasasında bulunmayan Türk işçilerini ise kapsamadığı yorumunu yapmıştır.

Ahmet Bozkurt kararı, bir üye Devlette çalışma ve oturma hakkı zorunluluğu bulunmayan bir işte çalışmış Türkiye Cumhuriyeti uyruklu bir işçinin, çalışma ilişkisinin ATAD kararlarınca belirlenen şartlara uygun olması halinde, bir üye Devlette çalışmasının 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın 6. Md.’si uyarınca, yasal çalışma olarak değerlendirileceği ve buna bağlı olarak da oturma hakkına sahip olduğunun belirtilmesi yönünden önem taşımaktadır.

ATAD kararlarından hareketle, AB üyesi Devletlerde yaşayan Türk işçilerinin çalışma hakkına bağlı olarak, AB hukuk düzenine dayanan ve bu nedenle üye Devletler için bağlayıcı ve doğrudan uygulanabilir nitelikte bir oturma hakkına sahip bulunduğunu söylemek olasıdır. Bu nedenle oturma hakkını düzenleyen bir izin belgesinin bulunması, bu hükümler kapsamına giren Türk işçileri açısından, sadece bu hakkın açıklanması anlamına gelmemekte, aynı zamanda bu konuda ulusal mercilerin de hiçbir takdir hakkının bulunmadığı anlamına gelmektedir.

Sema Sürül Davası³²¹

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, Sema Sürül 1991 yılında, 1987 yılından itibaren Almanya'da bulunan eşinin yanına yerleşmek amacıyla gitmiştir. Sema Sürül, 1992 yılında çocuk sahibi olmuş ve yürürlükteki Alman yasaları uyarınca da 3 yaşın altındaki çocuklara verilen çocuk yetiştirme parasına hak kazanmıştır. Ancak bu yardım, 1994 yılında bu yardımı düzenleyen kanunda yapılan değişiklik sonucu kesilmiştir.

Sema Sürül, bu yardımın kesilmesi üzerine yetkili idari makamlar nezdinde şikayette bulunmuştur. Yapılan bu şikayet, söz konusu yardımın sadece devamlı ikamet hakkı veya bir ikamet izin belgesi sahibi yabancılara verilmesinin öngörüldüğü, buna karşılık Sema Sürül'ün koşullu ve süresi sınırlı bir ikamet iznine sahip olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Bu ret kararı üzerine Sema Sürül, 3/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 3. Md.'sinin 1. Prg.'i³²² kapsamında, sosyal güvenlik hakları bakımından üye Devlet vatandaşlarıyla eşit davranılma hakkına sahip olduğunu iddia etmiştir. Sema Sürül, söz konusu çocuk yardımının alınabilmesi açısından, Alman vatandaşlarının sadece o ülkede ikamet ettiklerini bildirmeleri yeterli olurken, kendisinin ilgili mevzuatta yapılan değişiklik sonucu farklı şartlara tâbi kılınmasının, 3/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 3. Md.'sinin 1. Prg.'i ile bağdaşmadığını iddia etmiştir. Bu gerekçeyle, kendisinin yabancılar mevzuatının kısıtlayıcı hükümlerine tâbi

³²¹ C-262/96, Sema Sürül-Bundesanstalt für Arbeit, 04.05.1999.

³²² Ortaklık Konseyi'nin 3/80 sayılı kararının 3. Md.'sinin 1. Prg.'i şu şekildedir:

“Bu kararın özel hükümleri saklı kalmak kaydıyla, üye Devletlerden birinin sınırları içinde ikamet eden bu karar kapsamındaki kişi, herhangi bir üye Devletin mevzuatı ile öngörülen yükümlülüklerle o üye Devletin vatandaşlarıyla aynı koşullara tabi olur ve yardımlardan aynı koşullarda faydalanır”.

tutulamayacağını iddia ederek, Aachen yetkili Mahkemesinde dava açmıştır. Bunun üzerine davaya bakmakta olan Mahkeme, Sema Sürül'ün 3/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 3. Md.'sinin 1. Prg.'ı kapsamında, aile yardımlarının alınması konusunda, Alman vatandaşlarıyla aynı haklara ve koşullara sahip olup olmadığının açıklığa kavuşturulması bakımından sorunu ön karar yöntemi çerçevesinde ATAD'na sunmuştur.

ATAD, 04.05.1999 tarihli, C-262/96 sayılı ön kararında, AT üyesi Devletlerin sosyal güvenlik sisteminin Türkiye Cumhuriyeti uyruklu işçilere ve onların aile bireylerine uygulanmasına yönelik, 19.09.1980 tarihli ve 3/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 3. Md.'sinin 1. Prg.'ı bağlamında değerlendirmelerde bulunmuştur. Buna göre bir üye Devletin, 3/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 3. Md.'sinin 1. Prg.'ı kapsamında olup, Devlet ülkesinde belirli amaç ve süresi sınırlı yerleşme hakkına izin verdiği Türkiye Cumhuriyeti vatandaşından, ilgili üye Devlette kendisiyle birlikte oturan çocuğundan dolayı aile yardımı alabilmesi için, bu ödeneğe hak kazanma konusunda kendi vatandaşlarına yönelik sadece ikamet koşulunu ararken, söz konusu Türkiye Cumhuriyeti vatandaşından ulusal mevzuatının yabancılar için öngördüğü türden bir ikamet izni belgesinin yetkili makamlar tarafından istenmesinin bu karar kapsamında mümkün olmadığını belirtmiştir. ATAD, aynı sorun çerçevesinde 3/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 3. Md.'sinin 1. Prg.'ının doğrudan etkiye sahip olduğunun ileri sürülerek, bu kararın geriye etkili bir şekilde yürütülmesi doğrultusunda, hak taleplerinde bulunulamayacağını belirtmiştir.

Bu kararla, ayrımcılık yasağına ilişkin 3/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 3. Md.'sinin 1. Prg.'ının doğrudan etkiye sahip olduğu belirtilmiş ve bu maddeye istinaden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için üye Devletler nezdinde dava yolu da açılmıştır.

Abdülnasır Savaş Davası³²³

Bay ve Bayan Savaş, 22.12.1984 tarihinde, çalışma hakkını içermeyen 1 aylık turist vizesi ile İngiltere'ye giriş yapmışlardır. Bay ve Bayan Savaş, bu sürenin

³²³ C-37/98, Abdülnasır Savaş-Secretary of State for the Home Department, 11.5.2000.

bitiminde İngiltere'yi terk etmeyip, çalışma ve oturma izni için başvuruda da bulunmaksızın gelir getirici çeşitli işleri icra etmişlerdir. Bay ve Bayan Savaş, 31.01.1993 tarihinde İngiltere'deki durumlarını yasal bir çerçeveye oturtmak ve gerekli izinleri almak amacıyla, İçişleri bakanlığının ilgili birimlerine başvuruda bulunmuşlardır. İlgililerinin bu talebi 21.03.1994 tarihinde reddedilmiş ve sınır dışı edilmelerine yönelik bir karar tesis edilmiştir.

Abdülnasır Savaş, bu kararın iptali istemiyle yetkili İngiliz yargı mercilerine başvurmuştur. İngiliz ulusal yargı mercileri de önlerine gelen bu uyuşmazlıkla ilgili, Ankara Anlaşması'nda yerleşme özgürlüğüne ilişkin kısıtlamaların kaldırılmasını düzenleyen 13. Md. ile aynı içeriğe sahip Katma Protokol'ün 41. Md.'sinin yorumlanması amacıyla, sorunu ATAD'na ön karar yöntemi çerçevesinde sunmuştur.

ATAD, bu soruna ilişkin vermiş olduğu 11.05.2000 tarihli, C-37/98 sayılı ön kararda; Ankara Anlaşması'nın 13. Md.'si³²⁴ ile Katma Protokol'ün 41. Md.'sinin 2. Prg.'inin³²⁵ açık ve kesin hükümler içermemeleri ve uygulamaya yönelik ek önlemler alınmasını gerektirdikleri için doğrudan etkiye sahip olmadıklarını belirtmiştir.

ATAD, Ankara Anlaşması'nın 13. Md.'si uyarınca yapmış olduğu değerlendirmede, madde uyarınca akit tarafların karşılıklı olarak, yerleşme serbestliği konusundaki kısıtlamaları aşamalı bir şekilde kaldıracaklarını belirtmekle beraber, bu düzenlemenin bağlayıcı bir kural oluşturmadığını belirtmektedir. Katma Protokol'ün 41. Md.'sinin 2. Prg.'inin da bireylerin hukuki durumlarını doğrudan düzenlemediği için doğrudan uygulanmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Bu maddeyi uygulanabilir

³²⁴ Ankara Anlaşması'nın 13. Md.'si şu şekildedir:

"Akit Taraflar, yerleşme serbestliği kısıtlamalarını aralarında kaldırmak için, AT Kurucu Andlaşması'nın 43 ile 46. Md.'leri ve 48. Md.'sinden esinlenmekte uyuşmuşlardır".

³²⁵ Katma Protokol'ün 41. Md.'sinin 2. Prg.'i şu şekildedir.

"Ortaklık Konseyi, Ortaklık Anlaşması'nın 13 ve 14. Md.'lerinde yer alan ilkelere uygun olarak, Akit tarafların yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbest edimindeki kısıtlamaları aralarında gitgide kaldırmalarında uygulanacak sıra, süre ve usulleri tespit eder".

hale getirme görevinin Ortaklık Konseyi'ne ait olduğu ATAD tarafından belirtilmiştir³²⁶.

ATAD buna karşılık, Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, akit tarafların aralarında yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbest edimine ilişkin yeni sınırlamalar koymayı yasaklayan 41. Md.'sinin 1. Prg.'ının, açık ve kesin hükümler içermesi nedeniyle bütün AB üyesi Devletlerde doğrudan uygulanabilecek nitelikte bir düzenleme olduğunu belirtmiştir.

Bülent Kurz Davası³²⁷

Ön karar yöntemi çerçevesinde ATAD'na sunulan bu davanın konusunu, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Bülent Kurz'un, Alman makamları tarafından oturma ve çalışma izni olmadığı gerekçesiyle sınır dışı edilmesi işlemine karşı yaptığı itiraz oluşturmaktadır³²⁸.

Bülent Kurz, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 6. ve 7. Md.'leri uyarınca, kendisine sürekli bir oturma hakkının verilmesini veya sınırlı oturma hakkının uzatılmasını istemiştir. Bu istemi Baden Württemberg Eyalet makamları, onun 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 6. Md.'sinin 1. Prg.'ının ve 7. Md.'sinin 2. Prg.'ının koşullarını yerine getirmediği gerekçesiyle reddetmiştir³²⁹. Bunun üzerine sorun yargıya taşınmıştır.

³²⁶ Murat Uğur Aksoy, **Avrupa Hukuku Açısından Türk Vatandaşlarına Uygulanan Vize Alma Mecburiyetinin Değerlendirilmesi Raporu**, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No: 213, Kasım 2007, s. 13.

³²⁷ C-188/00, Bülent Kurz-Land Baden Württemberg, 19.11.2002. Bu kararın çevirisi için Bkz. Hacı Can, "Avrupa Toplulukları Adalet...", op. cit., ss. 275-288.

³²⁸ Bülent Kurz göçmen bir Türk işçisinin evlilik dışı çocuğu olarak 1977 yılında Almanya'da doğmuş ve bir Alman ailenin yanında yaşamıştır. 1984 yılında Türkiye'ye gelen Bülent Kurz, 1992 yılında mesleki öğrenim görmek amacıyla Almanya'ya dönmüş ve mesleki öğrenim süresi boyunca sınırlı çalışma izinleri doğrultusunda, mesleki öğrenim gördüğü firmada çalışmıştır. Bülent Kurz bu süre boyunca yanında kaldığı Alman ailesi tarafından 1998 yılında evlat edinilmiştir.

³²⁹ Almanya eyalet mahkemesi itirazına dayanak olarak şu noktaları ileri sürmüştür: 1). Sınırlı oturma izni aldığı mesleki öğrenimi boyunca Bülent Kurz, bu kararın 6. Md.'sinin 1. Prg.'ı bağlamında Almanya'da düzenli işgücü piyasasına dahil olmadığı; 2). Alman vatandaşları tarafından evlat edinilmesinin Türk işçi çocuğu olma statüsünü kaybettiği; 3). Öz babasının onun öğrenime başlamasından önce Almanya'yı terk etmesi; 4). Almanya'da mesleki öğrenimini bitiremediği belirtilmiştir.

Eyalet mahkemesi, kendisi tarafından görülmekte olan bu davaya ilişkin hukuki uyuşmazlığın çözümü için, AB hukuk düzeninin yorumlanması ihtiyacından hareketle, yargılamayı durdurarak ön karar yöntemi çerçevesinde, ATAD'na, Bülent Kurz'un 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 6. Md.'sinin 1. Prg.'ının ve 7. Md.'sinin 2. Prg.'ının koşullarını yerine getirip getirmediğine ilişkin sorular çerçevesinde başvuruda bulunmuştur. ATAD'da bu isteme karşılık 19.11.2002 tarihli, C-188/00 sayılı ön kararı tesis etmiştir.

ATAD, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca Türkiye Cumhuriyeti uyruklu işçilere tanınan çalışma haklarının, oturma haklarını da kapsadığını belirtmektedir. Aynı zamanda ATAD'na göre, bu haklardan yararlanabilmenin koşulunu Türkiye Cumhuriyeti uyruklu işçi statüsünde bulunulması oluşturmaktadır.

ATAD, Türkiye-AT Ortaklık ilişkisinde, işçilerin serbest dolaşımını düzenleyen hükümlerin, AT Kurucu Andlaşması'nın ilgili hükümlerinden esinlendiğini ve AB hukuk düzeninin genel ilkeleri doğrultusunda yorumlanması ve uygulanması gerektiğini belirtmiştir.

ATAD, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 6. Md.'sinin 1. Prg.'ında yer alan koşulların Bülent Kurz tarafından sağlanıp sağlanmadığı konusunu incelerken, Bülent Kurz'un işçi statüsünde olup olmadığı, üye Devlet işgücü pazarına dahil olup olmadığı ve son olarak da onun ilgili üye Devlette yasal çalışma kapsamında bulunup bulunmadığını değerlendirmiştir. ATAD, bu noktalara ilişkin yapmış olduğu değerlendirmelerde, Bülent Kurz'un 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 6. Md.'sinin 1. Prg.'ı bağlamında koşulları yerine getirdiği kanaatine varmıştır.

Bülent Kurz'a ilişkin kısıtlı bir çalışma ve oturma izni verildiği itirazına yönelik olarak ATAD, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 6. Md.'sinde sağlanan ülkeye giriş, oturma ve çalışma gibi hakların başlangıçta ülkeye giriş izni sebeplerine bağlı olmadığını belirtmiştir. Bülent Kurz, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 6. Md.'sinde öngörülen şartları sağlamakta ve yasal anlamda bir üye Devletin işgücü pazarına entegre olmaktadır. Bu bağlamda, üye Devletlerin ulusal mevzuatları, AB

hukuk düzeninde kazanılan hakları engelleyici bir şekilde değerlendirilemeyeceği gibi, Ortaklık Konseyi kararlarının da etkinliği zayıflatılmamalıdır.

Eyalet mahkemesinin, Bülent Kurz'un mesleki öğrenimini bitirdikten sonra ücret veya maaş ilişkisi anlamında hiçbir faaliyeti yerine getirmediği gerekçesiyle, mesleki öğrenim sırasında kazandığı hakları kaybettiğine ilişkin itirazı ATAD, dört yıldan uzun bir süre yasal bir şekilde kesintisiz çalışan Bülent Kurz'un, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 6. Md.'sinin 1. Prg.'ı üçüncü Bendi uyarınca doğan haklarının belirli bir süre çalışılmamış olması nedeniyle, kaybedilmeyeceği gerekçesiyle reddetmiştir.

1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile ulusal yabancılar hukuku arasındaki ilişki konusunda ATAD, AB hukuk düzeninin üye Devletlerin iç hukuklarında önceliği olduğunu ve bu bağlamda 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 6. Md.'sinin doğrudan etkiye sahip olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda, üye Devletler kendi iç hukuklarında, AB hukuk düzeninin tesis ettiği hakların kullanımına yönelik bir kısıtlama ve düzenleme getiremezler.

ATAD, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 7. Md.'sinin 2. Prg.'ına ilişkin yapmış olduğu değerlendirmede, Bülent Kurz'un öz babasının, Almanya'da düzenli iş gücü piyasasını terk etmiş olmasından dolayı, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca, işçi statüsünü kaybettiğini belirtmiştir. Bu sebeplerden ötürü Bülent Kurz, öğrenim görmek amacıyla Almanya'ya döndüğü zaman, Türk işçisinin çocuğu olma statüsünden yararlanamamakta ve bu bağlamda 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 7. Md.'sinin 2. Prg.'ında düzenlenen hakların süjesi durumunda olmamaktadır³³⁰.

Wählergruppe Gemeinsam Zajedno ve Diğerleri Davası³³¹

ATAD'nın 08.05.2003 tarihli, C-171/01 sayılı kararının içeriğini, Ortaklık Konseyi'nin 1/80 sayılı kararının 10. Md.'sinin 1. Prg.'nın, AB hukuk düzeni açısından

³³⁰ Can, "Avrupa Toplulukları Adalet...", op. cit., s. 298.

³³¹ C-171/01, Wählergruppe Gemeinsam Zajedno-Birlikte Alternative und Grüne Gewerkschafter-Innen/UG, 08.05.2003. Bu kararın çevirisi için Bkz. Hacı Can-Eda Azık, "Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Kararı: Wählergruppe Gemeinsam Zajedno ve Diğerleri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Aralık 2004, ss. 29-50.

yorumlanması oluşturmaktadır. Bu bağlamda, AT Kurucu Andlaşması'nın 234. Md.'si uyarınca, Avusturya Anayasa Mahkemesi tarafından ilgili sorun ön karar yöntemi çerçevesinde ATAD'na sunulmuştur.

Davaya neden olan olaylar kısaca şöyledir. Ortaklık Konseyi'nin tesis ettiği 1/80 sayılı kararın 6. Md.'sinin 1.Prg.'ının üçüncü bendinde yer alan koşulları yerine getiren ve Avusturya'da bulunan yabancılara ilişkin çalışma kanununun 4c Md.'sine göre, muafiyet belgesine sahip olan beş Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının, Avusturya vatandaşlığı haricinde seçilme yeterliliği konusunda ulusal hukukun öngördüğü tüm şartları yerine getirmelerine rağmen, Avusturya vatandaşı olmadıkları gerekçesiyle seçilme yeterliliklerinin bulunmadığı nedeniyle, Wählergruppe Gemeinsam³³² aday listesinden silinmişlerdir. Bunun üzerine, Wählergruppe Gemeinsam doğrudan uygulanma kabiliyetine sahip olan 1/80 sayılı kararın 10. Md.'sinin 1. Prg.'ındaki³³³ ayrımcılık yasağını düzenleyen AB hukuk düzeni normunun ihlal edildiği gerekçesiyle 05.05.1999 tarihli bir dilekçeyle seçim usulündeki hukuka aykırılıklar nedeniyle, seçimin geçerliliğine itiraz etmiştir. İlgili başvuru, yetkili federal bakanlık tarafından 19.05.1999 tarihinde reddedilmiştir. Federal bakanlık reddin gerekçesi olarak, 1/80 sayılı kararın 10. Md.'sinin 1. Prg.'ının Türkiye Cumhuriyet'i uyruklu işçilere, işçi kurullarında seçilme hakkını tanımamasına rağmen, işçilerin kuruldan çıkarılmasının seçimi etkileyici nitelikte olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle, federal bakanlık söz konusu durumu hakkın ihlali olarak yorumlamamıştır. Bu hukuki uyuşmazlık, Wählergruppe Gemeinsam tarafından Avusturya Anayasa Mahkemesi'ne sunulmuş ve mahkeme somut olayda uyuşmazlığın çözümüne yönelik kullanılacak iç hukuk normunun AB hukuk düzeni normlarıyla uyuşup uyuşmadığının belirlenmesi açısından ATAD'na başvurmuştur³³⁴.

³³² Wählergruppe Gemeinsam, Avusturya yasalarına göre kurulup, faaliyet gösteren bir işçi ve hizmetli birliğidir.

³³³ Ortaklık Konseyi'nin 1/80 sayılı kararının 10. Md.'sinin 1. Prg.'ı şu şekildedir:

“Topluluk üyesi Devletler, iş gücü piyasalarına yasal olarak dahil bulunan Türk işçilerine, ücret ve diğer çalışma koşulları bakımından, Topluluk işçilerine göre farklılık içermeyen bir rejim uygularlar”.

³³⁴ Önkarar yöntemi çerçevesinde Avusturya Anayasa Mahkemesi ATAD'na şu soruları yöneltmiştir; 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 10. Md.'sinin 1. Prg.'ında yer alan hükümlerinin Türkiye Cumhuriyeti uyruklu işçilerin bir işçi odasının genel kuruluna seçilme yeterliliğinden mahrum bırakan bir üye Devlet düzenlemesini engelleyici bir biçimde yorumlanabilir mi? Böyle bir yorumun mümkün olması

Avusturya hükümetinin bu davaya ilişkin itirazları genel anlamda iki başlık altında toplanabilir. Bunlar; meslek odaları seçimine katılımın diğer çalışma koşulları kavramı içerisinde değerlendirilemeyeceği ve meslek odalarının düzenleme alanı itibarıyla kamu hukuku alanı içerisinde yer aldığı itirazıdır.

ATAD, ön karar yöntemine ilişkin sorular bağlamında, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 10. Md.'sinin 1. Prg.'ını şu şekilde yorumlamıştır:

“Bu hüküm, üye Devletlerde doğrudan etkiye sahiptir ve ev sahibi üye Devletin düzenli işgücü pazarına dahil olan Türk işçilerini, işçilerin çıkarlarını temsil eden ve savunan Avusturya İşçi Odaları gibi bir kurumun genel kuruluna seçilebilme hakkından mahrum bırakan bir üye Devlet kuralının uygulanmasına engel oluşturmaktadır”³³⁵.

Bu bağlamda ATAD, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'na yönelik olarak ön karar yöntemi uyarınca yapmış olduğu değerlendirmede, daha önceki tarihli içtihatlarından hareketle birkaç konuyu açıklığa kavuşturmuştur. ATAD bu bağlamda, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 10. Md.'sinin 1. Prg.'ında yer alan hükmün, ilgili süjelere üye Devlet mahkemeleri önünde ileri sürülebilecek nitelikte doğrudan etkili haklar verip vermediğinin incelenmesi ve hükmün içerdiği ayrımcılık yasağının kapsamının ne olduğuna ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur.

ATAD, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 10. Md.'sinin 1. Prg.'ında yer alan hükmün, doğrudan etkili bir hüküm olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda ATAD, bu maddede düzenlenen ayrımcılık yasağının, kesin bir yükümlülüğe ilişkin, bireyler tarafından da bu hükmün sağladığı haklar kapsamında üye Devlet ulusal mahkemeleri önünde de ileri sürülebilir nitelikte olduğunu ve uygulanabilmesi açısından tamamlayıcı işlemlere gerek olmadığını belirtmiştir. ATAD ayrımcılık yasağına ilişkin, bir işçi odasının genel kuruluna seçilme yeterliliği konusunda aranan vatandaşlık şartının, 1/80

halinde, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 10. Md.'sinin 1. Prg.'ı hükümlerinin doğrudan uygulanabilir nitelikte AB hukuk düzeni normu olarak değerlendirilebilir mi?

³³⁵ Can-Azık, “Avrupa Toplulukları Adalet...”, op.cit., s. 52.

sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 10. Md.'sinin 1. Prg.'ında yer alan çalışma koşulları bağlamında, ayrımcılık yasağı ile bağdaşmadığını belirtmiştir³³⁶.

ATAD, Ortaklık Konseyi kararının öngördüğü ayrımcılık yasağını AB hukuk düzeni çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu bağlamda, ayrımcılık yasağı AB hukuk düzeni ilkeleri doğrultusunda herhangi bir kısıtlamaya tâbi tutulmaksızın 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın, bu karar kapsamında yer alan Türkiye Cumhuriyeti uyruklu işçilere yönelik uygulanabilirliği açıklığa kavuşturulmuştur.

Veli Tüm/Mehmet Darı Davası³³⁷

Veli Tüm 2001 yılında Almanya'dan, Mehmet Darı ise 1998 yılında Fransa'dan İngiltere'ye gelmiştir. Her ikisi de iltica talebinde bulunmuştur. Bu iltica talepleri ise, İngiliz yetkili makamları tarafından reddedilmiş ve haklarında sınır dışı edilmelerine yönelik bir karar tesis edilmiş, ancak bu karar uygulanmamıştır. İngiltere'de geçici bir izinle kalmaya devam eden Veli Tüm ve Mehmet Darı, serbest bir iş yeri kurmak için yerleşmek amacıyla, Katma Protokol'ün 41. Md.'sinin 1. Prg.'ında³³⁸ yer alan düzenlemeye dayanarak giriş vizesi talebinde bulunmuşlardır.

İlgili kişilerin vize talepleri, İngiltere İçişleri Bakanlığı'na bağlı yetkili birim tarafından reddedilmiştir. Tesis edilen ret kararı üzerine ilgililer, İngiltere'de ilgili tasarrufun iptali için yargıya başvurmuşlardır. İngiltere'deki yetkili mahkeme, davacılar tarafından ileri sürülen iddiaların AB hukuk düzenini ilgilendirmesi nedeniyle, sorunu ön karar yöntemi çerçevesinde ATAD'nın yargı yetkisine sunmuştur³³⁹.

ATAD, bu davaya ilişkin tesis etmiş olduğu 20.09.2007 tarihli, C-16/05 sayılı ön kararında Katma Protokol'ün 41. Md.'sinin 1. Prg.'ı hakkında şu yorumda bulunmuştur:

³³⁶ Ibid., ss. 56-57.

³³⁷ C-16/05, Veli Tüm/Mehmet Darı- Secretary of State for the Home Department, 20.09.2007.

³³⁸ Katma Protokol'ün 41. Md.'sinin 1. Prg.'ı şu şekildedir:

“Akit taraflar aralarında, yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbest edimine yeni kısıtlamalar koymaktan çekinirler”.

³³⁹ ATAD'na şu soru yöneltmiştir: Katma Protokol'ün 41. Md.'sinin 1. Prg.'ı, üye bir Devletin Katma Protokol'ün o üye Devlette yürürlüğe girdiği tarihteki koşullara kıyasla, bu Devlette bağımsız bir işyeri kurmak için yerleşmek isteyen bir Türk vatandaşına getirmiş olduğu yeni kısıtlamalarla, seyahat koşullarını ağırlaştırma yasağına aykırı davranmış olduğu yolunda yorumlanabilir mi?

bağımsız işçi statüsünde mesleki bir faaliyeti üye Devletlerde icra etme konusunda Türkiye Cumhuriyeti uyruklularının bu üye Devletlere ilk kabulleri noktasında, yerleşim özgürlüğünün kullanımını kısıtlayan ve bununla bağlantılı olarak usul ve esasa ilişkin konular bağlamında, yeni kısıtlamaların getirilmesi ilgili üye Devlet bakımından bu Protokolün yürürlüğe giriş tarihinden itibaren yasaklanmıştır³⁴⁰.

ATAD Katma Protokol'ün 41. Md.'sinin 1. Prg.'ındaki hükmün, yeterince açık ve koşulsuz niteliğiyle doğrudan etkiler doğurarak, bireylere ulusal mahkemeler önünde kendisiyle çatışan iç hukuk kurallarına karşı ileri sürülebilecek haklar tanıdığını daha önceki içtihatlarına atıf da bulunarak vurgulamaktadır³⁴¹. Ayrıca bu hüküm, taraflara yerleşim özgürlüğüne ilişkin yeni kısıtlamalar getirmeyi yasaklamaktadır.

Bu tespit bağlamında; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına yönelik, Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, yerleşim özgürlüğü, oturma hakkı ve onunla bağlantılı diğer haklar konusunda yeni kısıtlamalar getirilmesi yasaklanmıştır.

ATAD, ortaklık mevzuatı uyarınca kazanılan haklar konusunda, gerek 2000 tarihli Savaş kararı, gerekse 2007 tarihli Tüm/Darı kararlarında, Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği 01.01.1973 tarihinden itibaren, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının AB hukuk düzeni çerçevesinde elde ettiği haklar konusunda, üye Devletleri herhangi bir kısıtlama getirmeme yükümlülüğü altına sokmuştur.

ATAD'nda vurguladığı gibi, Katma Protokol'ün 41. Md.'sinin 1. Prg.'ı taraflar arasında aşamalı bir şekilde yerleşme serbestliğinin sağlanmasına yönelik olarak üye Devletlere, bu hakkın kullanımı konusunda yeni engellemeler yaratarak, Protokol'ün yürürlüğe giriş tarihinde söz konusu olandan daha sıkı koşullara tabi kılmama, bu hakkın kullanımı zorlaştırmama konusunda mutlak bir yasaklama öngörmektedir. Böylece, Türkiye ile üye Devletler arasında gerçekleştirilmek istenen yerleşme serbestisinin aşamalı bir şekilde sağlanması güçleştirilmemiş olacaktır. Bu bağlamda,

³⁴⁰ Reçber, "Ortaklık Mevzuatına İstinaden...", op. cit., s. 61.

³⁴¹ Sanem Baykal, **Türkiye-AT Ortaklık Hukuku ve ATAD Kararları Çerçevesinde Katma Protokol'ün 41/1. Maddesinde Düzenlenen Standstill Hükümünün Kapsamı ve Yorumu**, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No: 214, Aralık 2007, s. 26.

Katma Protokol'ün 41. Md.'si, Ankara Anlaşması'nın yerleşme serbestliğine ilişkin 13. Maddesinin zorunlu bir unsuru olup, yerleşme serbestliğinin kullanımının önündeki ulusal sınırlamaların da aşamalı biçimde kaldırılmasının vazgeçilmez bir ön koşulunu oluşturmaktadır³⁴².

Ortaklık mevzuatına ilişkin bu kazanılmış hakların üye Devletlerde uygulanması konusunda, Komisyon'a da görev düşmekte ve bu düzenlemelere ilişkin hakların kısıtlanması halinde ihlal davalarının açılması da söz konusu olabilmektedir.

3.2.2.2 Türkiye'de Yaşayan Türkiye Cumhuriyeti Uyrakluğundaki Gerçek ve Tüzel Kişilerin Ön Karar Yöntemini İşletebilmeleri

Türkiye Cumhuriyeti Devlet ülkesinde yaşayan, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları üye Devlet ulusal yargı organlarında muhatap oldukları davalara ilişkin, AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturan ortaklık mevzuatının uygulanmasını ve tesis edilen bu hakların ve tasarrufların doğrudan etkisinin sağlanması konusunda, AT Kurucu Andlaşması'nın 234. Md.'si uyarınca ön karar isteminde bulunulmasını talep edebilirler.

Bu konuda örnek olarak şu hususa değinmek uygun olacaktır. Çalışma amacıyla AB üyesi bir Devlet ülkesine gitmek isteyen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının vize başvurusunda bulunmaları ve bu başvurunun ilgili üye Devletin yetkili birimleri tarafından reddedilmesi halinde, başvuruda bulunan kişi ya da kişiler bu işlemin bir idari tasarruf olduğundan dolayı, ilgili kararı tesis eden üye Devlet ulusal yargı organında bu idari tasarrufun iptalini talep edebilirler.

Vize örneğinden hareketle, bu davaya ilişkin AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturan ortaklık mevzuatının unsurlarından Katma Protokol'ün 36. Md.'si³⁴³ gerekçe olarak ileri sürülebilir. Bu maddeye ilişkin, işçilerin serbest dolaşımının yürürlük

³⁴² İbid., s. 27.

³⁴³ Katma Protokol'ün 36. Md.'si şu şekildedir:

“Türkiye ile Topluluk üyesi Devletler arasında işçilerin serbest dolaşımı Ortaklık Andlaşması'nın 12. Md.'sinde yer alan ilkelere uygun şekilde, Anlaşma'nın yürürlüğe girişinden sonraki on ikinci yılın sonu ile yirmi ikinci yılın sonu arasında kademeli olarak gerçekleştirilecektir. Ortaklık Konseyi bu konuda gerekli usulleri kararlaştıracaktır”.

kazanması konusunda, Ortaklık Konseyi gerekli kararları tesis etmemiş olsa da, dava dilekçesinde bu noktalar ileri sürülebilir. Bu dava kapsamında, AB üyesi Devlet ulusal yargı organı AT Kurucu Andlaşması'nın 234. Md.'si uyarınca, ATAD'ndan veya AT Kurucu Andlaşması'nın 225. Md.'si 3. Prg'ı³⁴⁴ itibarıyla yetkilendirilme halinde ATİDM'den ön karar isteminde bulunabilir.

Her ne kadar Katma Protokol'ün 36. Md.'sine ilişkin Ortaklık Konseyi, işçilerin serbest dolaşımı konusunda gerekli kararları tesis etmemiş olsa da ve ATAD'nın bu hükme ilişkin, doğrudan etki doğurucu nitelikte olmadığına ilişkin kararları ile beraber davanın açılması ve yürütülmesinin getireceği masraflar düşünüldüğünde, bu faktörler davanın açılmasını engelleyici olarak nitelendirilse de teorik anlamda bu tür davaların açılması mümkündür³⁴⁵.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının AB üyesi Devletlerden birine yerleşmek veya çalışmak amacıyla gitmek için müracaatta bulunması halinde, ilgili üye Devletin AB hukuk düzeninin; kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı veya vize, göç, sığınma, Schengen müktesebatı gibi konulara ve türeme norm niteliğindeki düzenlemelere ilişkin örneğin; tek vize uygulanmasına ilişkin 29.05.1995 tarih ve 1683/95 sayılı AB Bakanlar Konseyi Tüzüğü gibi düzenlemelere dayanarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının vize talebini reddetmesi halinde, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı tarafından ortaklık mevzuatının hizmet verme ve yerleşme hakkına ilişkin hükümleri doğrultusunda, vize vermeyen ulusal yargı organları önünde dava açılması gerekmektedir. Ulusal yargı organı tarafından tesis edilecek karar, ilgili üye Devletin son derece mahkemesinde temyiz edildiği takdirde, kararın verilmesi açısından ortaklık mevzuatının ilgili hükümlerinin

³⁴⁴ AT Kurucu Andlaşması'nın 225. Md.'si 3 Prg.'ı şu şekildedir:

"İlk Derece Mahkemesi, Statü'de belirlenen spesifik alanlarda, 234. Md. gereğince açılan ön karar davalarına bakma yetkisine sahiptir.

İlk Derece Mahkemesi, davanın Topluluk hukukunun birlik veya tutarlılığını etkileyecek bir ilke kararı gerektirdiği kanısına varırsa, davayı karara bağlaması için Adalet Divanı'na gönderebilir.

İlk Derece Mahkemesi'nin ön karar usulü kapsamında tesis ettiği kararlar, Statü'de benimsenen sınırlamalar ve koşullar kapsamında, Topluluk hukukunun birlik veya tutarlılığını ciddi bir şekilde zarar verme riski taşımaları halinde, istisnai olarak, Adalet Divanı tarafından tekrar ele alınabilirler".

³⁴⁵ Reçber, "Ortaklık Mevzuatına İstinaden...", op. cit., s. 63; Reçber, "Türkiye- Avrupa Birliği...", op.cit., s. 71.

yorumlanması gerektiğinden dolayı, mahkeme bu hükümlerin yorumlanması amacıyla ATAD’ndan ön karar isteminde bulunmak zorundadır³⁴⁶.

Sonuç olarak üzerinde durulması gereken en önemli konu, AB hukuk düzeni açısından, asli ve türeme normlar bağlamında yerleşim hakkı, serbest dolaşım ve hizmet edimi gibi konulara ilişkin getirilen sınırlamaların ortaklık mevzuatıyla uyuşup uyuşmadığı noktasıdır. Bu anlamda Ankara Anlaşması’nın 13. Md.’si yerleşme, 14. Md.’si hizmet edimi serbestliğini düzenlemekte ve bu maddeler bağlamında AT Kurucu Andlaşma’sı uyarınca, bu konulara ilişkin kısıtlamaların aşamalı olarak kaldırılması öngörülmektedir. Ankara Andlaşması’na dayanarak tesis edilen ve bir tür uygulama Anlaşması niteliğinde olan Katma Protokol’ün 41. Md.’si de, Ankara Anlaşması’nın 13. ve 14. Md.’lerine atıfla tarafların yerleşme ve hizmet edim serbestliğine ilişkin, yürürlüğe giriş tarihinden itibaren yeni sınırlamaların getirilmesinden sakınılmasını düzenlemektedir³⁴⁷.

³⁴⁶ Reçber, “Ortaklık Mevzuatına İstinaden...”, op. cit., s. 63.

³⁴⁷ İbid.

SONUÇ

Türkiye ile AT arasındaki ortaklık mevzuatının uyuşmazlıkların çözümü konusunda benimsediği yöntem, doğrudan akit tarafları ve AT'nu süje olarak almaktadır. Bununla birlikte, ortaklık mevzuatı kapsamı itibarıyla, akit tarafların uyrukluğunda bulunan gerçek ve tüzel kişileri de dolaylı olarak muhatap durumuna getirmiştir³⁴⁸.

Bu bağlamda, ortaklık mevzuatına istinaden gerçekleştirilen bir eylem veya tesis edilen bir işlem sonucunda, haksız bir fiile veya sorumluluk ihaline maruz kalan Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişiler, ortaklık mevzuatının asli düzenlemelerinden birini oluşturan ve ortaklık ilişkisinin tarafları arasında, ortaklık mevzuatı uyarınca çıkabilecek uyuşmazlıklara yönelik çözüm yöntemlerini öngören Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'si uyarınca, bu mağduriyetlerinin giderilmesi yönünde talepte bulunamamaktadırlar. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişileri şahsen ilgilendiren uyuşmazlıklara ilişkin hiçbir düzenleme Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'sinde yer almamaktadır. Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'sinin ve Gümrük Birliği Kararı'nın ilgili düzenlemelerinin gerçek ve tüzel kişilerin haklarının korunması konusunda, önemli belirsizlikler ve yetersizlikler içermesi, gerçek ve tüzel kişilerin haklarının korunması konusunda hukuki anlamda güvensizliğe neden olmaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Türkiye ile AT arasındaki ortaklık mevzuatı, uyuşmazlıkların çözümü konusunda benimsediği yöntemler belirsizlikler taşımaktadır. Bu bağlamda, ortaklık mevzuatı, AT Kurucu Andlaşması'nın 300. ve 310. Md.'leri uyarınca, akit tarafların yanı sıra, AT adına AB Bakanlar Konseyi'nin tasarrufu ile yürürlüğe girmiş olmasından dolayı, AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu nedenden dolayı ortaklık mevzuatı çerçevesinde, hakları ve menfaatleri olumsuz yönde etkilenen Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin, AB hukuk düzeninin öngördüğü hukuki yolları kullanmaları söz konusu olabilmektedir.

³⁴⁸ Genç, "Türkiye-AT Ortaklık Mevzuatında...", op. cit. s. 140.

Ortaklık mevzuatı bağlamında, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin AB yargısında dava açma haklarına ilişkin, açık bir normatif düzenleme yer almamasına rağmen, ATAD'nın ortaklık mevzuatını AB hukuk düzeninin bir parçası sayması nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişiler, özellikle iptal, hareketsizlik, tam yargı davalarını açabilir ve ön karar yönteminin işletilmesini zorlayabilmektedirler. Bugüne kadar yapılan başvurular incelendiğinde, ön karar yönteminin daha sıklıkla işletildiği görülmektedir.

Bu bağlamda ortaklık mevzuatı, AB hukuk düzeninde benimsenen ön karar yöntemini öngörmemesine rağmen, belirli koşulların gerçekleşmesi halinde ortaklık mevzuatına muhatap olan gerçek ve tüzel kişilerin ön karar yöntemine başvurmaları mümkündür. Zira, ortaklık mevzuatının AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturmasından dolayı, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişiler, AB üyesi Devletlerin, ülkelerindeki ulusal yargı organları önünde taraf oldukları davalarda, ortaklık mevzuatına dayanarak tesis edilen tasarrufların bu davaya uygulanmasını talep ederek, bu tasarruflara yönelik ulusal yargı organını, AT Kurucu Andlaşması'nın 234. Md.'sine dayanarak, ATAD'ndan ön karar isteminde bulunmaya zorlayabilmektedirler³⁴⁹.

Ön karar yöntemi, AB üyesi Devletlerin ülkelerinde yasal koşullara uygun olarak yaşayan Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki gerçek kişiler tarafından sıkça kullanılmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye ile AT arasında 01.12.1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması'yla kurulan ortaklık ilişkisi, Katma Protokol, Gümrük Birliği Kararı ve ortaklığın en üst düzey karar organı olan Ortaklık Konseyi'nin aldığı çeşitli kararlar ile geliştirilmiştir. Bu düzenlemeler kapsamında, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişilere yönelik olarak, AB hukuk düzeni çerçevesinde bir takım haklar öngörülmüş, ancak bu haklar uygulamada tam anlamıyla yürürlüğe sokulamamıştır. Bu süreçte ATAD, ortaklık mevzuatı çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişilere yönelik davalarda vermiş olduğu kararlarla, bu kişilerin sahip olduğu söz konusu hakların yorumlanması ve geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

³⁴⁹ Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., s. 59.

Bu anlamda ilk olarak, 30.09.1987 tarihli, C-12/86 sayılı Meryem Demirel kararıyla başlayan Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişilerin hukuk mücadelesi, bugüne kadar verilen kararlar ile artarak ve çeşitlilik kazanarak devam etmekte olup, ortaklık mevzuatı alanında önemli bir içtihat birikimi sağlanmıştır. ATAD'nın Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin, ortaklık mevzuatından kaynaklanan haklarını ulusal idareler ve mahkemeler önünde ileri sürebileceklerine ilişkin içtihadı, ortaklık ilişkisinin bireysel haklar bakımından önemini de ortaya koyar niteliktedir. Bu süreçte en büyük kazanımlardan biri, başta Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'ün kimi düzenlemeleri olmak üzere, bazı Ortaklık Konseyi kararlarının üye Devletlerde doğrudan etkili olduğuna hükmedilmiş olmasıdır. Bir anlaşma hükmünün doğrudan etkili olabilmesi için ATAD'na göre; ilgili hükmün kesin ve açık bir yükümlülük getirmesi, ikinci olarak söz konusu yükümlülüğün uygulanabilmesinin, üye Devletler tarafından bir önlemin alınmasına bağlı olmaması gerekmektedir. Bu bağlamda, açık ve kesin yükümlülükler getirip, uygulanması bakımından herhangi bir aracı tasarruf ya da uygulama işlemine gerek olmayan Ortaklık Konseyi kararları da, AB hukuk düzeninde bireylere yönelik doğrudan etkili hukuk normları tesis ettiğinden dolayı, bireyleri hak sahibi yapmakta ve bireylere yükümlülük getirebilmektedir.

ATAD tarafından ön karar yöntemi çerçevesinde özellikle Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişilere yönelik olarak alınan ve bu çalışma kapsamında incelenen; Sevince, Kuş ve Eroğlu kararlarına bakıldığında, kimi Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan etkisi ve bireylere sağladığı hakların kapsamının ne olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Bu kararlarda, “çalışma” hakkının, “oturma” hakkına bağlı olduğu ve Ortaklık Konseyi tarafından tesis edilen 1/80 sayılı kararın 6 ve 7. Md.'leri uyarınca çalışma hakkını kazanan Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişilere oturma hakkının verilmesi gerektiği de belirtmiştir.

ATAD tarafından ön karar yöntemi çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişilere yönelik olarak alınan ve bu çalışma kapsamında incelenen; Savaş, Tüm ve Darı kararları da Katma Protokol'ün 41. Md.'si ile ilgilidir. Ankara Anlaşması'na istinaden tesis edilen Katma Protokol'ün 41. Md.'si, Ankara Anlaşması'nın 13. ve 14. Md.'lerine atıfta bulunarak akit tarafların yerleşme ve hizmet edimi serbestliğine ilişkin

01.01.1973 tarihinden itibaren yeni kısıtlamalar koymaktan kaçınmalarını düzenlemektedir. Katma Protokol'ün 41. Md.'sinin 1. Prg.'ı uyarınca, AB üyesi Devletler, iş kurmak ve yerleşmek amacıyla Devlet ülkelerinde yasal olarak bulunan Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişilere uyguladıkları hükümleri, Katma Protokol'ün kendi hukuk düzenlerinde yürürlüğe girdiği tarihten itibaren ağırlaştıramayacaklardır. Bu bağlamda ATAD, 2007 tarihinde vermiş olduğu Veli Tüm ve Mehmet Darı kararıyla, Katma Protokol'ün 41. Md.'sinin 1. Prg.'ının, hizmet edimi ve yerleşme serbestliği konusunda, taraflara yeni kısıtlamalar koymasını açıkça yasaklayan bir hüküm olduğunu belirtmiştir.

Ortaklık mevzuatının kaynaklık ettiği konulara ilişkin, AB kurumlarının veya ajanlarının Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin haklarını ihlal eden tasarruf veya işlemde bulunmaları halinde, AB yargısı çerçevesinde başvurabilecek yargısal yollardan biri de tazminat davalarıdır. Bu yargısal yol, Yedaş'ın açmış olduğu ve esastan görüşülen dava ile gerçeklik kazanmıştır. Çalışmamızda ayrıntılı bir şekilde incelenen bu davada, Yedaş sunmuş olduğu dava dilekçesinde, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın yürürlüğe girmesinden sonra uğramış olduğu zararları kanıtlayan savlar ileri sürerek, AB Bakanlar Konseyi ile Komisyon'un tazminat ödemeye ve mahkeme masraflarını karşılamaya mahkum edilmesini istemiştir. Davalı durumda olan, AB Bakanlar Konseyi ve Komisyon ise davanın reddedilmesini ve mahkeme masraflarının Yedaş'a yükletilmesini talep etmişlerdir.

Yedaş tarafından açılan ve ATİDM'nin esastan alıp karara bağladığı bu tazminat davası, Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki gerçek ve tüzel kişiler açısından son derece önemlidir. Yedaş'ın açmış olduğu bu dava, Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki gerçek ve tüzel kişileri de cesaretlendirebileceği gibi, onların açacağı davalara da emsal oluşturabilir. Bu nedenle dava, Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki tüzel kişileri, özellikle ortaklık mevzuatından menfi yönden etkilenenleri doğrudan ilgilendirmektedir. Her ne kadar, ATİDM ve temyiz aşamasında ATAD, bu davaya ilişkin Yedaş'ı haksız görseler de bu türden davaların açılması, ortaklık mevzuatına taraf olan veya bu mevzuattan olumsuz yönde etkilenen Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki gerçek ve tüzel kişileri cesaretlendirebilir. Zira, AB hukuk düzeninde,

ortaklık mevzuatına tâbi gerçek ve tüzel kişilerin Toplulukların akit dışı sorumluluğu kapsamında, AB yargısında dava açma hakları açıkça düzenlenmezken, ortaklık mevzuatının ilgili normlarından kaynaklanan nedenlerle zarar gördüğünü iddia eden Yedaş, bu konuda dava açma yoluna giderek ATİDM'nin davayı esastan ele almasında önemli bir rol oynamıştır.

AB hukuk düzeni çerçevesinde üzerinde durulması gereken bir konu da, gerek asli normlar gerek türeme normlar itibarıyla özellikle yerleşim hakkı, serbest dolaşım ve hizmet edimi gibi konulara ilişkin getirilen sınırlamaların ortaklık mevzuatıyla uyuşup uyuşmadığı sorundur. Bu bağlamda, dikkate alınması gerekenler, Ankara Anlaşması'nın 13. ve 14. Md.'leri ile Katma Protokol'ün 41. Md.'sinde yer alan düzenlemelerdir. Bu düzenlemelerden Ankara Anlaşması'nın 13. Md.'si yerleşme serbestliğini, 14. Md.'si hizmet edimi serbestliğini kapsamaktadır. Bu maddeler, yerleşme ve hizmet edimi serbestliğinin, AT Kurucu Andlaşması'nın ilgili düzenlemelerine istinaden aşamalı olarak sağlanmasını öngörmektedir. Bu bağlamda yukarıda da belirttiğimiz gibi, Ankara Anlaşması'na istinaden tesis edilen Katma Protokol'ün 41. Md.'si, Ankara Anlaşması'nın 13. ve 14. Md.'lerine atıfta bulunarak, tarafların yerleşme ve hizmet edimi serbestliğine ilişkin yeni kısıtlamaları 01.01.1973 tarihinden itibaren koymaktan kaçınmalarını düzenlemektedir.

Bu bağlamda özellikle, Schengen müktesabı çerçevesinde tek tip vize uygulaması, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin haklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum, tek taraflı ve sonraki tarihli bir tasarrufla gerçekleştiğinden dolayı ortaklık mevzuatına aykırılık oluşturmaktadır. Bu çerçevede Komisyon'un, AB Bakanlar Konseyi Tüzüğü'nde bulunan tek tip vize uygulamasının Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki kişileri içermediğine yönelik bir tasarıyı AB Bakanlar Konseyi'ne sunması gerekmektedir. Komisyon'un ilgili tasarrufla bulunmaması durumunda, Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki kişiler Komisyon'un harekete geçmesini talep edebilir ve bu talebin kabul edilmemesi durumunda, AT Kurucu Andlaşması'nın 232. Md.'si uyarınca hareketsizlik davası açılabilirler. Komisyon'un harekete geçip, ilgili talepleri reddetmesi durumunda, muhatap durumunda bulunan gerçek ve tüzel kişiler AT Kurucu Andlaşması'nın 230. Md.'si

uyarınca iptal davası açabilirler. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti kimi üye Devletlerin ortaklık mevzuatına aykırı eylemde bulunduğu ve işlem tesis ettiği gerekçesiyle, ATAD bünyesinde ihlal davası açılması konusunda Komisyon ve üye Devletleri zorlayabilir³⁵⁰.

Sonuç olarak, ortaklık mevzuatı düzenlemelerinin, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişilere yönelik olarak, bu mevzuat çerçevesinde çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü konusunda etkin ve yeterli olduğu söylenemez. Bu bağlamda, ortaklık mevzuatının AB hukuk düzeninin bir parçasını oluşturmasından dolayı, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin bu mevzuat çerçevesinde tesis edilen hakların kullanımına ve uğramış oldukları zararların giderilmesine ilişkin talepleri doğrultusunda başvurabilecekleri hukuksal yol AB yargısı olmalıdır. Bu çalışma kapsamında da sadece bir kısmı incelenebilen AB yargısının tesis ettiği kararlardan da anlaşılacağı üzere, gerekli şekil şartlarının sağlanması koşuluyla, hukuksal yönden daha etkin olan bu yolun kullanılabilmesi açıktır. Bu bağlamda, bir takım zorluklar olsa da, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin uğramış oldukları hak ihlallerine ve zararlara ilişkin AB yargısı bağlamında, gerekli şekil şartlarını sağlayarak dava açma konusunda daha ısrarlı olmaları öncelikle kendileri açısından faydalı olmakla beraber, benzer durumda bulunanlar açısından da emsal niteliğinde olacaktır.

³⁵⁰ Reçber, “Ortaklık Mevzuatına İstinaden...”, op. cit., s. 64-65.

KAYNAKLAR

AÇIKMEŞE Sinem Akgül, “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004, ss. 1-32.

ADAÖĞLU Hacer Soykan, **Avrupa Topluluğu Hukukunun Üye Ülkelerde Uygulanmasında Ulusal Mahkemeler ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı İlişkisi**, [http:// tez2. yok.gov.tr/ fmi/xsl/tez/ liste ve detay_ liste...](http://tez2.yok.gov.tr/fmi/xsl/tez/liste_ve_detay_liste...)(e.t. 15.10.2007.) Ankara, 2003.

ALTER Karen, “Who are the Masters of Treaty?: European Governments and the European Court of Justice”, **International Organization**, Vol 52, No 1, 1998. ss. 121-147.

AKSOY Murat Uğur, **Avrupa Hukuku Açısından Türk Vatandaşlarına Uygulanan Vize Alma Mecburiyetinin Değerlendirilmesi Raporu**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No: 213, İstanbul, Kasım 2007.

ARAT Tuğrul, **Avrupa Toplulukları Adalet Divanı**, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 1989.

_____, “Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliği'nin Yeri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 44, Sayı 1-4, Yıl 1995, s. 587-606.

_____, “Avrupa Toplulukları Hukuku”, **Avrupa Birliği El Kitabı**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 1995, ss. 29-52.

_____, “Türkiye’de AT Mevzuatına Uyum Çalışmaları”, **Avrupa Birliği El Kitabı**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 1995, ss. 219-246.

_____, “Topluluk Karar Alma Mekanizması Çerçevesinde 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararının Sergilediği Özellikler, İhtilafların Çözümü ve ATAD Gümrük Birliği İlişkisi”, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Derneği İstanbul Şubesi, Seminer**, 7-8 Ekim 1995, İstanbul. Esbank Yayınları, Yayın No:6, Mart 1996.

_____, “Türk Ekonomi Hukukunun Avrupa Birliği Hukukuna Uyumu Sorunu: Bugüne Kadar Alınan Yol ve Bundan Sonra Atılacak Adımlar”, **Türk Ekonomi Hukukunun Avrupa Birliği Hukukuna Uyumu Sorunu**, Friedrich Erbert Stiftung Yayını, İstanbul, 2001, ss. 5-33.

ARSAVA Ayşe Füsün, **Roma Andlaşması'nda Ön Karar Prosedürü ve Bu Prosedür Çerçevesinde Doğan Sorunlar**, A.Ü.S.B.F. Basımevi, Ankara, 1989.

_____, “Hangi Avrupa İçin Ne Kadar Esneklik”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2001, ss. 33-44.

AZRAK Ülkü, **Avrupa Topluluklarında İdari Yargının Genel Esasları**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 3072, İstanbul,1982.

BAŞLAR Kemal, “Avrupa Birliği’nin Normatif Supranasyonelliği”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 30, Sayı 3, Eylül 1997, ss. 3-18.

_____, “Gümrük Birliği “Anlaşması”nın (1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın)Hukuksal Niteliği”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, Güz 2004, ss. 151-198.

BAYDOROL Can, “Tam Üyelik Sürecinde Topluluk Müktesebatına Uyum”, **Yeni Türkiye**, Yıl 6, Sayı 35, 2000, ss. 310-337.

BAYKAL Sanem, “Avrupa Birliği’nin Geleceği: Meşruiyet Sorunu, Anayasallaşma Süreci ve Bütünleşmenin Nihai Hedefi Üzerine”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2004, ss. 119-153.

_____, “Avrupa Topluluğu Hukukunda İptal Davası ve Özel Kişilerin Davacı Olabilme Koşulları: Topluluk İçtihadı Işığında Bir İnceleme”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 54, Sayı 3, Yıl 2005, ss. 195-222.

_____, **Avrupa Birliği Hukukunda Tazminat Davası**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2006.

_____, **Türkiye-AT Ortaklık Hukuku ve ATAD Kararları Çerçevesinde Katma Protokol’ün 41/1. Maddesinde Düzenlenen Standstill Hükmünün Kapsamı ve Yorumu**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No: 214, İstanbul, Aralık 2007.

BAYKAL Hülya, **Avrupa Toplulukları’nın Tarihsel Gelişimi**, Afa Yayınları, İstanbul, 1992.

BOZKURT Kutluhan, “Avrupa Topluluğu’nun/ Birliğinin Oluşum ve Gelişim Sürecinde Hukuk Ekseni”, **Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi**, Sayı 3, Eylül 2004, ss. 6-23.

BOZKURT Enver- ÖZCAN Mehmet- KÖKTAŞ Arif, **Avrupa Birliği Hukuku**, 2. Baskı, Asil Yayın Dağıtım Ltd.Şti., Ankara, 2007.

BORCHARD Gerrit, “The Award of İnterim Measures by The European Court of Justice”, **Common Market Law Review**, Vol 22, 1985, ss. 203-237.

BOZER Ali, “Avrupa Birliği İçindeki Oluşumlar ve Türkiye - AB İlişkilerinde İzlenen Yol”, **Yeni Türkiye**, Yıl 2000, Sayı 35, ss. 259-265.

CAN Hacı, “Avrupa Toplulukları Adalet Divanı’nın Kurz Kararı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 52, Sayı. 4, Yıl 2003, ss. 273-298.

_____, - AZIK Eda, “Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Kararı: Wählergruppe Gemeinsam Zajedno ve Diğerleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Aralık 2004, ss. 29-59.

_____, - ÖZEN Çınar, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.

_____, “Türkiye’nin AB ile Bütünleşme Sorunları”, **Türkiye- AB İlişkileri; Avrupa’nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, (Der.) Ertan Efeğil- Mehmet Seyfettin Erol, Orion Yayınevi, Ankara, 2007, ss. 281-308.

CANBOLAT İbrahim, **Avrupa Birliği ve Türkiye-Uluslararası Bir Sistemle Ortaklık**, 4. Baskı, Alfa Aktüel Yayınevi, Bursa, 2006.

CRAIG Paul – DE BURCA Grainne, **EU Law. Text, Cases and Materials**, 3. Edition, Oxford-New York, Oxford University Press, 2003.

ÇAKIR Armağan Emre, **Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları**, Birinci Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, Eylül 2001.

ÇAŞIN Mesut Hakkı – ÖZGÖKER Uğur - ÇOLAK Halil, **Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi-Avrupa Birliği**, 1. Baskı, Nokta Kitap, İstanbul, Mayıs 2007.

ÇELEBİ Aykut, **Avrupa: Halkların Siyasal Birliği**, Birinci Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.

DAĞDEMİR Elif Uçkan, “Avrupa Birliği’nin Bütünleşme Sürecinde Esneklik Kavramı: Amsterdam Andlaşması Çerçevesinde Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi S.B.F.D**, Cilt 56, Sayı 2, Yıl 2001, ss. 21-41.

DEDEOĞLU Beril, “Avrupa’da Siyasal Bütünleşme: Birlik Modelinin Yeniden Düzenlenmesi”, Faruk Sönmezoğlu (der.), **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, ss. 355-378.

_____, “Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci I: Tarihsel Birikimler”, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Beril Dedeoğlu (der.), 1. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, 2003. ss. 17-39.

_____, **Adım Adım Avrupa Birliği**, 1. Baskı, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, Aralık 2006.

DIEZ Thomaz, “Speaking Europe: The Policy of Integration Discourse”, **Journal of European Public Policy**, Vol. 6, No. 4, 1999, ss. 598-613.

ESİN Arif, “6 Mart 1995 ve 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı”, **Süreç: Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye**, May-Haz-Tem-Ağu-Eyl. Özel Sayısı, Sayı 17-18, ss. 299-303.

GENÇ Mehmet, “Avrupa Örgütlenmesindeki Evreler”, **Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1-2, Nisan –Kasım 1989, ss. 87-103.

_____, “Avrupa Topluluklarına Tam Üyeliğimiz Halinde Egemenlik Yetkilerinin Devri Sorunu”, **Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1-2, Mart- Kasım, 1990, ss. 81-92.

_____, **Avrupa Topluluklarının Kurumsal ve Hukuksal Yapısı**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No: 72, Bursa, 1993.

_____, “Türkiye- AT Ortaklık Mevzuatında Uyuşmazlıkların Çözümü”, **Prof.Dr. Nurhan Akçalı’ya Armağan**, Bursa, 2000, ss. 129-144.

GÖNLÜBOL Mehmet, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, AÜSBF Yayın No:236, Ankara, 1975.

GÜNUĞUR Haluk, “Ankara Anlaşması’nın Hukuksal Değerlendirilmesi”, **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Sayı 58, Eylül 1988, ss. 54-62.

_____, “Ortaklık Antlaşmaları ve 6 Mart 1995 Ortaklık Konsey Toplantısı Kararları Işığında Gümrük Birliği”, **Avrupa Birliği El Kitabı**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1995, ss. 281-298.

_____, “Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihsel Gelişimi (Dünü, Bugünü, Yarını)”, **Avrupa Seminerleri**, TC Merkez Bankası Yayınları, 1996, ss. 13-20.

_____, **Avrupa Birliği’nin Hukuk Düzeni**, Avrupa Ekonomi Danışma Merkezi, Ankara, 2007.

GÜMRÜKÇÜ Harun, “Kuş Davası ve Bunun AT Üyesi Ülkelerdeki Türk Göçmenlerin Çalışma ve Oturma İzinleri Üzerindeki Etkileri”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Sayı 164, ss. 25-36.

_____, “Türkiye-AB İlişkileri Bağlamında Gümrük Birliği’nin Değerlendirilmesi”, **Türkiye- AB İlişkileri; Avrupa’nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, Ertan Efegil- Mehmet Seyfettin Erol(der.), Ankara: Orion Yayınevi, 2007, ss. 27-70.

HAAS Ernst B, **The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-1957**, Stanford: Stanford University Pres, 1958.

İŞYAR Ömer Göksel, “Avrupa Örgütlenme ve Bütünleşme Arayışları Örneğinde Uluslararası Entegrasyon Modelleri”, **Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt 16, Sayı 2, 1998.

KABAALIOĞLU Haluk, **AB Kurumları ve Avrupa Hukukunun Uluslarüstü Özellikleri Işığında Avrupa Birliği ve Kıbrıs Sorunu**, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1997.

_____, “Türkiye-AT Gümrük Birliği”, **Süreç: Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye**, May-Haz-Tem-Ağu-Eyl. Özel Sayısı, Sayı 17-18, ss. 58-68.

KARLUK Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 3.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2007.

KARAYİĞİT Mustafa T, **Avrupa Birliği Normlarının Denetiminde Gerçek ve Tüzel Kişiler Faktörü**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008, ss. 104-113.

KARAKAŞ Cemal, “Türkiye’nin AB Üyeliği Tartışması: AB- Türkiye İlişkilerinde Aşamalı Entegrasyon”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt 3, Sayı 9, 2007, ss. 1-15.

_____, **Avrupa Birliği’nde Siyasal Entegrasyon**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2002.

KARAKAŞ Ayşe Işıl, **Avrupa Topluluğu Hukuk Düzeni ve Ulus Devlet Egemenliği**, Der Yayınları, İstanbul 1993.

KARACASULU Nilüfer, “Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt 3, Sayı 9, 2007. ss. 82-100.

MİTRANY David “The Functional Approach to World Organization”, **International Affairs**, Vol 24, No 3, July 1948, ss. 350-363.

MOLLERS Thomas M.J., “The Role of Law in European Union”, **The American Journal of Comparative Law**, Vol 48, No 4, Autumn 2000, ss. 679-711.

ODER Bertil Emrah, **Avrupa Birliği’nde Anayasa ve Anayasacılık**, Birinci Baskı, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, Mayıs 2004.

ÖZCAN Mehmet, “AB Anayasası’nın AB Kurumsal Yapısı Üzerine Etkileri”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2005, ss. 57-82.

ÖZDAL Barış - GENÇ Mehmet, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın Türkiye- AB İlişkilerine Etkileri**, 1. Baskı, Alfa Aktüel Yayınevi, Bursa, Şubat 2005.

REÇBER Kamuran, “Batı Avrupa Birliği’nde Karar Alma Süreci” **Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt 16, Sayı 3, 1998.

_____, “Avrupa Toplulukları’nda İptal Davaları”, **İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi**, No 25, Ekim 2001, ss. 209-228.

_____, **Avrupa Toplulukları İlk Derece Mahkemesi**, 1. Baskı, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 2002.

_____, “Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerine Hukuksal Bir Bakış”, **İş Güç Dergisi**, No: 4/2, 2002. ss. 1-14.

_____, - Aydın, Çiğdem, “Avrupa Birliği’nde Üye Devletler Tarafından İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Durumunda Öngörülen Yaptırımlar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt. 53, Sayı 1, Yıl 2004, ss. 89-115.

_____, “Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nin Türkiye Cumhuriyeti-AB İlişkileri İtibarıyla Değerlendirilmesi”, **İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 31, Ekim 2004, ss.59-78.

_____, “Ortaklık Mevzuatı İtibarıyla Türkiye Cumhuriyeti Uyruklu Gerçek ve Tüzel Kişilerin Topluluklar Yargısında Tam Yargı Davası Açabilmeleri: Yedaş davası Örneğinde Hukuksal Bir Analiz”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 62, Sayı 3, Temmuz-Eylül 2007, ss. 269-290.

_____, “14.12.2007 Tarihli Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nin Türkiye-AB İlişkilerine Etkisi: Hukuksal Bir Çözümleme”, <http://www.ikv.org.tr/images/upload/file/recber-teblig.pdf>, (e.t. 07.08.2008).

_____, **Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri**, Alfa Aktüel Yayınları, 2. Baskı, Bursa, Temmuz 2008.

_____, “Ortaklık Mevzuatına İstinaden Açılacak Davalar”, **Uluslararası Hukuk Politika Dergisi**, Cilt 4, Sayı 14, 2008, ss. 53-78.

_____, “Avrupa Birliği’nde Değişim İhtiyacı: Avrupa Toplulukları Ortadan Kalkıyor”, **Global Strateji Enstitüsü Dergisi**, Kış 2008, Sayı 12, Yıl 3, ss. 80-91.

PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, 5. Baskı, Turhan Kitapevi Yayınları, Ankara, 2007.

PEERS Steve, “Living in Sin: Legal İntegration Under the EC-Turkey Customs Union”, **European Journal of İnternational Law**, No 7/3, 1996, ss. 411-430.

RİSSE Thomas, “Neo- Functionalizm, European İdenty and the Puzzles of Eorpean İntegration”, **Journal of European Public Policy**, Vol 12, No 2, 2005, ss. 291-309.

SANDER Oral, **İlk Çağlardan 1918’e Siyasi Tarih**, 5. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 1997.

STUBB Alexander “A Categorization of Differentiated Integration, “ **Journal of Common Market Studies**, Vol 34, No 2, 1996, ss. 283-295.

TEKELİ İlhan- İLKİN Selim, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu- Ulus Devleti Aşma Çabasındaki Avrupa’nın Türkiye’ye Yaklaşımı**, 1. Kitap, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993.

TEKİNALP Gülören – TEKİNALP Ünal, **Avrupa Birliği Hukuku**, 2. Baskı, Beta yayınları, İstanbul, 2000.

TEZCAN Ercüment, “Avrupa Birliği’nde Reform Andlaşması’yla İlgili Tartışmalar”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, ss. 165-170.

_____, “Helsinki’den 3 Ekim’e Giden Süreç Üzerine Saptamalar”, **Türkiye-AB İlişkileri; Avrupa’nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, Ertan Efeğil- Mehmet Seyfettin Erol (der.), Orion Yayınevi, Ankara, 2007, ss. 309-335.

TOLUNER Sevin “6 Mart 1995 Tarihli Ortaklık Konseyi Kararı: Milletlerarası Hukuk Açısından Bir Değerlendirme”, **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye’nin Bazı Dış Politika Sorunları**, 1. Baskı, Beta Basın Yayın Dağıtım AŞ, İstanbul, 2000, ss. 115-142.

ÜLKER İrfan Kaya, **Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme**, Birinci Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara, Mayıs 2002.

WEILER Joseph “The Community System- Dual Character of Supranationalism”, **Yearbook of European Law**, 1982, ss. 267-298.

_____, “A Quiet Revolution: The European Court of Justice and its Interlocutors”, **Comperative Political Studies**, Vol 26, No 4, 1994, ss. 510-534.

Mahkeme Kararları

C-26/62, WV Algamene Transport-en Expeditie Onderneming Van Gend Loos/Netharland İnlend Revenve Administration, 05.02.1963.

C- 6/64, Flaminio Costa- E.N.E.L., 03.06.1964.

C-34/73, Variola-Administroziane Italiano dele Finanze, 10.10.1973.

C-181/73, Haegemann-Belgian State, 30.04.1974.

C-41/74, Yvovne Van Duyn-Home Office, 4.12.1974.

C-106/77, Amministroziane dele Finanze dello Stato-Simmenthal, 09.03.1978.

C-238/78, Ireks-Arkady GmbH v Council and Commission of the European Communities, 04.10.1979.

C-314/85, Foto-Frost/Hauptzollamt Lübeck-Ost, 22.10.1987.

C-204/86, Greece-EC Council (Re: Aid for Turkey), 1988.

C-12/86, Meryem Demirel-Stadt Schwäbisch Gmünd, 30.09.1987.

C-192/89, S.Z. Sevince- Staatssecretaris Van Justitie, 20.09.1990.

C-237/91, Kazim Kuş-Landeshauptstadt Wiesbaden, 16/12/1992.

C -188/91, Deutsche Shell AG- Hauptzollamt Hamburg, 21.01.1993.

C-298/89, Government of Gibraltar-Council of the European Communities, 29.06.1993.

C-355/93, Hayriye Eroglu-Land Baden/Württemberg, 05.10.1994.

C-434/93, Ahmet Bozkurt-Staatssecretaris van Justitie, 06.06.1995.

C-262/96, Sema Sürül-Bundesanstalt für Arbeit, 04.05.1999.

C-37/98, Abdulnasir Savas-Secretary of State for the Home Department, 11.5.2000.

C-188/00, Bülent Kurz-Land Baden Württemberg, 19.11.2002.

C-171/01, Wählergruppe Gemeinsam Zajedno-Birlikte Alternative und Grüne Gewerkschafter-Innen/UG, 08.05.2003.

T-367/03, Yedas Tarim ve Otomotiv Sanayi ve Ticaret/Council and Commission, 30.03.2006.

C-16/05, Veli Tum/Mehmet Dari- Secretary of State for the Home Department, 20.09.2007.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı : Zara 05.06.1980

Öğr. Gördüğü Kurumlar:	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	: 1995	1997	Nuri Erbak Lisesi
Lisans	: 1998	2003	İstanbul Üniversitesi
Yüksek Lisans	: 2006	2009	Uludağ Üniversitesi S.B.E